

Міжнародна асоціація українців
Національна академія наук України
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського
Український комітет Міжнародної асоціації вивчення слов'янських культур

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Міжнародної асоціації україністів

**Research Papers
of the International Association
of Ukrainian Studies**

Випуск №1

КИЇВ-2012

ISSN 2307-2040

Засновники

Міжнародна асоціація українців
Національна академія наук України
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського
Український комітет Міжнародної асоціації вивчення слов'янських культур

Головний редактор

Ганна СКРИПНИК

Відповідальний секретар

Віталій РАДЧУК

Редакційна колегія

Б. Ажнюк, В. Бабенко, Ю. Бача, Г. Бондаренко, А. Василяускене,
Л. Вахніна, А. Вольдан, В. Геєць, І. Дзюба, В. Євтух, М. Жулинський,
Б. Зілинський, А. Золтан, С. Козак, В. Лебович, Г. Лесная, Л. Масенко,
М. Мозер, М. Мушинка, Л. Мушкетик, В. Назарук, В. Німчук,
О. Онищенко, Є. Пашенко, Р. Пилипчук, Р. Сенькусь, В. Скляренко,
В. Смолій, В. Соболев, М. Сополига, Д. Степовик, В. Чернецький,
О. Шевчук, Я. Яцків

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

Наукові записки Міжнародної асоціації українців. Вип. 1 =
Research Papers of the International Association of Ukrainian Studies /
[голов. ред. Г. Скрипник] ; МАУ, НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2012. – 246 с. – Текст укр. – ISSN 2307-2040.

Редакція не завжди погоджується з авторами статей

Адреса редакції: 01001 Київ-1, вул. Грушевського, 4
тел. 279-76-50

© Міжнародна асоціація українців, 2012
© Інститут мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, 2012

ЗМІСТ

Слово до читача 6

СКРИПНИК Ганна

Історична ретроспектива та тенденції
сучасного розвитку зарубіжної україністики 8

НАЦІОНАЛЬНІ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНІСТІВ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

БАБЕНКО Василь, ЧЕРНІЄНКО Денис

Україністика в Башкортостані: досвід – проблеми – перспективи 35

АВРАМЕНКО Анатолій

Сучасна кубанська україністика: проблематика
та особливості розвитку 48

ПАЩЕНКО Євген

Асоціація хорватських україністів: динаміка поступу 58

ДЕЛЬ ГАУДІО Сальваторе

Україністика в Італії: історичний екскурс і сучасні питання 61

КОНЄВА Ярослава

Розвиток україністики у Вармінсько-Мазурському воєводстві Польщі 68

СТЕЦЬ Наталя

Нове молодіжне товариство «Свобода»
на Вармії і Мазурах у Польщі 70

З ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ УКРАЇНОЗНАВЧИХ ОСЕРЕДКІВ

БІЛЕЦЬКИЙ Володимир

Культурно-освітній обмін громадських
організацій Донеччини з українцями світу 73

КОНОНЕНКО Петро

Веління часу: до нових берегів і горизонтів 86

БОНДАРЕНКО Галина

Україністична тематика в програмах наукових форумів Росії 93

КОНЄВА Ярослава

Українська культура в Польщі 98

РЕЦЕНЗІЇ

ЄВТУХ Володимир	
Знакове видання про українську діаспору.....	117
КУШНІР В'ячеслав	
Українці Нижнього Подунав'я в Румунії: історіографічний аспект	124
МУШКЕТИК Леся	
З нових видань угорської україністики	129
ВАХНІНА Леся	
Нова зустріч зі Стефаном Козаком.....	136
БОНДАРЕНКО Галина	
Українські реалії Кубані за спогадами Федора Щербини	138
КУРІННА Марина	
Актуальне дослідження українців Молдови	145
ПУНІНА Ольга	
Ad fontes	149

ОГЛЯДИ

ШЕВЧУК Оксана	
З плину літ... Долі українців-літературознавців у верцадлі суспільних подій	153
ХАМЕДОВА Ольга	
«Повернення додому» митців діаспори, або гідна репрезентація їхньої творчості у книзі Віри Просалової «Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості».....	157
ТАРАН Олена	
Українці Башкортостану: погляд у минуле.....	160
ВАХНІНА Леся	
З нових україністичних видань у Польщі	162
МИКИТЕНКО Оксана	
Українсько-македонські наукові зв'язки	173
ВАХНІНА Леся	
З українсько-польського та українсько-білоруського наукового співробітництва	175

АРХІВИ ТА МУЗЕЙНІ КОЛЕКЦІЇ

КОВАЛЬ-ФУЧИЛО Ірина

Український фольклор у рукописних відділах варшавських бібліотек 177

ДЬЯКОВА Олена

Гуцульські колекції в зібранні Російського етнографічного музею
(Івано-Франківська область) 186

ХРОНІКА *

Україна	197
Україна–Росія	213
Україна–Польща	216
Україна–Словаччина	220
Україна–Білорусь.....	222
Україна–США.....	224
Україна–Канада.....	226

ВІДІЙШЛИ У ВІЧНІСТЬ...

Богдан Осадчук.....	231
Василь Маркусь	234

***

Довідковий матеріал про україністику в зарубіжних закладах та установах 237

---

* Матеріали рубрики «Хроніка» підготували: Б. Ажнюк, Г. Бондаренко, І. Боса, Л. Вахніна, Т. Величко, І. Коваль-Фучило, М. Курінна, О. Микитенко, Т. Миколайчук, Л. Пасічник, К. Онуфрійчук, О. Шалак, О. Шевчук, О. Ямборко.

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

Шановний читачу!

Вашій увазі пропонується перший випуск «Наукових записок Міжнародної асоціації українців», що має характер періодичного науково-інформаційного видання. Підготовка і створення «Наукових записок...» зумовлена давно назрілою потребою започаткувати спеціальний друкований орган МАУ чи науково-інформаційне видання, на сторінках якого поміщалися б різноманітні відомості про діяльність національних асоціацій українців, друкувалися б статті та розвідки з актуальної історичної, мовознавчої, літературознавчої, етнологічної та мистецтвознавчої тематики, публікувалися б рецензії та огляди україністичних праць як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Цей випуск «Наукових записок...» фокусує увагу читача на організаційних і культурно-освітніх заходах, що реалізовувалися впродовж 2008–2012 років вітчизняною та зарубіжними асоціаціями українців, а також подає роз-

---

логий огляд діяльності окремих україністичних структур зарубіжжя, містить рецензії на деякі україністичні праці, котрі з'явилися друком упродовж зазначеного періоду.

Редколегія свідомо, що презентоване видання містить певні прогалини в змісті представлених інформативних матеріалів, що зумовлено не в останню чергу відсутністю пропозицій і повідомлень від секретаріатів національних асоціацій. Сподіваємося, що з'ява цього видання МАУ стимулюватиме інтерес до підготовки таких інформаційних пропозицій і окремих наукових праць, які можуть бути опубліковані в наступних випусках «Наукових записок...».

Редколегія висловлює вдячність усім керівникам і членам національних асоціацій, які відгукнулися на прохання секретаріату МАУ надсилати матеріали з історії створення та діяльності національних україністичних організацій. Запрошуємо висловлювати пропозиції щодо формату, тематики та змісту наступних випусків «Наукових записок...», а також надсилати для опублікування в них як окремі статті, так і спеціальні монографічні дослідження.

Віriamo, що започатковане видання сприятиме більшій згуртованості всіх учених-україністів довкола проблем з історії, культури, сучасного політичного буття українства й успішному утвердженню України у світі.

Ганна СКРИПНИК

ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ТА ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ЗАРУБІЖНОЇ УКРАЇНІСТИКИ

Окреслення сучасного стану та актуальних проблем розвитку зарубіжної україністики зумовлює потребу бодай побіжного відтворення історичного контексту її становлення й основних етапів поступу. Хоча зародження україністики сягає часів написання перших давньоруських літописів, проте як самостійна комплексна дисципліна, вона повноцінно заявляє про себе з кінця XVIII та впродовж XIX ст., коли українознавчі праці стають важливим засобом легітимізації українства як самодостатньої нації перед світовою спільнотою. Подвижницькими зусиллями українського письменства, мистців та вчених (В. Антоновича, М. Костомарова, Ф. Вовка, П. Чубинського, О. Русова, І. Франка, М. Драгоманова, М. Грушевського та ін.) створюються не лише професійні національні література та мистецтво, але й перші синтетичні енциклопедичного характеру праці, фундаментальні видання історичних документів та багатотомні збірники усної народної творчості, які силою наукового аргументу, історичного факту й констатацією самотності фольклорно-етнографічних реалій народу репрезентують світові історико-етнографічну Україну та вводять українознавство до європейського наукового простору. У цей період відбувається перша інституалізація україністичних студій, які набувають справді масштабних для бездержавного народу науково-організаційних виявів – ідеться передусім про діяльність Південно-Західного відділу РГТ у Києві та Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, які за різноманітністю дослідницьких напрямів, повнотою репрезентації наукових дисциплін та за змістом студій фактично відіграють роль загальнонаціональних наукових центрів. Наукові здобутки та досвід діяльності цих установ було покладено в основу створення та функціонування Всеукраїнської академії наук, заснованої вже в буремне та трагічне для української історії XX ст.

Як слушно відзначав О. Мишанич, не заперечуючи досягнень та незважаючи на всі здобутки українознавства в Радянській Україні, – «створення українських словників, курсів української мови, історії Української РСР, навіть історії держави і права Української РСР, – всі ці науки віддаляли українознавство від України, представляли Україну лише як складову і невід’ємну частину СРСР, як бездержавний народ»¹. Тому-то такої великої ваги набули об’єктивні, позбавлені упереджень щодо української національної ідентичності україністичні студії, що здійснювалися у ХХ ст. вченими українського зарубіжжя, які з різних причин (передусім через політичні переслідування та репресії) вимушені були емігрувати поза межі України ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Ці інтелектуали-гуманітарії та представники природничих наук чітко задекларували, що метою їхньої діяльності є необхідність трансляції об’єктивної інформації про український народ та його здобутки, надання зв’язкам України з Європою двостороннього характеру, а українському рухові – загальноєвропейського звучання².

Розглядаючи потребу інтеграції українознавчих студій у світовий науковий контекст як легальний спосіб представлення та утвердження українства, такі вітчизняні вчені, як М. Драгоманов, Ф. Вовк, М. Грушевський та ін., котрим на певний час довелося виїхати з України, заклали передумови для створення повноцінної україністики за рубезжем, відкриваючи періодичні видання, беручи участь у діяльності європейських наукових інституцій, друкуючи матеріали про Україну в європейських часописах та наукових виданнях³, а у 20–30-х роках ХХ ст. – засновуючи наукові українознавчі центри та товариства, що засвідчило організаційне становлення та новий етап поступу зарубіжної україністики. Так, найпершою вищою україністичною школою за кордоном стає Український вільний університет, створений у Відні Союзом українських журналістів і письменників, Товариством прихильників освіти та Українським соціологічним інститутом. Відкриття цього закладу відбулося на початку 1921 року. Того ж року Український вільний університет було перенесено до Праги; звідтоді він почав керуватися освітніми та науково-організаційними нормативами вищих навчальних установ країни, а з 1945 року (завдяки фінансовій підтримці Баварії) Інститут розгортає свою діяльність і успішне функціонування в Мюнхені⁴.

Революційні перевороти та експансія більшовицької влади в Україну спричинили на початку 20-х років ХХ ст. потужні міграційні про-

цеси і відтік наукових інтелектуальних сил та зосередження їх у центральноєвропейських країнах. Саме середовище цих українських емігрантів і витворило перші визначні україністичні наукові осередки в зарубіжжі, головним місцем осідку яких стає Чехія. Тут постає низка наукових та навчальних установ, громадських організацій, спілок та професійних товариств, котрі відіграли поважну науково-організаційну та координаційну роль. Так, 1922 року починає своє існування Українська господарська академія в Подєбрадах, яка вже невдовзі набула характеру чотирирічної інституції політехнічного типу (на взірець аналогічних західноєвропейських високих шкіл) і мала своїм завданням «підготовляти своїх слухачів до самостійної господарської та технічної праці, дослідної, творчої, проектної, організаційної, виконавчої та адміністративної в усіх галузях»⁵. Українська господарська академія не лише готувала кадри з емігрантської молоді в технічно-інженерній сфері, але й мала солідну науково-видавничу діяльність у технічній, економічній, агрономічній, хіміко-технологічній царинах, створила свої інформаційні видання й набула характеру «поважної культурної цінності»..., виявивши себе «як осередок науково-дослідчої праці... поширення наукової та фахової літератури на українській мові»⁶.

Улітку 1923 року в Празі постає Український високий педагогічний інститут М. Драгоманова, створений як вищий педагогічний заклад з метою підготовки вчителів «для української середньої школи, а також організаторів шкільництва і народної освіти», сприяння формуванню «нових наукових сил в різних галузях для шкіл високих»⁷.

Серед інших українознавчих установ, що з'явилися в цій країні й набули характеру провідних навчально-дослідних осередків українського мистецтва, важливе місце посідала Українська студія пластичного мистецтва, створена 1923 року Товариством пластичного мистецтва у Празі зусиллями проф. Д. Антоновича.

Наприкінці 1924 року з ініціативи Історико-філологічного товариства в Празі виникає Український академічний комітет, метою якого було «об'єднання українських наукових діячів та участі їх в міжнародній інтелектуальній співпраці»; «поширення зносин з закордонними вченими та науковими установами»⁸.

Водночас україністичні інституції започатковуються і на німецьких землях, де з листопада 1926 року починає функціонувати Український науковий інститут в Берліні, який визначив своїм завданням «плекан-

ня української науки і культури на німецькому терені, нав'язування та посилення культурно-наукових взаємин між Україною та західноєвропейським, головно німецьким науковим світом»⁹. Від початку заснування в Інституті було зосереджено поважний інтелектуальний потенціал: професори та доктори Д. Дорошенко, В. Липинський, І. Мірчук, В. Залозецький, І. Горбачевський, Ст. Смаль-Стоцький, Ол. Колесса, Д. Антонович, В. Щербаківський, О. Одарченко, Л. Білецький, Д. Чижевський, С. Томашівський, Б. Лепкий, І. Крип'якевич, З. Кузеля та багато інших видатних учених – фахівців у царині історії, матеріальної і духовної культури, права, мови, етнології та філософії. Окрім щотижневих наукових викладів, що відбувалися як українською мовою, так і німецькою, Інститут влаштовував також курси українознавства німецькою мовою; здійснював наукове співробітництво із зарубіжними установами; брав участь у міжнародних та німецьких наукових конгресах; здійснював видавничу діяльність як спеціалізованих україністичних праць, так і власної періодики¹⁰.

Відомі центри україністичних студій постають у повоєнний період і в інших провідних країнах світу. У 1940-х роках вищі українознавчі інституції формуються в Канаді, де з 1943 року ухвалюється рішення про заснування українських студій як складової навчальної програми славістичних дослідів. Згодом зусиллями української канадської інтелігенції та представників третьої повоєнної хвилі еміграції українські студії заснуються в Манітобському, Оттавському, Торонтському, Монреальському та Альбертському університетах¹¹.

Новою віхою розвитку зарубіжної україністики стало виникнення, завдяки подвижницькій праці О. Прицака, Українського дослідного інституту Гарвардського університету (США), що було своєрідною реакцією української еміграції на розправу над рухом шестидесятників в Україні і потребою піднести поінформованість світової спільноти про українську радянську реальність. Учений розробляє концептуальні основи діяльності Інституту, які й нині узасаднюють україністичні студії не лише на Американському континенті, але й у європейських університетах; опікується підготовкою українознавчих кадрів і консолідацією науковців.

Окрім Німеччини, Канади, США, де україністика започатковувалася й розвивалася переважно з ініціативи української діаспори, визнані україністичні центри виникають і в Польщі, де україністичні сту-

дії набули офіційного статусу окремої спеціальності нарівні з іншими слов'янськими мовами. Уже півстоліття в цій країні існує кафедра україністики при Варшавському університеті, яка є потужним зарубіжним осередком вивчення й розвитку української мови, літератури, культури та історії. Видатна заслуга в утвердженні україністики в Польщі належить Стефанові Козаку, що створив власну школу україністів у цій країні й опікується проблемами належного представлення українства в польському науковому просторі ¹².

Підсумовуючи здобутки зарубіжної україністики до часів виникнення незалежної Української держави, слід передусім зазначити, що зусиллями зарубіжних учених було створено ґрунтовну джерельну та наукову базу для подальшого розвитку науки про Україну. Виникли авторитетні українознавчі центри, кафедри та інститути, які:

– по-перше, сформували цінні книгозбірні та архіви і за умови тотального нищення в СРСР джерелознавчих матеріалів з україністики зберегли для майбутньої науки безцінні пам'ятки та документи української писемності, літератури, історії та культури. Для прикладу, лише при Українському науковому інституті в Берліні було сформовано багату книгозбірню з українознавства, до складу якої входили унікальні старі мапи України, періодика, ілюстрації та нотні тексти, архів української преси. Бібліотека Українського вільного університету в Мюнхені нараховує понад 35 тис. книжок;

– по-друге, піднесли в багатьох наукових царинах українознавчі студії до європейського рівня за широтою аргументації та теоретичних узагальнень, за науково-методологічним їх узasadненням. Вони збагатили українознавство фундаментальними енциклопедичними працями та багатотомними виданнями синтетичного характеру з різних областей історії та культури України. Серед них – опублікована в Німеччині одинадцятитомна «Енциклопедія українознавства», англomовна п'ятитомна «Енциклопедія України», виконана в Канаді; багатотомне видання монументальної «Гарвардської бібліотеки давнього українського письменства» (серія українських текстів), шість томів з яких з'явилися в англomовних перекладах тощо. Високий науковий авторитет мають і донині періодичні видання з україністики: «Гарвардські українознавчі студії» (англomовний журнал, заснований О. Пріцаком 1977 р. у США); науковий англomовний журнал «Український огляд» (США); «Варшавські українознавчі зошити» тощо ¹³;

– по-третє, надали українському рухові загальноєвропейського звучання та ввели українознавство в загальноєвропейський контекст.

Природно, що з проголошенням незалежності основним тереном україністичних досліджень з різних наукових дисциплін стала Україна, на вчених якої покладається основна відповідальність за адекватну та повноцінну інтерпретацію реалій національної культури, історії та мови, за наукове обґрунтування історичної закономірності набуття Україною державної незалежності та відродження її мовно-культурної самобутності, за пропаганду україністичних знань у світі¹⁴.

Проте за умови некоректного політичного курсу й культурної політики в сучасній Україні, недооцінки, а іноді й цілковитого ігнорування потреб розвитку українознавства і поширення об'єктивних знань про Україну як самобутню культурно-національну та історичну спільноту, про її економічні, природно-ресурсні характеристики й професійно-інтелектуальний потенціал, а відповідно – за відсутності належної цілеспрямованої політики на інтеграцію Української держави у європейський простір, з особливою гостротою постає питання діяльності та ролі зарубіжних українознавчих центрів, які й нині залишаються важливими осередками ретрансляції актуальної інформації про Україну в зовнішньому світі.

Водночас в українському зарубіжжі, яке не отримало очікуваної належної уваги з боку Української держави, спостерігається деяка апатія і подекуди – згортання україністичних студій. До того ж дається взнаки природна зміна поколінь українських емігрантів і звуження інтересу до України серед представників молодшої генерації, котрі слабше відчують емоційний зв'язок з Україною і, вочевидь, вважають, що з проголошенням української державності історична місія української діаспори по захисту і репрезентації України виконана.

Отже, сучасна зарубіжна україністика зазнає деяких трансформацій як щодо спектру досліджень, так і щодо своїх наукових адептів: окрім учених з етнічно українського середовища, дедалі більший інтерес до України виявляють дослідники інших національностей. Нові геополітичні реалії і складний пострадянський контекст Східної Європи спричиняють розширення наукових зацікавлень східноєвропейською проблематикою, україністичною зокрема, у зарубіжних наукових центрах. Відтак сучасний спектр зарубіжної україністики поряд з філологією та літературознавством включає ще

й історію, соціологію, антропологію, політологію, економіку, етнологію, мистецтвознавство тощо.

Як реакція науковців-україністів на актуалізовану наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. потребу поширення знань про Україну у світі та її інтеграцією до світової спільноти, стало створення 1989 року в Неаполі Міжнародної асоціації українців (МАУ) за ініціативою та участю американських (професорів О. Пріцака, Г. Грабовича, Я. Пеленського, Р. Шпорлюка) і українських (академіків І. Дзюби, М. Жулинського, О. Мишанича, Я. Ісаєвича та В. Русанівського) учених, а також українців з Італії (професорів Р. Піккіо, А. Граціозі), Польщі (професорів С. Козака, Р. Лужного), Канади (професорів Б. Кравченка, Б. Медвідського), Німеччини, Голландії, Бельгії, Англії¹⁵. До складу МАУ ввійшло близько тридцяти національних асоціацій (Польща, Росія, Чехія, Словаччина, Канада, США, Угорщина, Болгарія, Італія, Румунія, Ізраїль, Німеччина, Франція, Англія, Китай, Японія та ін.)¹⁶. Проведено сім конгресів Міжнародної асоціації українців (Київ, 1990; Львів, 1993; Харків, 1996; Одеса, 1999; Чернівці, 2002; Донецьк, 2005; Київ – Сімферополь – Львів, 2008)¹⁷, які засвідчили розширення географії зарубіжних україністичних центрів та розмаїття проблематики¹⁸.

Використання маловідомих в Україні джерел та новітніх європейських методик досліджень дозволило зарубіжним українцям дати відповіді на низку актуальних проблем розвитку сучасної України та створити визначні праці, які істотно збагачують вітчизняну науку. Згадаймо хоча б фундаментальне дослідження О. Пріцака «Походження Русі» або його ж розвідки, статті та монографії («Союз Хмельницького з Туреччиною 1648 року», «Україна і діалектика творення нації» (у співавторстві), «Що таке історія України?», «Шевченко – пророк», «Історіософія Михайла Грушевського»). Започатковані вченим традиції україністичних студій нині знаходять своє продовження у працях сучасних науковців Гарварда, зокрема подружжя Дж. та О. Грабовичів (підготовка англomовного двотомного видання «Українські народні думи», літературознавчих праць про творчість Тараса Шевченка та дослідження впливів на етнопсихологію сучасних українців постколоніальної спадщини тощо)¹⁹. У Сполучених Штатах україністика розвивається також у рамках Української вільної академії наук та НТШ – відомих центрів, що зажили доброї слави своїми дослідженнями в царині

історії та культури України; у різних галузях науки і культури цієї країни працює близько 300 професорів, що мають українське походження, а при бібліотеці Конгресу США відкрито відділення української літератури на 70 тис. томів²⁰. Сучасний спектр україністичних дисциплін, які репрезентували та репрезентують нині знані вчені-україністи – В. Маркус, Л. Онишкевич, М. Томоруг-Знаєнко (голова Американської асоціації українців у 2001–2006 рр.), О. Грицак (голова Американської асоціації українців – 2006–2009 рр.), В. Чернецький (голова Американської асоціації українців з 2009 року), Ю. Китастиий, Л. Гайда та ін. – це не лише традиційні в цій країні дослідження з української філології, літературознавства та історії, але й політологічні, соціологічні та мистецтвознавчі студії. Великий науковий резонанс викликали опубліковані томи фундаментальної «Енциклопедії української діаспори»²¹, одним з ініціаторів і членів редколегії якої був видатний учений В. Маркус. Перу цього дослідника України належать історичні й політологічні студії про політичну та державно-правову еволюцію українського Закарпаття, про Берестейську унію, про національну політику та міжнародні відносини в СРСР тощо, які істотно збагатили палітру політологічних та історичних українознавчих студій.

З'являються окремі україністичні осередки й на базі інших університетів, зокрема Колумбійського, в архівах якого зберігаються цінні українські колекції Ю. Шевельова та М. Ветухова. Україністичні студії в цьому регіоні пов'язані з іменем професора Колумбійського університету Марка фон Гагена (2002–2005 рр. – президент МАУ; нині – професор російської, української та євразійської історії в Університеті штату Арізона (США))²².

Продовжують працювати українознавчі установи і в тих країнах, де україністика вже має славу традицію: з-поміж них – Канадський інститут українських студій в Едмонтоні, «Наукове товариство імені Шевченка» з філіями в Канаді, Франції та Австралії, Український вільний університет у Мюнхені (Німеччина), які випускають наукові монографії, довідники та періодику різними мовами. Велику дослідницьку та популяризаторську роботу в царині україністики виконують фахівці провідних університетів Канади (Ф. Сисин, Р. Сенькус, З. Когут, Б. Медвідський, Н. Кононенко, А. Нагачевський та ін.). Так, важко переоцінити наукову значимість п'ятитомної *Encyclopedia of Ukraine*, переклад «Історії України-Руси» Михайла Грушевського та проекту

електронної англomовної версії *Encyclopedia of Ukraine*, велике значення в реалізації яких мала підтримка Канадською фундацією українських студій.

Потужним осередком вивчення, розвитку та інтеграції у світовий науковий контекст студій з української мови, літератури, етнології та історії залишається кафедра україністики Варшавського університету, на якій працювали або й працюють нині проф. Стефан Козак, д-р Василь Назарук, проф. Валентина Соболев та ін.²³ На кафедрі, окрім традиційних філологічних, уведено й нову дисципліну з політології – «Трансформаційні процеси в Україні», а також вивчаються такі предмети, як «Історія українського мистецтва», «Історія української культури», «Мова українських медіа» тощо. Свідченням вагомості україністичних досліджень цієї кафедри є видання шістнадцяти томів «Варшавських українознавчих зошитів», кількох двомовних словників, навчальних посібників, розмовників, монографій та сотень статей. Україністика в Польщі присутня і в інших центрах інтердисциплінарних студій: в Інституті Центрально-Східної Європи в Любліні, Ягеллонському університеті, Південно-Східному інституті в Перемишлі, Католицькому університеті, Університеті Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, Вищій педагогічній школі в Ряшеві, Державній вищій професійній школі в Перемишлі та Польському українознавчому товаристві²⁴. У країні видається також серія «Краківські українознавчі зошити».

З початку 20-х років ХХ ст. спостерігається нова хвиля політичної української еміграції до Франції, яка закладає підвалини не лише культурного руху, але й наукових дослідів з української мови, шкільництва, історії та культури в цій країні²⁵. У Паризькому національному інституті східних мов і цивілізацій з 1938 року викладається українська мова, а 1966 року було створено кафедру української мови і літератури. Нині на кафедрі україністики, яка належить до відділу Центральної і Східної Європи, упроваджено нову політологічну дисципліну «Сучасна Україна», предметом вивчення якої є українське державотворення, народне господарство, міжнародні відносини та торгівля.

Важливим українознавчим центром Франції залишається Паризька бібліотека імені Симона Петлюри (з корпусом архівних документів і фондом книг, що налічує 50 тис. томів). Поступово розширюються можливості репрезентації україністики через існуючі славістичні програми: нещодавно в Інституті славістики Університету Сорбонни

розпочалося викладання української мови. З ініціативи нового голови НТШ у Європі п. М. Железняка поживавився україністичний рух і на базі Наукового центру НТШ в Сарселі (проводяться круглі столи, координаційні семінари та наради в рамках підготовки 30-томної «Енциклопедії сучасної України»). Україністичні студії у Франції завдячують своїм розвитком видатному історикові Аркадію Жуковському, який подвижницькою дослідницькою діяльністю формував об'єктивні засади інтеграції україністики до європейського наукового простору, та дослідниці українських народних дум проф. Марії Шеррер.

З виникненням незалежної Української держави нового розвитку набули україністичні студії в Італії, де вже на початку 1990-х років було створено Італійську асоціацію українських студій²⁶. Асоціація, яку нині очолює відомий славіст, професор Міланського університету, іноземний член НАН України, автор україністичних розвідок Д. Броджі²⁷, проводить кожні два роки україністичні симпозіуми й організовує науково-освітню роботу. У 2000 році за ініціативою проф. О. Пахльовської створено кафедру україністики в Римському університеті «Сапієнца» як повноцінну науково-освітню установу. Створення кафедри «дало змогу україністиці ввійти до корпусу італійської славістики на паритетних підставах як цілком автономній дисципліні»²⁸. О. Пахльовській належить особлива заслуга в розвитку італійської україністики ще й завдяки її фундаментальній праці «Civiltà letteraria ucraina»²⁹.

Розпад СРСР і творення нової політичної реальності в Східній Європі поживавили інтерес до новостворених держав передусім у середовищі істориків сучасності та політологів, котрі розпочали вивчати Україну як геополітичний феномен. Так, патріарх італійської історичної науки, президент Римського інституту Луїджі Стурцо проф. Г. де Роза ініціював реалізацію низки україністичних проектів – наукових симпозіумів («Доба Давнього Києва та її спадок у зустрічі з Заходом», «Голодомор і смерть української землі 1932–1933 років»); круглих столів («Про перспективу українсько-польських стосунків») та конференцій. Резонансною подією стала Міжнародна конференція про трагедію голодомору 1932–1933 років в Україні, яка відбулася з ініціативи вченого в 2003 році в Інституті досліджень історії суспільства та релігії міста Віченци. Україністичні дослідження проводяться у Венеційському, Пізанському, Флорентійському університетах; розпочалося викладання україністики в університеті Трієсту (Лука Кальві) та в Інституті схід-

них студій при Неаполітанському університеті (Джованна С'єдіна). Релігійно-конфесійні аспекти українознавства є пріоритетними в діяльності Українського католицького університету (Рим), Українського інституту святої Покрови (Рим), Української папської колегії (Рим) тощо. Проте, як справедливо зазначають дослідники, навіть у цій країні через об'єктивні та суб'єктивні причини (недостатня комунікативність українознавства, обмеженість і нестабільність ринку роботи для фахівців-україністів, брак належної фінансової та дипломатичної підтримки з боку України) зусилля окремих учених-подвижників поки що не привели до утвердження україністики як модерної дисципліни, паритетної з іншими славістичними студіями.

На тлі геополітичних зацікавлень Україною з боку провідних європейських держав розширюється інтерес до україністики і в країнах, де українознавчі дослідження мали давнє закорінення і традицію. Так, у Німеччині надзвичайно професійно впродовж багатьох років представляв українську науку видатний політолог, історик, професор Українського вільного університету в Мюнхені Б. Осадчук. В останні десятиліття великий внесок у поживлення україністики зробила своїми перекладами з української літератури доцент УВУ Анна-Галя Горбач³⁰. З'явилися й нові українознавчі осередки та адепти україністики: у Грайфсвальдському університеті створено кафедру українських студій (1996 р.), запроваджено відносно нову дисципліну – україністику.

Присутність україністики в Австралії репрезентують відомі вчені – Г. Кошарська, М. Павлишин, І. Гордів та ін., об'єднані в Австралійську асоціацію. Їхніми зусиллями видаються бюлетені, наукові збірники англійською та українською мовами, проводяться підсумкові конференції³¹. Результатом плідної співпраці вітчизняних учених та україністів Австралії стало опублікування тому «Енциклопедії української діаспори. Австралія. Океанія. Нова Зеландія», яка стала помітною подією наукового життя.

Певне поживлення інтересу до України спостерігається в такій провідній європейській державі, як Австрія, де з'явилися цікаві українознавчі дослідження вчених неукраїнського походження – проф., д-ра А. Вольдана (голова Австрійської асоціації україністів), проф. М. Мозера, проф., д-ра С. Сімонек та ін. Поява достойних дослідників української тематики серед представників інших національностей (наприклад, англійці Е. Вілсон, Д. Сондерс, американці Б. Бек, А. Ділон,

Д. Фрік, бельгієць проф. Ф. Томсон, ізраїльтяни В. Москович, Л. Фіалкова, італієць С. Грачіотті, голландець К. Беркоф, канадійці Д. Арел, Л. Уей, Д. Марплз та ін.) засвідчує той втішний факт, що поступово україністика виходить за межі «дисципліни для домашнього вжитку» і стає потужним фактором зацікавлення Україною в зовнішньому світі, легітимізації україністичних студій у світовому науковому просторі.

Активізувалися україністичні дослідження і в країнах колишнього так званого соціалістичного табору. Зокрема, помітними здобутками і потужною когортою талановитих учених представлена україністика в Словаччині. Головою Словацької асоціації є відомий учений-україніст, іноземний член Національної академії наук України проф. М. Мушинка. Його зусиллями та членів Словацької асоціації (Ю. Бача, М. Сополига, Л. Бабота, М. Гайдущ, С. Конечни та ін.) налагоджено історичні, фольклористичні, мовознавчі, літературознавчі та етнологічні наукові студії з україністики в цій країні, реалізується програма культурно-просвітніх заходів, семінарів та виставок, приурочених датам визначних подій української історії, а також ювілеям видатних культурних та наукових діячів³². Україністи Словаччини здійснюють широку науково-видавничу діяльність, зокрема опубліковано низку ґрунтовних досліджень з історії, літературознавства та етнології (М. Мушинка «Володимир Гнатюк – дослідник фольклору Закарпаття», «Музей визвольної боротьби України та доля його фондів»; М. Сополига «Перлини народної архітектури»; Л. Бабота «Закарпатська українська проза другої половини ХІХ ст.» тощо). Фундаментальний характер має багатотомний (26 випусків) «Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику» (голов. ред. та упоряд. М. Сополига), на сторінках якого порушуються і розглядаються актуальні питання розвитку україністичних історичних, мовознавчих, літературознавчих, етнографічних, фольклористичних та культурологічних студій на Пряшівщині; подаються розлогі огляди з історичного минулого краю, друкуються історіографічні розвідки та матеріали з етнографічної спадщини³³.

Сучасна україністика в Угорщині, яка має свою давню історію, нині розвивається на тлі економічних, культурних і політичних зв'язків із сусідньою Україною. До позитивних зрушень, що відбулися в пост-тоталітарний період, можна віднести інституалізацію українознавчих дисциплін, виокремлення їх у самостійний освітньо-дослідницький комплекс вузівської науки, на відміну від попередніх десятиліть, коли

вони розглядалися в синтезі досліджень російської культури та мови. Українська мова нині вивчається в ряді вузів країни, а в Будапештському університеті та Ниредьгазькому педагогічному інституті було відкрито кафедри української філології/мови. Українська мова є також серед дисциплін, що пропонуються на вибір у Дебреценському університеті ім. Л. Кошута та в Сегедському університеті. Серед здобутків україністики Угорщини варто відзначити фундаментальне літературознавче видання – «Енциклопедію світової літератури» (вийшла в Будапештському академічному видавництві), певне місце в якій посідає українська література в її історичному розвитку. Особливо результативною була діяльність україністів Ниредьгазького інституту (завдяки зусиллям проф. Іштвана Удварі, який, на жаль, уже пішов із життя). Тут було укладено низку загальних і спеціальних бібліографій, підготовлено чимало словників і підручників, студіювалися угорсько-українські зв'язки, популяризувалася українська мова і культура в Угорщині, а угорська – в Україні. Упродовж останніх десятиріч із цієї проблематики на кафедрі з'явилося більше сорока видань. Та чи не найбільшою заслугою співробітників кафедри є підготовка та видання шеститомного українсько-угорського та двотомного угорсько-українського словників³⁴.

Уже понад десять років здійснюється підготовка україністів у Софійському університеті Святого Климента Охридського (Болгарія) зусиллями Албени Стаменової та Райни Камберової. Засновниками вивчення української філології в Софійському університеті були проф. Іван Стоянов та доц. Лідія Терзійська. Україністи Болгарії виховали кілька випусків слухачів цього курсу. На жаль, нині спостерігається тенденція спаду інтересів до дисципліни у зв'язку з незатребуваністю фаху та відсутністю інтересу до викладання цієї навчальної дисципліни в Болгарії з боку української влади³⁵.

Упродовж останнього десятиріччя україністика запроваджується і в Белградському державному університеті, де з 1997/1998 навчального року протягом двох семестрів викладають українську мову, а інтерес до україністики виявили понад півсотні студентів³⁶.

Зі створенням кафедри української мови і літератури на філософському факультеті Загребського університету (Хорватія) під керівництвом д-ра наук Євгена Пащенко україністика цієї країни отримала ґрунтовне науково-організаційне опертя. Хорватські україністи, зорганізо-

вані в національну асоціацію, налагодили добрі контакти з колегами з материкової України і проводять різноманітні презентаційні заходи, популяризуючи українську культуру, готують до випуску фундаментальне видання з історії українців-русинів.

З початку 1990-х років із постановом нових незалежних держав у Східній Європі виникає потреба як у підтримці існуючих на той час, так і в налагодженні нових наукових контактів між колишніми республіками СРСР. Наслідком зростання інтересу до україністики в новостворених державах Прибалтики, Кавказу та Середньої Азії стало запровадження україністичних дисциплін у вузах цих країн та виникнення україністичних кафедр і національних асоціацій україністів. Для прикладу, створена в Литві з ініціативи професора Вільнюського університету Павла Івінського національна асоціація україністів активізувала (спільно з Посольством України в Литві) діяльність на розвиток досліджень у царині української культури та історії: проведено Міжнародну наукову конференцію «Литва – Україна: історія, політологія, культурологія», організовано презентацію українських книг, переклади українських видань литовською мовою, відзначення ювілейних дат діячів української культури та науки тощо³⁷. Результативну науково-організаційну роботу в царині українознавства і популяризації української культури проводить відомий історик і громадський діяч Алдона Васіляускене.

Помітною подією наукового життя Грузії та України стало створення видатним грузинським ученим, президентом Академії літературознавства Грузії Отаром Баканідзе Інституту українознавства при Тбіліському університеті ім. І. Джавахішвілі. Інститут готує кадри магістрів українознавства та дослідників українсько-грузинських відносин. Отже, від епізодичних україністичних зацікавлень, що зводилися до публікування науково-популярних розвідок та перекладів, грузинська україністика перейшла до системних і планомірних освітніх та наукових студій, які мають сьогодні чимало adeptів у цій країні³⁸.

Грунтовні україністичні дослідження проводяться і в Республіці Молдова, де мешкає численна українська етнічна спільнота, репрезентована як компактним, так і дисперсним розселенням її представників. Серед досліджень молдовських учених останніх років виокремлюється праця В. Степанова «Українці Республіки Молдова», у якій дається розлогий історіографічний огляд; розкривається нор-

мативно-правове законодавство, що регламентує мовно-культурні та громадянські права і свободи українців Молдови; на широкому етно-соціологічному та статистичному матеріалі висвітлюється питання їхньої етнічної і громадянської ідентичності тощо³⁹. Резонансною подією стало також опублікування 2008 року в Кишиневі колективної монографії «Українці Молдови. Історія і сучасність», зміст якої охоплює фактично всі аспекти розвитку історії і культури українців Молдови. Особливо актуальні аспекти вивчення сучасного становища, етноідентифікаційних процесів і формування національної самосвідомості української спільноти Молдови порушуються в розвідках В. Кожухаря, уміщених у збірнику.

Оглядаючи здобутки зарубіжної україністики, безперечно, не можна не зупинитися, бодай коротко, на долі українських студій у Росії та досягненнях російських україністів, оскільки історія українського та російського народу впродовж цілих сторіч була тісно пов'язана політичними обставинами. Тим-то як у минулому, так і тепер українська тематика знаходила відбиття в публікаціях російських учених і навпаки – російська мова, історія і культура були і є предметом уваги дослідників в Україні. Україністичні дослідження в Росії традиційно зосереджуються у створеному 1998 року Відділі східного слов'янства Інституту слов'янознавства Російської академії наук, який функціонує як міждисциплінарний осередок, що здійснює історичні, лінгвістичні та культурологічні студії. Подібні дослідження з 1991 року проводяться в Центрі україністики і білорусистики Московського держуніверситету ім. М. Ломоносова, а з 2004 року – у Центрі україністики при Московському державному лінгвістичному університеті, у центрі українських досліджень Інституту Європи РАН тощо. Якщо проаналізувати досягнення та основні тенденції сучасної наукової україністики Росії, то передусім стає очевидним, що поступово утверджується об'єктивізм висвітлення українсько-російських реалій, долаються негативні стереотипи та ідеологічні кліше, що формувалися щодо України, її історії й культури за царського та тоталітарного режимів⁴⁰. Чи не найбільше з опублікованих у пострадянський період праць, що істотно розширюють джерелознавчу базу україністики, присвячено українській історії та політології⁴¹. Зокрема, інформативними є збірники Інституту слов'янознавства (ред. Л. Горизонтов) – «На путях становлення української и белорусской наций: факторы, механизмы,

соотнесения», «Регионы и границы Украины в исторической ретроспективе» та спеціалізований щорічник цього ж Інституту «Белоруссия и Украина: история и культура». Заслужують на увагу дослідників також монографії співробітників Відділу східного слов'янства Інституту слов'янознавства С. Лукашової («Миряне и церковь: религиозные братства Киевской митрополии в конце XVI в.» (2006) та Є. Борисюнок («Феномен советской украинизации. 1920–1930-е годы»).

Серед інших опублікованих у Росії новітніх праць з українсько-російських відносин викликають інтерес монографії О. Міллера «“Украинский вопрос” в политике властей и русском общественном мнении»; І. Міхутіної «Украинский вопрос в России (конец XIX – начало XX века», а також дослідження з проблем українського національного руху та етнорегіональних ідентифікацій у Західній Україні (А. Марчукова «Украинское национальное движение»; В. Мар'їної «Закарпатская Украина (Подкарпатская Русь) в политике Бенеша и Сталина 1939–1945») тощо. Хоча висновки авторів зазначених праць подекуди не позбавлені упередження й суб'єктивізму, проте джерельно-документальна та інтерпретаційна основа цих досліджень становлять науковий інтерес.

Прикладом успішної співпраці та подолання взаємних упереджень ученими Росії та України є виконання спільних проєктів (з вивчення етнокультури та ідентифікацій українців українсько-російського порубіжжя, з дослідження сучасних російської та української еліт та етнографічних стереотипів суспільної свідомості молоді) фахівцями Інституту етнології та антропології РАН та етнологами НАН України⁴².

Україністика також представлена в Московському державному інституті міжнародних відносин (голова РАУ доц. Г. Лесная), Інституті загальної історії РАН (Т. Гімон), Інституті мистецтвознавства РАН (Г. Коваленко), Інституті російської мови ім. В. Виноградова (О. Шапошников) та ін. Окрім україністичних центрів у Москві, україністика епізодично вивчається і в окремих обласних та республіканських вузах. Прикладом результативності таких студій є підготовка і видання підручника з української мови (автор – Г. Лесная), що опублікований видавництвом Російського державного гуманітарного університету. Доброї слави зажив досвід творення та функціонування україністичних інституцій у Башкортостані, зорганізованих ініціативою відомого україніста-етнолога В. Бабенка. Велику наукову вагу та суспільний ре-

*Учасники секційного засідання конференції «Україністика в Росії: історія, стан, тенденції розвитку»: Л. Артюх, А. Авраменко, В. Бабенко.
Москва, 11 листопада 2009 р. Фото Я. Музиченко*

зонанс має монографія вченого «Українці Башкортостану», а також підготовлена й опублікована спільно з МАУ праця – «Українці Башкортостану: дослідження і матеріали».

Однак, попри досягнення, видається, що україністика в Росії потребує істотної підтримки з боку як українського, так і російського урядів, оскільки й дотепер немає в країні спеціальної інституції, яка б готувала фахівців-україністів з різноманітних гуманітарних дисциплін і передусім з історії України; недостатньою є кількість науково апробованої підручкової літератури та посібників. Нерідко україністична література, що виходить у Росії, несе на собі виразний відбиток ідеологічних стереотипів і кліше попередньої доби, що не сприяє встановленню справжнього добросусідства і взаєморозуміння між народами.

З падінням комуністичної системи, безперечно, відбулися позитивні зрушення в україністичному науковому русі зарубіжжя, стимульовані зацікавленістю до нової держави – України. Проте пробудження науко-

*Члени оргкомітету конференції «Україністика в Росії: історія, стан, тенденції розвитку»: Л. Артюх, А. Авраменко, Г. Бондаренко.
Москва, 11 листопада 2009 р. Фото Я. Музиченко*

во-дослідницького і прикладного інтересу до української реальності за рубежом, на жаль, не супроводжувалося адекватними зустрічними діями з боку української державної влади на інституалізацію україністичної дисципліни шляхом створення самостійних кафедр та наукових центрів для повноцінної репрезентації україністики. Запроваджені здебільшого приватною ініціативою окремих учених-ентузіастів, курси української мови чи історії в окремих університетах не мають достатніх комунікативних механізмів та відповідних інтерпретативних кодів, визнаних офіційно з боку відповідних держав⁴³. Недостатня популярність української культури на Заході, її локально-регіональна ідентифікація та надто акцентована етнографічна специфіка для європейських країн видається малопrestiжною і нецікавою, а це не стимулює залучення нових кіл науковців до вивчення означеної дисципліни в європейських вузах. Як слушно резюмує проф. О. Пахльовська, актуальною залишається проблема перетворення україністики з домашньої дисципліни для

української діаспори за кордоном у спеціальну галузь наукового знання, цікаву для вчених-гуманітаріїв неукраїнського походження⁴⁴.

Неприпустимо, що й сьогодні проблема належної репрезентації та розвитку україністичних студій за кордоном не стала важливим завданням держави Україна, а залишається справою вузького кола ентузіастів та результатом особистих контактів учених України та світу. Отже, не випадково в резолюції VII Міжнародного конгресу україністів у Києві йшлося про потребу розроблення та прийняття загальнодержавної програми «Україністика у світі», яка б передбачала фінансову й організаційну підтримку україністичних студій та їх adeptів за кордоном.

Резолюція актуалізує створення мережі національно-культурних організацій поза межами України для поширення інформації про Україну (за зразком Інституту Гете), а також наголошує на потребі державного сприяння інституалізації україністичних студій за рубежом, запровадження в провідних університетах світу україністики як спеціальної навчальної дисципліни.

У зв'язку з природною зміною поколінь і з'явою нової генерації україністів у низці західноєвропейських країн гостро постає питання про забезпечення спадкоємності науково-пошукової традиції, збереження архівів та бібліотек, підготовку нових кадрів, публікаційні можливості тощо. Відтак на часі систематизація й інвентаризація матеріалів і архівів, осмислення величезного доробку зарубіжних україністів, створення спеціальної синтетичного характеру праці «Історія зарубіжної україністики».

У контексті нагнітання сепаратистських настроїв та спроб деяких сил розіграти в Україні карту регіоналізму на підставі локально-діалектних особливостей мови та культури актуалізується потреба створення спеціальної фундаментальної праці «Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку». Назріла також необхідність довести до логічного завершення опублікування праці «Енциклопедія української діаспори. Росія», матеріали до якої дослідниками вже зібрані.

І досі залишається невирішеною проблема належної координації досліджень зарубіжних та вітчизняних наукових центрів з україністики. На тлі гострої потреби в обміні літературою постало питання про створення коштом Української держави спеціалізованої мережі поширення україномовної друкованої продукції серед україністів світу. Ці

та інші проблеми мають знайти належне обговорення й висвітлення на сторінках спеціалізованого видання «Наукові записки МАУ», потребу в якому було задекларовано в Резолюції VII Міжнародного конгресу українців.

Світова україністика, якій, поза сумнівом, належить неоціненна заслуга в поширенні правдивих знань про українців та Україну, формуванні лояльного ставлення до нашого народу та держави, утвердженні гуманістичних принципів та взаєморозуміння між народами, нині, як ніколи, потребує державної уваги і підтримки. Сподіваємося, що пропонувані увазі читачів випуски «Наукових записок МАУ» знайдуть належну суспільну підтримку і сприятимуть приверненню уваги найвищих очільників Української держави до проблем україністики у світі.

ПРИМІТКИ

¹ Мишанич О. Українознавство як світова наукова дисципліна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rius.kiev.ua/journal/2-3/myshanych>.

² Див.: Драгоманов М. Вибране. – К., 1991.

³ Див.: Видавнична справа на еміграції / *Наріжний С.* Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939. – К., 1999. – Ч. II. – С. 59–64.

⁴ *Рудницький Л.* Український вільний університет і україністика // *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze.* – Warszawa, 2004. – № 17–18. – С. 210–214; *Osadczyk B.* Ukrainistyka w powojennych Niemczech // *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze.* – Warszawa, 2004. – № 17–18. – С. 223–225.

⁵ *Наріжний С.* Українська еміграція. – Л. ; Кент ; Острого, 2008. – С. 138.

⁶ Там само. – С. 165.

⁷ *Наріжний С.* Український високий педагогічний інститут М. Драгоманова в Празі та гімназія при ньому // *Наріжний С.* Українська еміграція. – Л. ; Кент ; Острого, 2008. – С. 172, 173.

⁸ *Наріжний С.* Український Академічний Комітет та його члени // *Наріжний С.* Українська еміграція. – Л. ; Кент ; Острого, 2008. – С. 193.

⁹ Там само. – С. 210, 211.

¹⁰ Там само. – С. 214, 215.

¹¹ *Заячук Ю.* Україністика в системі вищої освіти Канади у контексті розвитку демократичних цінностей громадянського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.franko.lviv.ua/Pedagogika/visnyk/21_1/41_zayachuk.pdf; *Крохмаль А.* Торонто – центр українознавчих досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Krochmal-2006.php>.

¹² *Ісаєвич Я.* Стефан Козак – вчений, організатор науки, національний діяч // Україна. Тексти і контексти. – Варшава, 2007. – С. 21–31; *Кононенко В.* Україністика Варшавського університету українознавчих студій в Україні // *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze.* – Warszawa, 2004. – № 17–18. – С. 44–50; *Władysław A. Serzyk.* Rola Warszawskich Zeszytów Ukrainoznawczych w badaniu stosunków polsko-ukraińskich // *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze.* – Warszawa, 2004. – № 17–18. – С. 50–56; *Teresa Chynczewska-Hennel.* Kultura i historia w kształtowaniu się świadomości narodowej Ukraińców w publikacjach WZU // *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze.* – Warszawa, 2004. – № 17–18. – С. 56–64.

¹³ *Ключковська І.* Українознавчі студії як джерело поширення знань про Україну в європейській спільноті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://miok.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=348:2009-06-15-11-43-54&catid=29:2008-08-31-08-01-18&Itemid=118.

¹⁴ *Ісаєвич Я.* Міжнародна асоціація українців між Другим і Третім конгресами // Вісник Міжнародної асоціації українців. – К., 1997. – Вип. 1(10). – С. 10, 11.

¹⁵ Міжнародна асоціація українців. Довідкові матеріали. – К., 2008. – С. 3.

¹⁶ Міжнародна асоціація українців // Вісник Міжнародної асоціації українців. – К., 1990. – № 1. – С. 3.

¹⁷ Див.: Українське літературне бароко: Доповіді та повідомлення на *Першому Міжнародному конгресі українців.* – К., 1993. – 150 с.; *Другий Міжнародний конгрес українців,* Львів 22–28 серпня 1993. Доповіді і повідомлення. (Історія. – Л., 1994. – Ч. 1–2. – 560 с.; Історіографія українознавча. Етнологія. Культура. – Л., 1994. – 378 с.; Філософія. – Л., 1994. – 156 с.); *Третій Міжнародний конгрес українців.* Харків, 26–29 серпня 1996 р. (Історія. – Х., 1996. – Ч. 1–2. – 568 с.; Політологія. Етнологія. Соціологія – Х., 1996. – 420 с.; Філософія. Історія культури. Освіта. – Х., 1996. – 403 с.; Літературознавство. Бібліографія. Інформатика. – Х., 1996. – 200 с.; Правознавство. – Х., 1996. – 73 с.; Мовознавство. – Х., 1996. – 340 с.); *Четвертий Міжнародний конгрес українців.* Одеса, 26–29 серпня 1999. Доповіді та повідомлення. (Історія. – О. ; К. ; Л., 1999. – Ч. 1. – 387 с.; Етнологія. Фольклористика. – О. ; К. ; 2001. – Кн. 1. – 523 с.; Мистецтвознавство. – О. ; К. ; 2001. – Кн. 2); Матеріали *V Міжнародного конгресу українців.* Історія. – Чернівці, 2003. – Ч. 1. – 376 с.; 2004. – Ч. 2. – 640 с.; 2005. – Ч. 3. – 404 с.; *V Міжнародний конгрес українців,* Чернівці, 26–29 серпня 2002. – Чернівці ; К., 2005. – Кн. 1–2; *VI Міжнародний конгрес українців,* Донецьк, 28.06. – 1.07.2005. Доповіді та повідомлення. (Етнологія. Фольклористика. Культурологія. – К. ; Донецьк, 2005. – Кн. 1. – 335 с.; Мистецтвознавство. – К. ; Донецьк, 2005. – Кн. 2. – 415 с.; Історія. Політологія. – К. ; Донецьк, 2007. – Кн. 3. – Ч. 1. – 392 с.; Кн. 3. – Ч. 2. – 503 с.; Літературознавство. – К. ; Донецьк, 2007. – Кн. 4. – 603 с.; Мовознавство. – К. ; Донецьк, 2007. – Кн. 5. – 678 с.).

¹⁸ Вісник Міжнародної асоціації українців. – К., 1990. – № 1 – С. 12–18.

¹⁹ *Артемчик О.* Українські студії в Гарварді: історія та перспектива [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/Internet/PART-3_11.htm.

²⁰ Українська діаспора у світі. Довідник. – К., 1993. – С. 10.

²¹ Енциклопедія Української Діаспори. Т. 1. Кн. 1. А–К / голов. ред. В. Маркус; співред. Д. Маркус. – Нью-Йорк ; Чикаго : Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці, 2009. – 448 с.

²² *Валявко І.* Українітка в Бахметевському архіві Колумбійського університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/Archives/Oglyady/SSHA.php>.

²³ *Соболь В., Назарук В.* Міжнародна наукова конференція, присвячена 50-літньому ювілею кафедри україністики «Стан і перспективи українознавчих студій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.intellect.org.ua/index.php?lang=u&theme_id=7253&material_id=36080; *Kozak S.* Polsko-ukraińskie pogranicze: między konfliktem a dialogiem [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pogranicze.sejny.pl/archiwum/krasnogroda/pismo/numer4.htm>.

²⁴ *Kloczowski J.* Ukraina w pracach Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie // *Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze.* – Warszawa, 2004. – № 17–18. – S. 170–181; *Stepień S.* Badania ukrajinoznawcze Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu // *Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze.* – Warszawa, 2004. – № 17–18. – S. 182–190; *Hnatiuk O.* Działalność Pracowni Literatury Ukraińskiej przy Instytucie Sławiistyki PAN (1998–2003) // *Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze.* – Warszawa, 2004. – № 17–18. – S. 201–203.

²⁵ Див.: Українська еміграція у Франції / *Наріжний С.* Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939. – К., 1999. – Ч. II. – С. 106–114; *Євтух В., Ковальчук О., Попок А., Троциньський В.* Українська етнічність поза межами України // *НТЕ.* – 2009. – № 4–5. – С. 11–12.

²⁶ Див.: Асоціація українців Італії // *Вісник Міжнародної асоціації українців.* – К., 1990. – Вип. 1. – С. 13; *Пахльовська О.* Гуманітарна освіта і розвиток україністики // *Вісник.* – 2002. – Листопад.

²⁷ *Giovanna Brogy Bercoff.* Studia włoskie o literaturze ukraińskiej od czasu uzyskania niezależności przez Ukrainę // *Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze.* – Warszawa, 2004. – № 17–18. – S. 204–209.

²⁸ *Пахльовська О.* Гуманітарна освіта і розвиток україністики // *Вісник.* – 2002. – Листопад.

²⁹ *Pachlowska O.* Civiltà letteraria ucraina. – Roma, 1998.

³⁰ *Рудницький Л.* Український вільний університет і україністика // *Warszawskie zeszyty ukrajinoznawcze.* – Warszawa, 2004. – № 17–18. – S. 212.

³¹ Асоціація українців Австралії // *Вісник Міжнародної асоціації українців.* – 1990. – № 1. – С. 15; *Ісаєвич Я.* Міжнародна асоціація українців між другим і третім конгресами // *Вісник Міжнародної асоціації українців.* – 1997. – № 1. – С. 13, 14.

³² Див.: *Мушинка М.* Асоціація українців Словаччини // *Вісник Міжнародної асоціації українців.* – К., 1990. – Вип. 1. – С. 13, 14.

³³ Див.: Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику. – Пряшів, 1995. – № 20. – 744 с.; Науковий збірник Музею українсько-руської куль-

тури у Свиднику. – Пряшів, 1998. – № 21. – 557 с.; Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику. – Пряшів, 2001. – № 22. – 511 с.

³⁴ Див.: *Мушкетик Л.* Україністика в Угорщині сьогодні // Україна на межі тисячоліть: етнос, нація, культура. – К., 2003; *Мушкетик Л.* З нових видань угорської славістики // Слов'янський світ. – 2007. – № 5. – С. 226–229.

³⁵ *Жуковський В.* Українська мова в Софійському університеті тримається на ентузіазмі жмені викладачів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrpressbg.com/p-2006-03SU.htm>.

³⁶ *Попович Л.* Шляхи розвитку українознавства в Сербії // *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. – Warszawa, 2004. – № 17–18. – С. 215–222.

³⁷ *Непорожня Н.* Діяльність Асоціації українців Литви // Вісник Міжнародної асоціації українців. – К., 1996. – № 1. – С. 16–18.

³⁸ *Грицик Л.* Грузинська україністика: інтелектуальний світ Отара Баканідзе [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ualogos.kiev.ua/toprint.html?id=1445>.

³⁹ Див.: *Степанов В. П.* Українці Республіки Молдова. – Кишинев, 2007. – 712 с.

⁴⁰ Див.: *Лесная Г. М.* Изучение украинского языка в России как фактор развития единого гуманитарного пространства / Г. М. Лесная [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.press-uz.info/index.php?title=home&nid=2810&my=062007&st=0>. – *Press-uz.info*. – 21.06.2007.

⁴¹ *Дронов М.* Постімперська привабливість російської україністики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/20/>

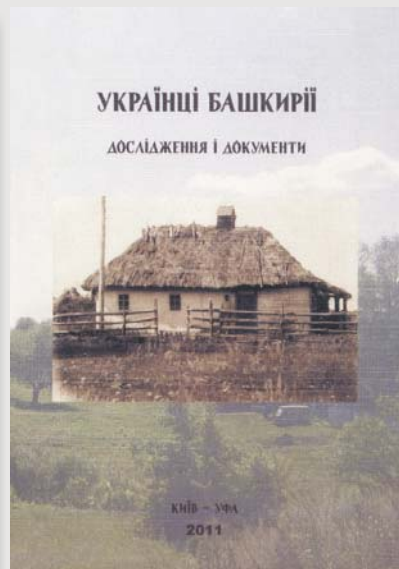
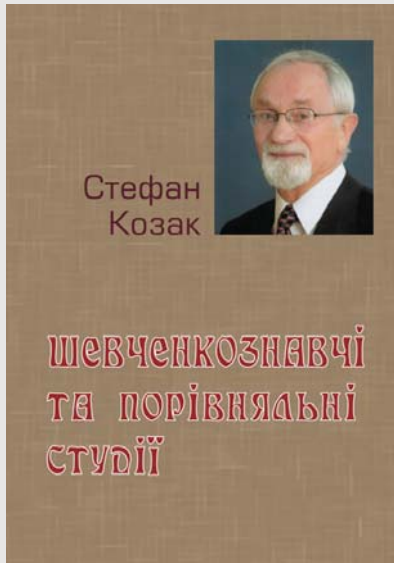
⁴² Элиты России и Украины: особенности становления и взаимодействия / ответственный редактор И. Снежкова. – М., 2009. – 425 с.

⁴³ *Пахльовська О.* Гуманітарна освіта і розвиток україністики // Вісник. – 2002. – Листопад.

⁴⁴ Там само.

НАЦІОНАЛЬНІ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНІСТІВ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

*Василь БАБЕНКО,
Денис ЧЕРНІЄНКО*

УКРАЇНІСТИКА В БАШКОРТОСТАНІ: ДОСВІД – ПРОБЛЕМИ – ПЕРСПЕКТИВИ

Башкортостан на карті української діаспори посідає особливе місце. По-перше, у Південне Приуралля було спрямовано могутню хвилю переселенського руху ще з 1730–1940-х років, коли закладались основи політики «урядової колонізації» із залучення селян і служилих людей з південно-західних областей імперії для освоєння сільськогосподарських земель, соледобування і будівництва фортець на нових кордонах держави.

По-друге, протягом XVIII–XX ст. з причин військово-економічного характеру (формування Оренбурзького козачого війська, втеча від обезземелення після скасування кріпосницького права в 1861 році, участь селян у Столипінській аграрній реформі 1906–1916 років, індустріалізація 1920–1930-х років, евакуація під час Великої Вітчизняної війни, трудові міграції радянського часу) тут поступово складалася одна з найчисленніших і найкомпактніших груп українського населення Росії.

По-третє, досвід тривалого збереження мови і народних традицій в іноетнічному оточенні, високий рівень самосвідомості у значній частини башкирських українців призвели до досить ранньої активізації етнокультурного руху в «перебудовні» і «постперебудовні» роки і створення «Кобзаря» – однієї з найстаріших національних громадських організацій Росії, яка в 2010 році відзначила своє 20-ліття.

По-четверте, абсолютно закономірно, що саме в Башкирії було закладено основу для серйозної наукової діяльності не лише в руслі історико-етнографічних досліджень, фольклористики, але й теоретичного осмислення феномену «українства», реалізації освітньої політики

і педагогічних методик у галузі українознавства. На прикладі українців Башкортостану є можливість усебічно вивчати етнографічні, лінгвістичні особливості, зміни в демографічній структурі, матеріальній і духовній культурі малої етнічної групи, що перебуває протягом тривалого часу в поліетнічному оточенні.

До цього часу бібліографія з україністики Башкортостану, включаючи наукові й публіцистичні видання, становить понад 400 найменувань, що дозволяє досліджувати її еволюцію в хронологічній послідовності в різних проблемно-тематичних напрямках.

Початок вивчення українців Башкортостану і суміжних територій належить до другої половини XIX ст. Важливу роль тут відіграли політичні засланці, про обставини життя і діяльності яких майже не збереглося жодних відомостей. Перша праця, присвячена цій тематиці, з'явилася в журналі «Основа» в 1861 році¹, але найпліднішими з цього погляду виявилися 1880–1890 роки, коли дослідники з Уфи (у т. ч. Р. Ігнат'єва, С. Рибакіна та ін.), Казані, Оренбурга звернулися до вивчення переселенського руху в посткріпосницький період². Революційні події в Росії в першій чверті XX ст., природно, послабили інтерес до української тематики, але з новою силою дослідницька робота поновилася вже з другої половини 1920-х років, коли в башкирській науковій періодиці з'являються публікації, в яких аналізуються матеріали переписів населення, даються розгорнуті характеристики Столипінської реформи і радянської аграрної політики, чисельності та розселення, занять, матеріальної і духовної культури народу³. Багаті етнографічні матеріали, зібрані в 1929–1930-х роках башкирською експедицією АН СРСР, пізніше було опубліковано у статті, присвяченій вивченню техніки землеробства народів Башкирії, у тому числі українців⁴.

Важливим етапом у науково-педагогічному житті Уфи став переїзд сюди в 1931 році знаменитого історика, проф., акад. М. Любавського, який був раніше ректором МДУ і декілька років співробітником Башкирського НДІ національної культури. М. Любавський у дореволюційному російському слов'янознавстві відомий як провідний фахівець з історії «Литовсько-російської держави» і, зокрема, становища українських земель у її складі.

У 1938–1940 роках на території республіки було проведено роботи експедиції Інституту історії, мови і літератури БашНДІ на чолі з науковим співробітником фольклорного кабінету Інституту археології і

етнографії АН СРСР Н. Колпаковою. За підсумками роботи експедиції було складено рукописні збірки, куди увійшли і декілька українських пісень – це найраніші академічні записи українського фольклору в Башкортостані⁵.

Особливий період розвитку україністики в Башкирії пов'язаний з діяльністю в Уфі Інституту суспільних наук, евакуйованого в 1941 році у складі Академії наук УРСР. На його базі в червні 1942 року створено чотири інститути: економіки; української мови і літератури; історії та археології України; народної творчості і мистецтва. Перебування в Уфі українських учених сприяло активізації наукової роботи. З вересня 1941 по березень 1943 року організовано сім спеціальних експедицій у різні райони Башкирії, де проживали українські переселенці. За результатами поїздок до друку підготовлено нові праці, на жаль, не всі з них видано. Основну увагу таких дослідників, як М. Береговський, І. Володарська, Ст. Ільїн, А. Копиленко, П. Лисенко, М. Плісецький, було приділено вивченню фольклору і мови переселенців, класифікації пісень (зібрано понад 300 текстів), але у звітах містилася також інформація про устрій українських сіл, наведено деякі етнографічні відомості про побут, житло, одяг місцевого населення⁶. Наприклад, збірник за редакцією члена-кореспондента АН УРСР П. Попова «Українська народна творчість за межами УРСР. Українці в Башкирії» є першою спробою спеціального комплексного вивчення культури українців-переселенців Башкирії. Багато що із зібраного матеріалу дотепер зберігається в рукописному фонді архіву ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ) або опубліковано фрагментарно⁷.

Новий етап розпочався в середині 1970-х років і тривав до кінця «радянської епохи». У цей час сформувалися нові дослідницькі теми – пісенний і весільний фольклор, весільні обряди, літературна творчість, мовні й етносоціальні процеси в українському середовищі Башкирії, культурні і наукові зв'язки з Україною тощо⁸. На цей же період припадає початок науково-дослідницької діяльності одного з авторів цієї статті. Відомий учений, етнолог, проф., акад. Р. Кузєєв також доклав немало зусиль для того, щоб надати башкирській україністиці високого наукового статусу. Матеріали про українців стали невід'ємною частиною монографій і колективних праць, що виходили за його співавторства⁹.

Чимала, але на той момент ще недостатньо вивчена джерельна база Башкортостану сприяла визначенню сфери інтересів дослідників –

етнографія східнослов'янських народів Південного Уралу, у тому числі українських переселенців краю, розробка теоретичних закономірностей поведінки малих етнічних груп у багатонаціональному середовищі. Активний збір і аналіз польових матеріалів у другій половині 1970–1980-х років призвели до появи ряду публікацій, присвячених етнічним процесам, весільним обрядам, сімейним стосункам, побуту, особливостям одягу, харчування і житла українських переселенців¹⁰. Закономірним результатом цієї роботи стала підготовка в 1985 році дисертації на тему «Матеріальна культура українців Башкирії (історико-етнографічне дослідження)», захищеної в Інституті етнографії ім. М. М. Миклухо-Маклая. Помітною подією в російській україністиці стала монографія «Українці Башкирської РСР: поведінка малої етнічної групи в поліетнічному середовищі», у якій виокремлено основні етапи й ареали розселення, дано комплексну етнокультурну характеристику, показано традиційні форми господарювання і новітні тенденції розвитку, велику частину матеріалів уведено в обіг уперше¹¹.

Важливим підсумком тривалих експедиційних досліджень стала поява збірників «Пісенний фольклор українських переселенців у Башкирії» (першого наукового видання з фольклору українців за межами історичної батьківщини), «Завези од мене поклон в Україну...», «Українські пісні в Башкортостані»¹². Для освітньої мети важливе значення мала підготовка колективом українських авторів за сприяння РНКЦ «Кобзар» і Башкирського центру безперервної освіти навчального посібника з історії для учнів і студентів України російською мовою – це був перший досвід видання подібного підручника за межами української держави на території всього колишнього СРСР¹³.

У другій половині 1990-х – на початку 2000-х років продовжує зберігати актуальність вивчення переселенського руху¹⁴, козацтва на Уралі¹⁵, музичних і пісенних традицій українців¹⁶, міжетнічних контактів¹⁷, з'являються також дослідження діяльності АН УРСР в роки Великої Вітчизняної війни в Уфі¹⁸. У працях цього періоду здійснюється аналіз основних етнокультурних процесів, свідчення про українців стають невід'ємною частиною словникових і енциклопедичних видань в Башкортостані¹⁹.

Водночас протягом останніх 10–15 років набирають сили асиміляційні процеси, що призводить до розмивання самосвідомості та втрати етномовних традицій частиною українського населення республіки,

тому поряд з науковою роботою на рубежі 1980–1990-х років розгортається діяльність з організації національно-культурного руху, створюється Товариство шанувальників української культури «Кобзар» (з 1992 року – Республіканський НКЦ «Кобзар»). Згодом почали свою роботу Спілка українок Башкортостану «Берегиня» (1995) і Спілка української молоді Башкортостану (1998). Від першого свята української культури в березні 1989 року, присвяченого 175-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка, дотепер «Кобзар» провів понад 300 заходів, як-от: концерти хору та інших творчих колективів, конференції, виступи з приводу пам'ятних та ювілейних дат, народні й календарні свята, виставки, відкриття недільних шкіл та музеїв, організація курсів підвищення кваліфікації для викладачів української мови, з'їзди українців РБ, зустрічі з офіційними особами і гостями з України та багато іншого. Безсумнівними досягненнями «Кобзаря» можна вважати організацію ефективної системи викладання предметів українознавчого циклу в школах Уфи і селах республіки, створення національно-культурної автономії в 2005 році, заснування постійно діючих міжрегіональних та міжнародних фестивалів і конкурсів (з мови ім. П. Яцика, «Червона Калина»), активну суспільно-політичну позицію щодо найактуальніших питань російсько-українських відносин. Різнобічна діяльність товариства знаходить відображення у друкованому органі – «Віснику “Кобзаря”».

Активна робота НКТ стимулювала швидкий розвиток української публіцистики в республіці. З 1990–2000-х років з'являються численні різножанрові матеріали (статті, нариси, інтерв'ю, репортажі, відкриті листи і т. п.) у періодичних виданнях «Вечерняя Уфа», «Воскресная газета», «Знамя труда», «Известия Башкортостана», «Истоки», «Криниця», «Молодежная газета», «Республика Башкортостан», «Советская Башкирия», «Трибуна» та ін. Переважні теми таких авторів, як Л. Бабушкіна, Т. Барабаш, О. Василюк, Л. Ільясова, Ст. Карпушенко, Л. Колоколова, В. Омаровський: діяльність національно-культурного товариства, виступи керівників НКТ, проблеми рідної мови, сторінки історії Великої Вітчизняної війни, творчість українських письменників, художників, науковців, історія переселенського руху та окремих сіл Башкирії, особливості української кухні, народні свята, календарні обряди, фестивалі, конкурси, дитяча творчість, виступи хорових колективів і художньої самодіяльності, стан викладання українознавчих дисциплін, відносини між Башкортостаном і Україною, суспільно-політичні процеси в Україні

та ін. Закономірно, що саме в Уфі було здійснено вдалу спробу узагальнення публіцистичного досвіду в масштабах всієї Росії²⁰.

Особливий етап розвитку україністики пов'язаний зі створенням у 1998 році в Уфі Філії Московського державного відкритого педагогічного університету ім. М. О. Шолохова (нині – Московський державний гуманітарний університет, МДГУ). Освітній заклад став визнаним центром тяжіння всіх україністичних досліджень в Урало-Поволзькому регіоні, місцем проведення круглих столів, семінарів, курсів підвищення кваліфікації, конференцій спільно з ученими України і наступним виданням матеріалів, зокрема збірника «М. Грушевський – історик, суспільний і громадський діяч, людина»²¹ (2004). Встановилися міцні наукові зв'язки з колегами з Росії, України (Київ, Львів, Одеса, Чернігів) та інших країн. На базі Уфимської філії МДГУ діяв Науковий центр україністики – до недавнього часу єдиний за межами України (у Росії та країнах СНД). Співробітники Центру брали участь у підготовці збірників статей і книжок «Україна – Башкортостан: роки випробувань і співробітництва», «Народи Башкортостану: історико-етнографічні нариси»²², у проведенні Міжрегіональної конференції «Народи Урало-Поволжя: історія, культура, етнічність» (2003), «Роль і значення національної самосвідомості слов'янських народів РБ» (2005).

Видавничий центр закладу вищої освіти сприяв виходу друком навчально-методичних посібників з регіональної історії «Етнографія народів Республіки Башкортостан», «Слов'яни Башкортостану» і науково-публіцистичних збірників про історичні аспекти та сучасний стан взаємин між Башкортостаном і Україною: «Україна – Башкортостан: зв'язок часів», «Розвиток соціально-економічного і культурного співробітництва Башкортостану та України»²³. У рамках таких публікацій стали розроблятися нові напрями, наприклад: національно-культурний рух (В. Дорошенко, А. Юнак), внесок АН УРСР у розвиток Башкирії, економічне співробітництво республік у роки війни (М. Ільгамов, М. Саїтова, Ю. Єргін, Г. Мухаметдінов), сучасні міграційні процеси (І. Голубченко), етнокультурні зв'язки росіян та українців (І. Карпукін), башкирсько-українське співробітництво у сфері культури (В. Сорокіна, А. Шаріпова), декоративно-ужиткове мистецтво (А. Колбіна), історія районів, сіл і присілків Башкирії (А. Асфандяров, М. Роднов), економічні та культурно-історичні аспекти взаємодії Башкортостану й України (Н. Баранова) та ін. Українознавча тематика посідає пріоритетне місце у «Віснику УФ

МДГУ ім. М. О. Шолохова». Видано працю «Українці Башкирії» (2011) і книжку, присвячену 20-річчю РНКЦ «Кобзар».

Одним з основних напрямів у рамках найновіших досліджень є організація та вдосконалення викладання предметів українознавчого циклу в освітніх закладах різних рівнів. На цю тему в Уфі відбулися чотири семінари, зорієнтовані на виконання таких завдань: обговорення актуальних проблем, визначення ефективних шляхів, нових підходів, форм та методів вивчення цих предметів; узагальнення досвіду створення і функціонування національних українських освітніх закладів; прийняття практичних рекомендацій для педагогічних працівників; обмін науково-методичною інформацією; видання і тиражування матеріалів (програм, методичних вказівок) з розвитку початкових навичок українського (рідного) мовлення у дітей.

Уфа не випадково стала головним методичним центром у цій галузі, оскільки в Республіці Башкортостан сформована одна з найрозвиненіших у Росії систем навчання державною і рідною мовами, наприклад, система неперервної української освіти: «дитячий садок – школа – виш». Із початку 1990-х років працюють українські недільні школи, курси підвищення кваліфікації вчителів, семінари, з 1999 року – регулярні міські й республіканські конференції з національної освіти; спеціально для викладачів української мови з 2003 року проводяться літні мовні табори за участю викладачів з України, усі вищенаведені питання обговорюються на засіданнях Ради «Кобзаря». У 1994 році в Уфі вперше у східній діаспорі організовано Башкирську республіканську спілку професійних українських учителів – відділення Всесвітньої Спілки професійних українських учителів (США, Лос-Анджелес).

Уфимська філія МДГУ – один з небагатьох вишів у РФ, де проводиться навчання з української мови і впродовж 10 років на бюджетній основі здійснюється підготовка кваліфікованих кадрів для викладання української мови і літератури в освітніх закладах РБ. З урахуванням великого досвіду проведення подібних заходів саме в Уфі у грудні 2002 року відбувся I Міжнародний семінар «Удосконалення вивчення предметів українознавчого циклу в освітніх закладах Російської Федерації», в якому взяли участь понад 250 осіб із трьох регіонів РФ (Республіка Комі, Республіка Татарстан, Республіка Башкортостан) і України (Київ, Ніжин, Херсон), II Міжнародний семінар відбувся в листопаді 2008 року.

За підсумками роботи було видано збірники матеріалів²⁴ і прийнято звернення до Міністерств освіти і науки Росії та України, в яких, зокрема, ідеться про необхідність поширення позитивного досвіду відродження мови, історії, культури українців Башкортостану в інших регіонах Російської Федерації; організації робочої групи зі створення концепції «Українська освіта в Російській Федерації», державних стандартів, навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників з предметів українознавчого циклу (українська мова, література, народознавство, історія України тощо); створення банку даних навчально-методичної літератури з українознавчої тематики; організації щорічних стажувань учителів у ВНЗ України; закріплення провідних ВНЗ України за загальноосвітніми навчальними закладами РФ; організації українських літніх мовних таборів з державним фінансуванням у регіонах РФ. Окрема сторінка в історії башкирської україністики – встановлення і розвиток соціальних, культурних і наукових контактів з колегами з України. Уперше українські дослідники відвідали Уфу в рамках проведення V Всесоюзної конференції з проблем атласної картографії в 1985 році (Л. Артюх та ін.). У червні 1990 року гості з Києва і Львова побували на фестивалі національної культури в с. Дмитрівка Чишминського району РБ. Відтоді такі зв'язки стали регулярними. Наприклад, важливе значення свого часу мали зустрічі із Генеральним секретарем Всесвітнього Конгресу українців В. Педенком (1999), приїзд делегації зі Львова і Львівської області для укладення угод про співпрацю (2000), організація літнього відпочинку дітей та молоді в таборах Криму, Львівській та Одеській областях (з 1999 р.), участь представників РБ у Всесвітніх форумах українців у Києві, робота викладачів з Ніжина в Уфимській філії МДГУ (2002, 2003), поїздка хору «Кобзар» у міста України та ансамблю «Червона Калина» на Сорочинський ярмарок у Полтавську область (2008), візити в Уфу Надзвичайного і Повноважного Посла України в РФ Н. Білоблещького (2001) та Надзвичайного і Повноважного Посла України в РФ О. Дьоміна (2007).

Міцні зв'язки з Україною склалися і в педагогічній галузі. Восени 2006 року на базі Уфимської філії МДГУ відбувся авторський науково-методичний семінар «Педагогіка співробітництва: вчора, сьогодні, завтра», який проводив народний учитель СРСР, заслужений учитель України, педагог-новатор В. Шаталов, який прибув з Києва після отримання медалі ім. К. Д. Ушинського²⁵. Навесні 2007 року за сприяння Всеукраїнської асоціації ім. В. А. Сухомлинського для педагогів

Башкортостану було проведено науково-методичний семінар «Теорія і практика В. А. Сухомлинського – моральні орієнтири сучасної освіти», в якому взяла участь донька вченого О. Сухомлинська, доктор педагогічних наук, професор, академік-секретар відділення теорії та історії педагогіки АПН України²⁶.

Знаковою подією для всієї української діаспори став візит у Росію комісії ОБСЄ на чолі з Верховним комісаром у справах національних меншин К. Волебеком. 12 березня 2009 року Комісія відвідала Башкортостан, де К. Волебек провів робочу зустріч з Президентом РБ М. Рахімовим, відвідав уфимську ЗОШ № 9, українську національну недільну школу ім. Т. Г. Шевченка, Історико-культурний центр с. Золотоношка, Уфимську філію МДГУ ім. М. О. Шолохова. Метою візиту було ознайомлення із ситуацією в національно-культурному середовищі, забезпечення освітніх потреб етнічних українців. За висновком комісії, Республіка Башкортостан – регіон, де найуспішніше вирішуються питання підтримки і розвитку української діаспори, що проживає в Росії, але водночас існує ряд актуальних проблем, на розв'язання яких слід спрямовувати спільну діяльність НКТ, освітніх закладів, органів державної влади та самоврядування міст Росії та України.

У науково-освітній сфері давніми і надійними партнерами уфимських дослідників є Міжнародна асоціація українців (Київ), Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського Національної академії наук України, Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка», Херсонський державний університет, Чернігівський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, Ніжинський державний університет ім. М. В. Гоголя (Центр гуманітарного співробітництва з українською діаспорою), Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка. Взаємовигідну співпрацю втілено в таких формах, як щорічні спільні публікації, конференції, семінари, стажування тощо.

Таким чином, україністика в Башкортостані пройшла у своєму розвитку ряд послідовних об'єктивних етапів і до цього часу забезпечена солідним фондом джерел та історіографічною базою, організаційними структурами, власними традиціями, її наукові досягнення визнано в Росії, Україні та інших країнах. Можна стверджувати, що україністи Башкортостану створили у вітчизняній історичній науці та етнографії самобутню наукову школу.

ПРИМІТКИ

¹ *Ефименко П.* О малороссиянах в Оренбургской губернии // *Основа.* – 1861. – № 9. – С. 189–192.

² *Новиков В.* Очерки колонизации Башкирского края // *Историческая библиотека.* – 1878. – № 12; *Перетяткович Г.* Малороссияне в Оренбургском крае при начале его заселения: по рукописным документам Архива Министерства юстиции // *Труды VI Археологического съезда в Одессе (1884).* – О., 1888. – Т. 2. – С. 373–397; *Абрютин В.* Переселенцы и переселенческое дело в Белебеевском уезде Уфимской губернии. – Уфа, 1897; *Абрютин В.* Переселенцы и переселенческое дело в Уфимском уезде Уфимской губернии. – Уфа, 1898; *Витевский В. И. И.* Неплюев и Оренбургский край в прежнем его составе до 1758 г. – Казань, 1897. – Т. 2; *Михайлов В.* Переселенцы и переселенческое дело в Стерлитамакском уезде Уфимской губернии. – Уфа, 1897; *Ефремов В.* Из истории Уфимского края: Уфимский край в первой половине XVIII века // *Вестник Оренбургского учебного округа.* – 1913. – № 7–8. – С. 236–252.

³ *Барсов Н.* Национальный состав населения БАССР // *Хозяйство Башкирии.* – 1928. – № 8–9. – С. 102–132; *Комиссаров Г.* Население Башреспублики в историко-этнографическом отношении: Материалы общества по изучению Башкирии // *Башкирский краевед.* – Уфа, 1926. – № 1. – С. 17–30; *Никитин М.* Основные моменты колонизации Башкирии // *Хозяйство Башкирии.* – 1928. – № 6–7. – С. 73–85; *Петров В.* Как заселялась Башкирия // *Красная Башкирия.* – 1926. – 6 января; *Солодий Г.* Из истории стольпинской хуторской и переселенческой политики в Башкирии // *Красная Башкирия.* – 1941. – 2 марта; *Усманов Х.* Столыпинская аграрная реформа в Башкирии. – Уфа, 1958. – С. 75.

⁴ *Барсов Н.* Национальный состав населения БАССР... – С. 102–132; *Комиссаров Г.* Население Башреспублики... – С. 17–30; *Никитин М.* Основные моменты колонизации... – С. 73–85; *Петров В.* Как заселялась Башкирия...; *Солодий Г.* Из истории стольпинской хуторской и переселенческой политики...; *Усманов Х.* Столыпинская аграрная реформа... – С. 75.

⁵ *Ахатова Ф.* Из истории исследования украинского песенного фольклора в Башкортостане // *Завези од мене поклон в Україну...: фольклор українців Башкортостану.* – Уфа, 1999. – С. 13, 14.

⁶ *Береговский М.* Село Кахновка // *Література та мистецтво.* – 1942. – 1 червня. – № 11/15; *Копиленко О.* Українські переселенці в Башкирії // *Українська література.* – 1941. – № 1–2. – С. 193–195.

⁷ *Попов П.* До історії вивчення українського населення у Башкирії (скорочено) // *Завези од мене поклон в Україну...* – С. 21–32; *Плісецький М.* Фольклор українських поселенців у Башкирії (уривок) // *Там само.* – С. 33–39. Переговори про видання цих матеріалів з одним з авторів велися з 1975 р.

⁸ *Ахатова Ф.* Украинский музыкальный песенный фольклор в Башкирии: к проблеме взаимодействия и взаимовлияния культур в многоэтнической сре-

де // Этнические и этнографические группы в СССР и их роль в современных этнокультурных процессах. – Уфа, 1989. – С. 99–102; *Белжкович А.* Этнические особенности земледелия у народов Башкирии (XIX – начало XX в.) // Археология и этнография Башкирии. – Уфа, 1973. – С. 61–93; *Брянцева Л.* О взаимосвязях русского и украинского свадебного фольклора современной Башкирии // Фольклор народов РСФСР : межвуз. сб. науч. ст. – Уфа, 1975. – С. 181–186; *Брянцева Л.* Украинские песни в Башкирии // Фольклор народов РСФСР : межвуз. сб. науч. ст. – Уфа, 1980. – С. 28–36; Вопросы ареальной лингвистики и этнографии. – Уфа, 1987; Живе джерело дружби (Живой родник дружбы). – Д.; Уфа, 1979; *Карпухин И.* Взаимодействие русских и украинских свадебных обрядов в Башкирии // Фольклор и литература Урала. – Пермь, 1975. – Т. 147. – С. 82–92; Башкирско-украинские литературные связи (1946–1979) : библиографич. указ. – Уфа, 1979; *Мухаметдинов Г.* Сотрудничество украинских и башкирских ученых в годы Великой Отечественной войны // Из истории развития культуры в Башкирии. – Уфа, 1978. – С. 60–65; *Порман Р.* Украинские писатели в Башкирии в годы Великой Отечественной войны // Проблемы художественной типизации и читательского восприятия литературы. – Стерлитамак, 1990; Социальные и этнические аспекты истории Башкирии. – Уфа, 1988.

⁹ *Кузеев Р., Ахатова Ф.* К этнической истории народов Волго-Камского региона // Проблемы этногенеза народов Волго-Камского региона в свете данных фольклористики. – Астрахань, 1989. – С. 5–7; *Кузеев Р., Бабенко В.* Этнические и этнографические группы в СССР. – Уфа, 1989; *Кузеев Р.* Народы Среднего Поволжья и Южного Урала. Этногенетический взгляд на историю. – М., 1992; Этнические процессы в Башкирии в новое и новейшее время / отв. ред. Р. Кузеев. – Уфа, 1987; Этнические и этнографические группы в СССР и их роль в современных этнокультурных процессах / отв. ред. Р. Кузеев. – Уфа, 1989.

¹⁰ *Бабенко В.* Весільний обряд українських переселенців у Башкирії // Народна творчість та етнографія. – 1978. – № 4. – С. 98–100; *Бабенко В.* Семья и семейные отношения украинских переселенцев в Башкирии // Всесоюз. сессия по итогам полевых этнограф. и антропол. исследований. 1978–1979 : тез. докл. – Уфа, 1980. – С. 125, 126; *Бабенко В.* Этнические процессы у украинских переселенцев в Башкирии // Всесоюз. конф. «Этнокультурные процессы в современном мире». Май 1981 г. : краткие тез. докл. и сообщ. – Элиста, 1981. – С. 17, 18; *Бабенко В.* Традиционное и новое в свадебной обрядности украинских переселенцев в Башкирии // Всесоюз. сессия по итогам полевых этнограф. и антропол. исследований 1980–1981 гг., посвящ. 60-летию образования СССР, окт. 1982 г. – Нальчик, 1982. – С. 78, 79; *Бабенко В.* Украинцы Башкирии как маргинальная группа украинского этноса // Ареальные исследования в языкознании и этнографии. Язык и этнос : сб. науч. тр. – Ленинград, 1983. – С. 121–129; *Бабенко В.* Жилище украинских переселенцев в Башкирии (по материалам полевых поездок 1974–1981 гг.) // Источники и источниковедение истории и культуры Башкирии. – Уфа, 1984. – С. 49–56; *Бабенко В.* Этнические процессы у украинских переселенцев в Башкирии (конец XIX–XX вв.) // Исследования по исторической этнографии Башкирии. – Уфа,

1984. – С. 137–143; *Бабенко В.* Традиції та іновації у житлі українських переселенців у Башкирії // Народна творчість та етнографія. – 1985. – № 4. – С. 30–36; *Бабенко В.* Традиції і новации в хозяйственных постройках украинцев БАССР (конец XIX–XX в.) // Всесоюз. сессия по итогам полевых этнограф. и антропол. исследований 1984–1985 годов : тез. докл. – Йошкар-Ола, 1986; *Бабенко В.* Украинские поселения в Башкирской АССР // Исследования по башкирской диалектологии и ономастике. – Уфа, 1986. – С. 100–108; *Бабенко В.* Некоторые традиционные и современные черты системы питания украинцев Башкирии (к вопросу о поведении малых этнических групп) // Социальные и этнические аспекты истории Башкирии. – Уфа, 1988. – С. 55–65; *Бабенко В.* Етнокультурні процеси в середовищі українських переселенців у Башкирії (кінець XIX–XX ст.) // Народна творчість та етнографія. – 1989. – № 1. – С. 10–16; *Бабенко В.* Пища украинского населения Башкирии // Советская этнография. – 1989. – № 2. – С. 94–104; *Бабенко В.* Семья и семейный быт украинцев Башкирской АССР. – Уфа, 1990; *Бабенко В.* Украинцы Башкирской АССР. История. Этнография : препринт. – Уфа, 1990; Современные этнические процессы в Башкортостане (состояние, проблемы, перспективы исследования). – Уфа, 1992; Этнос и его подразделения. – М., 1992. – Ч. 2.

¹¹ *Бабенко В.* Украинцы Башкирской ССР: поведение малой этнической группы в полиэтничной среде. – Уфа, 1992.

¹² Песенный фольклор украинских переселенцев в Башкирии. – К. : Уфа, 1995; Завези од мене поклон в Україну... – С. 13, 14; *Ахатова Ф.* Украинские песни в Башкортостане: историко-этнографическое исследование. – Уфа, 2000.

¹³ *Бушин Н. и др.* История Украины. – Уфа, 1996.

¹⁴ *Моргунов К.* Правовая регламентация переселенческой деятельности: украинские переселенцы в конце XIX – начале XX века // Украинцы в Оренбургском крае : мат-лы науч.-практич. конф., посвящ. 150-летию со дня пребывания Т. Г. Шевченко в Оренбургском крае. – Оренбург, 1997.

¹⁵ *Иванов В., Чугунов С.* История казачества на Урале. – Стерлитамак, 2001.

¹⁶ *Ахатова Ф.* Некоторые особенности бытования украинского песенного фольклора в Башкирии // Этнос и его подразделения. – М., 1992. – Ч. 2. – С. 4–11; *Ахатова Ф.* Об этапах взаимодействия музыкальных традиций народов Башкортостана // Проблемы культурогенеза народов Волго-Уральского региона : мат-лы межрегион. науч. конф. – Уфа, 2001. – С. 143–150; *Ахатова Ф.* Восточные славяне о Башкортостане: фольклорные произведения в многоэтническом регионе. – М., 2006.

¹⁷ *Ахатова Ф.* О межнациональных контактах украинцев Волго-Уральской ИЭО в XVI–XVIII вв. // Национальный Музей Мин-ва культуры РБ. – Уфа, 1996. – С. 13, 14.

¹⁸ *Ергин Ю.* Ценный архивный документ о работе ученых Украинской академии наук в годы ее эвакуации в Уфу (1941–1943) // Вестник БашГУ. – 2000. – № 2/3. – С. 83–87; *Ахатова Ф.* Вклад ученых Украинской академии наук в годы ее эвакуации в Уфу (1941–1943) в изучение производительных сил Башкирии // Вестник БашГУ. – 2001. – № 3. – С. 83–86; *Ильгамов М., Саитова М.* Академия наук

Украинской ССР в Башкирии в годы Великой Отечественной войны // Вестник АН РБ. – 2000. – Т. 5. – № 2; *Ильгамов М., Саитова М.* Как путники у общего костра... Академия наук УССР в Башкирии в годы Великой Отечественной войны // Вестник РАН. – 2001. – Т. 71. – № 6.

¹⁹ *Бабенко В.* Украинские переселенцы в Башкирии (этнокультурные и этноязыковые процессы) // Песенный фольклор украинских переселенцев в Башкирии. – К. ; Уфа, 1995. – С. 3–13; *Бабенко В.* Украинцы // Башкортостан: Краткая энциклопедия. – Уфа, 1996. – С. 583, 584; *Бабенко В.* Проблемы этнонационального развития украинцев Башкортостана на современном этапе и опыт их решения // Взаимодействие культур народов Урала. – Уфа, 1999. – С. 186–196; *Бабенко В.* Украинцы // Народы Башкортостана: историко-этнографические очерки. – Уфа, 2002. – С. 257–290; *Бабенко В., Бабенко С.* Украинцы Башкортостана: основные тенденции этнокультурного развития (конец XIX – начало XXI вв.) // Третьи Большаковские чтения. Культура Оренбургского края: история и современность : науч.-образ. и культ.-просвет. альманах. – Оренбург, 2007. – С. 118–128; Украинцы // Историко-культурный энциклопедический атлас Республики Башкортостан. – М., 2007. – С. 444–447.

²⁰ Почуй мене, Україно! Сучасна українська публіцистика в Росії. – Уфа, 2006.

²¹ М. Грушевский – историк, общественный и политический деятель, человек : мат-лы междунар. науч. конф. – Уфа, 2005.

²² Украина – Башкортостан: годы испытаний и сотрудничества : сб. ст. – Уфа, 1993; Народы Башкортостана : историко-этнографические очерки / ред. кол. Р. Кузеев, В. Бабенко и др. – Уфа, 2002.

²³ Украина – Башкортостан: связь времен. – Уфа, 2001; Развитие социально-экономического и культурного сотрудничества Башкортостана и Украины : мат-лы междунар. науч.-практ. конф. – Уфа, 2003; Славяне Башкортостана. – Уфа, 2005.

²⁴ Див.: Совершенствование изучения предметов украиноведческого цикла в образовательных учреждениях Российской Федерации : мат-лы междунар. семинара. – Уфа, 2003; *Сергеева И., Бузина Н., Семенова Н.* Этнокультурное воспитание в условиях многонациональной городской школы: из опыта работы : метод. пособ. – Уфа, 2007. – Вып. 4.

²⁵ *Шаталов В.* Педагогика хромает на обе ноги и не понимает, что она калека // Республика Башкортостан. – 2007. – 27 января.

²⁶ Сердце, отданное людям // Истоки. – 2007. – 23 мая.

СУЧАСНА КУБАНСЬКА УКРАЇНІСТИКА: ПРОБЛЕМАТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ

З погляду сучасної політичної географії Кубань – один з регіонів Російської Федерації, але значна частина місцевого населення має українське походження, тому цей регіон є важливим об'єктом дослідження для українців. На жаль, усі спроби відродити українську наукову традицію в краї зустрічаються зі спротивом місцевої адміністрації, яка фінансує лише ті дослідження, які спрямовані на закріплення російської ідентичності кубанців українського походження, у тому числі і нащадків козаків-чорноморців. З другого боку, нечисленні українці Кубані, не маючи підтримки від наукових інституцій України, провадять свої дослідження лише на ентузіазмі. Сучасні українські наукові видання майже невідомі не тільки широкому загалу кубанців, але й більшості місцевих науковців, і тому досягнення сучасної української науки використовують лише одиниці.

Україністика як галузь гуманітарного знання на Кубані не могла з'явитися в дореволюційну добу, незважаючи на те що провідні місцеві козацькі історики (І. Попко, П. Короленко, Ф. Щербина) пам'ятали своє українське походження. Урядова політика в регіоні була націлена на те, щоб відірвати козацтво від України, викладання в нечисленних школах відбувалося тільки російською мовою, а українська використовувалася лише в побуті. Під час нетривалої політики «українізації» Кубані на початку 20-х років минулого століття з'явилися українські навчальні заклади, наукові центри та друковані видання, що мали бути основою для розвитку україністики. Але внаслідок різкого повороту, що відбувся в 1932 році в урядовій політиці, література «на мові» знищувалася, активісти українізації були репресовані, усе українське підлягало забуттю. У кубанських бібліотеках повністю знищено всі друковані видання українською мовою! Українська інтелігенція Кубані також була повністю ліквідована. Значну кількість жителів станиць з українським населенням було силоміць депортовано в північні та східні регіони СРСР.

Унаслідок цього чисельність українців Кубані скоротилася до теперішнього часу, порівняно з 1926 роком, майже в 10 разів – показник, який з погляду сучасної науки можна характеризувати як етнічну катастрофу.

До кінця ХХ ст. україністика в Краснодарському краї практично не існувала. Український історик В. Голобуцький, який у 1937–1940 роках був доцентом Краснодарського педінституту, опрацював великий архівний матеріал з історії козацтва, у 1947 році захистив докторську дисертацію «Чорноморське козацтво» в Ленінграді, але його монографія вийшла друком лише 1956 року в Києві. Тривалий час козацька тематика була табуйована, особливо в контексті досліджень історії українського козацтва. Автори академічного видання Інституту етнографії ім. М. Миклухо-Маклая «Кубанские станицы» (Москва, 1967 р., під ред. К. Чистова) акцентують увагу на змінах у культурі й побуті населення краю в радянський час, залишаючи поза увагою його етнічні характеристики.

Після краху СРСР і комуністичної ідеології стала можливою поява українських громадських організацій у Краснодарському краї, а також окремих досліджень з української тематики. Історик М. Тернавський організував Товариство української культури Кубані й почав видавати газету мізерним накладом. Учений опублікував низку праць із історії чорноморського й кубанського козацтва, «Реєстр Запорізького війська 1756 року», досліджував історію станиці Єлизаветинської. Не маючи ніякої підтримки, М. Тернавський відійшов від українського руху, а створена ним організація формально існує досі під назвою «Товариство українців Кубані», але практично діє лише її нинішній голова – М. Сергієнко. Видання газети «Вісник» припинилося через брак коштів. Так само малорезультативною виявилася діяльність організації «Українська діаспора. Співдружність», яка була створена у 2006 році О. Слободяном. Утворена того самого року нечисленна громадська організація «Співдружність Кубань – Україна» (голова І. Скибіцька) – єдина, що займається науковими студіями, вона досягла помітних результатів, незважаючи на вкрай скромні можливості. З 2006 по 2012 роки відбулося вісім науково-практичних конференцій «Кубань – Україна: питання історико-культурної взаємодії», надруковано шість збірок статей, запроваджено виставки творчості українських майстринь тощо. Прийняття «Співдружності Кубань – Україна» в Міжнародну асоціацію україністів у 2009 році відкрило нові можливості для розвитку україністики в Краснодарському краї.

*Учасники конференції «Кубань – Україна: історико-культурні паралелі».
Краснодар. Травень 2009 р.*

Під час конференцій у Краснодарі були висловлені пропозиції та рекомендації, серед яких доцільно відзначити такі: 1) боротися проти розгрому історичного центру Краснодара, що відбувається під виглядом «реконструкції», вимагати знесення незаконнозведених будівель, відновлення зруйнованих архітектурних пам'яток та історичних об'єктів коштом винних; 2) виявити публікації (українською та російською мовами), видані на Кубані до війни 1941–1945 років, щоб зробити копії для архівів і бібліотек, а найцікавіші перевидати; 3) організувати збір спогадів про українізацію, голодомор 1932–1933 років, життя кубанських українців у радянську добу; 4) створити недільну школу української мови та культури в Краснодарі, а також факультативні курси української мови у вищих навчальних закладах і школах краю; 5) зробити доступною для жителів передплату на українські журнали та газети; 6) створити пункти продажу українських книг і журналів у книгарнях краю; 7) відкрити українську бібліотеку в Краснодарі, а в перспективі – Український культурний центр; 8) створити пам'ятники жертвам голодомору 1932–1933 років у найбільш постраждалих станицях; 9) організувати в станичних музеях експозиції, присвячені жертвам політичних репресій радянського періоду; 10) відновити українське відділення філологічно-

го факультету Кубанського університету, що існувало до 1932 року, або створити відділення української історії та культури при історичному факультеті Кубанського університету, можливо, при Краснодарському університеті культури та мистецтв; 11) створити кафедру українознавства в Кубанському університеті або в Краснодарському університеті культури та мистецтв для підготовки фахівців з історії і культури України.

Конференції «Кубань – Україна» мають на меті також пропаганду української культури. Тому на кожній з них учасники ознайомилися з персональними виставками української вишивки кубанських майстринь Галини Палиці та Ольги Ляпунової. Перша народилася на Лемківщині, тривалий час мешкала в Самборі, а нині живе в станиці Тбіліській. Друга народилася у Львівській області, а зараз мешкає в м. Кропоткін на Кубані. Але обидві майстрині не забули своєї малої батьківщини й виражають цю пам'ять у своїй творчості. На конференції 2011 року були репрезентовані стародавні рушники з традиційною вишивкою, привезені з Полтавщини доцентом Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка Ларисою Шаповал.

Особливе місце в збереженні й популяризації української культури належить Центру української культури, створеному в 1995 році в селищі Лазаревське (у Великому Сочі). Тут вивчають історію, культуру й побут українців, їхні звичаї та традиції. Зібрано багато відомостей щодо народних обрядів і свят, багатющий нотний матеріал, ретельно вивчається пісенний фольклор. У Центрі здійснюється неабияка робота зі збереження традиційних народних промислів, у студії декоративно-прикладної майстерності ознайомлюються з основними видами народної української творчості – вишивкою, гончарством, писанкарством. Також у Центрі навчаються керівники самодіяльних художніх колективів, хорів. На жаль, у Краснодарському краї це єдиний центр української культури такого типу.

Провідним україністом на Кубані, добре знаним і за її межами, є професор Краснодарського університету культури та мистецтв (КУКМ) В. Чумаченко. Він активно співпрацює з українськими академічними інститутами, публікує статті в низці українських енциклопедій, організував і очолив кубанське відділення Наукового товариства ім. Шевченка (далі – НТШ-Кубань). Будучи єдиним фахівцем з історії української літератури Кубані, В. Чумаченко надрукував твори провідних місцевих письменників, а також їхні біографії, упорядкував антологію ку-

банської літератури кінця XVIII – початку XX ст. під назвою «Курінь» (1994), навчальний посібник-хрестоматію з української літератури для кубанських шкіл «Козак Мамай» (1998 р., спільно з В. Оліфіренком), організував міжнародні й регіональні наукові конференції «Кухаренківські читання» (1993, 1996, 1999), «Кубанські літературно-історичні читання» (1999, 2000, 2001, 2003) та ін. Під керівництвом В. Чумаченка було створено наукову школу, до якої належать А. Слуцький, А. Федіна, Т. Федіна, Н. Ламосова, Д. Грушевський.

Професор КУКМ, член НТШ-Кубань А. Слуцький – провідний фахівець у галузі бібліотекознавства, історії книги та бібліографії на Кубані. Він досліджує кубанську тематику в українській періодиці, долю бібліотеки Києво-Межигірського монастиря на Кубані. Історію української журналістики Кубані, крім В. Чумаченка й А. Слуцького, досліджують Н. Ламосова і Ю. Хохляч.

Головні публікації Т. Федіної присвячені просвітницькій діяльності української інтелігенції в Кубанській області наприкінці XIX – на початку XX ст. (серед яких особливе значення мав Ф. Коваленко – уродженець Опішні й засновник картинної галереї Катеринодара), а також російсько-українським культурним зв'язкам на півдні Росії (художник І. Їжакевич і Катеринодар, гастролі П. Саксаганського на Кубані, діяльність «Просвіти» на Кубані). Публікації А. Федіної про чорноморського історика І. Попка, отамана Я. Кухаренка і його стосунки з Т. Шевченком мають переважно краєзнавчий і науково-популярний характер.

Якщо філолог В. Чумаченко вельми плідно працює як літературознавець, то філологи-лінгвісти Кубані поки що не виявили себе як україністи. Співробітники Кубанського державного університету (КДУ) О. Борисова, О. Рибалко та Л. Костіна здійснюють діалектологічні експедиції по станицях Краснодарського краю, збираючи матеріал для «Словника кубанських говірок» і виділяючи українську й південноросійську лексику. Але така робота вимагає тісної взаємодії з українськими лінгвістами, якої поки що немає. Імовірно, саме через це стала можливою поява дилетантської праці П. Ткаченка «Кубанский говор» та його книги «Кубанские пословицы и поговорки» (видані в 1998–1999 рр., перевидані у 2008 р.), у яких автор, не знаючи української мови та її говірок, довільно тлумачить значення слів, удаючись навіть до свідомої фальсифікації. Факти таких спотворень переконливо показав у своїй рецензії український мовознавець В. Пукіш, який мешкає нині в Анапі.

Значний внесок у вивчення духовної культури кубанських українців зробила професор мистецтвознавства з м. Рівного Н. Супрун-Яремко, яка раніше мешкала на Кубані. Здійснивши власні польові дослідження, учена проаналізувала понад 1000 народних пісень, що знайшло відображення в її ґрунтовній монографії «Українці Кубані та їх пісні» (2005). Проте кубанці практично неознайомлені з працями Н. Супрун-Яремко – краснодарські бібліотеки майже не мають книг і часописів, що видаються в Україні. Підтримкою влади користується Центр традиційної культури при Кубанському козакому хорі, який очолює М. Бондар. У Центрі зібрано великий архів польових експедиційних матеріалів, що їх доволіно потрактовано в працях професора. Попри джерельну базу, висновки М. Бондаря мають насамперед політичний характер: учений доводить належність фольклорної спадщини чорноморців до російської народної культури і стверджує, що чорноморські козаки вже в середині XIX ст. нібито не вважали себе українцями. Проблема ідентичності місцевих козаків стала предметом гострої дискусії між М. Бондарем та В. Чумаченком.

У Краснодарі працює декілька етнографів і фольклористів, праці яких мають відношення до україністики. Член НТШ-Кубань В. Чурсіна вивчає зміни у фольклорі й етнокультурних традиціях східнослов'янського (зокрема українського) населення Кубані (із цієї тематики дослідниця нещодавно захистила докторську дисертацію). Сучасне існування прислів'їв, приказок і загадок чорноморських козаків – предмет дослідження доцента КДУ Л. Мартиненко. У Ростові-на-Дону 2004 року вийшла друком книга кубанських народних прислів'їв «Рушничок на кольшкє» (упорядники – красзнавець зі станиці Саратовської Ю. Алмазов і В. Пукіш), у якій прислів'я подано українською, російською та англійською мовами. Так само трьома мовами опубліковані й кубанські казки та бувальщини в збірці В. Пукіша «Вік людський» (Ростов-на-Дону, 2007 р.), виданій, як і попередня, його власним коштом.

Матеріальну культуру чорноморських і кубанських козаків кінця XVIII – початку XX ст. як частину української та російської етнокультурних традицій плідно вивчає професор КУКМ Н. Гангур. Підсумками її роботи стала двотомна монографія «Матеріальна культура кубанського казачества» (2009) і докторська дисертація. Дослідниця проаналізувала еволюцію традиційного житла козаків (інтер'єр, будівельні матеріали, технології, планування), ткацтва, вишивки та орнаментів,

гончарства, виявила тенденції розвитку архітектурно-художнього металу й різьби по дереву. Під керівництвом Н. Гангур плідно працюють молоді дослідники – формується нова наукова школа. Учена разом з А. Шаповаловою надрукувала у 2011 році монографію «Традиционный костюм черноморского казачества (конец XVIII в. – 1860 г.)», де розглянуто чоловічий і жіночий одяг, прикраси й аксесуари, тканини різних прошарків козацтва.

Професор КУКМ, член НТШ-Кубань К. Вакуленко вивчає особливості розвитку декоративно-прикладного мистецтва на Кубані як частину української народної традиції. У 1997 році вчена заснувала кафедру народного декоративно-прикладного мистецтва (із 2011 р. – кафедра етнографії і декоративно-прикладної творчості). Під час етнографічних експедицій вивчалися технології виготовлення виробів народними майстрами, створено понад 50 відеофільмів. Співробітниця кафедри Ю. Щербина досліджує писанкарство дореволюційної Кубані.

Історик В. Бондар у 2000 році захистив кандидатську дисертацію про адміністративний центр Чорноморського козацького війська – «Військове місто Катеринодар 1793–1867 рр. Історико-культурна специфіка і функціональна роль у системі міських поселень Російської імперії». Згодом він почав досліджувати «український слід» у кубанській архітектурі, а також виявив пам'ятки історії та культури, щоб забезпечити їх зберігання. У публікаціях ученого показано особливості «козацького бароко» на прикладі храмів Чорномор'ї.

Найбільший внесок у вивчення чорноморського й кубанського козацтва належить Б. Фролову, який тривалий час очолював відділ історії Краснодарського державного історико-археологічного музею-заповідника ім. Є. Д. Феліцина. Йому належать ґрунтовні дослідження біографій кошового отамана З. Чепіги та військового судді А. Головатого, переселення чорноморських козаків на Кубань, історії Чорноморської гребної флотилії, організації та функціонування кордонної лінії на Кубані, адміністративно-територіального поділу Чорномор'ї, формування та бойового шляху козацьких полків, змін в одностроях, але своїм найбільшим внеском у науку Б. Фролов вважає дослідження козацької зброї. На жаль, він лише в незначному обсязі торкається українських аспектів тематики.

У кандидатській дисертації і статтях архівіста С. Самовтора досліджено кубанську топонімію і, головним чином, назви слов'янського

походження, серед яких значна частина належить українським, починаючи з найменувань чорноморських станиць, ідентичних запорозьким куреням. У зв'язку з топонімією С. Самовтор вивчає і козацьку колонізацію регіону. Неабиякий внесок у дослідження переселення українців на територію Чорноморського козацького війська зробив також архівіст В. Шкуро, але він уперто називає українців малоросами відповідно до офіційної термінології дореволюційної Росії. У 2010 році армавірська аспірантка С. Сазонова захистила дисертацію «Переселення українців на Північний Кавказ і їх соціокультурна адаптація: кінець XVIII – перша половина XIX ст.», де значне місце належить кубанським територіям.

Демографічні аспекти історії українського населення Кубані ХХ ст., зокрема наслідки голоду 1932–1933 років, вивчає В. Ракачов – директор Центру етносоціальних і демографічних досліджень при КДУ, але він уникає терміна «голодомор», вважаючи його політизованим. Такий підхід пояснюється ставленням російських урядовців до проблеми й непротистими українсько-російськими стосунками. Звичайно, україністом автор себе не вважає. Але україністам цікаві матеріали В. Ракачова, надруковані 2005 року в монографії «Народонаселение Кубани в ХХ веке: историко-демографическое исследование» (т. 1: 1900–1920-ті рр.; т. 2: 1930–1950-ті рр.) у співавторстві з Я. Ракачовою, а також спеціальні статті В. Ракачова «Украинцы на Кубани: особенности демографической истории» і «Голод 1932–1933 гг. на Кубани и его демографические последствия», опубліковані в збірках «Кубань – Україна» у 2006 і 2008 роках. Демографічні наслідки голодомору на Кубані допомагає вивчати стаття білоруського дослідника Ф. Клімчука «Расселение этнических украинцев на юге и юго-западе России (по материалам переписи 1926 г.)», надрукована 2008 року в тому самому збірнику.

Гостру полеміку на Кубані викликає проблема ідентичності місцевих козаків і їх ставлення до України, Росії та «москалів». Навіть керівник Кубанського козачого хору В. Захарченко постійно підкреслює, що його хор співає не українських, а саме кубанських козацьких пісень «Розпрягайте хлопці коней», «Варенички» і подібні, бо інакше він не отримає фінансування від крайової адміністрації. Саме при цьому хорі працює Науково-дослідницький центр традиційної культури, директор якого – професор М. Бондар – стверджує, що кубанська «балачка» – не говірка української мови, а кубанський діалект російської мови. У Краснодарській крайовій дитячій експериментальній школі народ-

ного мистецтва імені В. Г. Захарченка (!) українську мову вивчають як «кубанське наречіє», що голова Товариства українців Кубані М. Сергієнко справедливо назвав приниженням української мови.

Публікації В. Чумаченка та конференції «Кубань – Україна» змусили теоретиків російської ідентичності кубанських козаків активізувати псевдоукраїністичні дослідження. Саме тому за дорученням М. Бондаря його співробітник І. Васильєв написав невелику монографію «Украинское национальное движение и украинизация на Кубани в 1917–1932 гг.» (Краснодар, 2010 р.), головна мета якої – обґрунтування недоцільності українізації в регіоні внаслідок втрати місцевим населенням української ідентичності. Подібні ідеї містяться також у статтях і книзі І. Іванцова «Украинизация Кубани в документах комиссий внутрипартийного контроля ВКП (б) 1920-е – начало 1930-х гг.» (Краснодар, 2009 р.). Звичайно, що ґрунтовна монографія донецького історика кубанського походження Д. Білого «Українці Кубані в 1792–1921 роках: еволюція соціальних ідентичностей» (Львів, Донецьк, 2009 р.) навіть не згадується подібними «українознавцями» через протилежність висновків.

Утім, білі плями не можуть бути вічними, доказом чого є перші праці кубанських дослідників із проблем «українізації» та голодомору 1932–1933 років у регіоні. У 2006 році співробітники Державного архіву Краснодарського краю видали цінні матеріали першого перепису козаків Чорноморського війська, які переселилися на Кубань наприкінці XVIII ст. Багато джерел, що мають відношення до проблем україністики, ще донедавна були недоступні вченим, триває робота з їх виявлення. На жаль, вищезгадані публікації друкуються мізерними накладками й відомі вузькому колу фахівців.

Українські історики з Києва (С. Кульчицький, В. Сергійчук, Є. Петренко), Донецька (Д. Білий, В. Задунайський), Запоріжжя (Л. Маленко, Р. Шиян), Одеси (І. Сапожников), Харкова (С. Чухлій) в останні роки опублікували низку праць із історії Кубані. Але вони лише епізодично мають можливість вивчати архівні джерела в Краснодарі. Звідси неминучі прогалини, неточності або помилки в їхніх публікаціях. У свою чергу кубанські історики також рідко з'являються в архівах, музеях та бібліотеках України. Тому вкрай важливо створювати спільні творчі групи, проекти. Серед результатів такої співпраці можна відзначити розділ про чорноморське та кубанське козацтво в колективній монографії «Історія українського козацтва» (2007), написаний А. Авраменком,

---

Б. Фроловим та В. Чумаченком, їхні статті в енциклопедії «Українське козацтво» (2006) та ін. Крім того, член НТШ-Кубань А. Авраменко створив низку карт з історії українського козацтва та Кубані, що особливо актуально у зв'язку з підготовкою Ю. Лозою «Великого історичного атласу України».

Україністика як галузь гуманітарного знання на Кубані має ще невизначений статус, її структура тільки усталюється, дослідження здійснюються окремими вченими, які не мають координаційного центру. Такими центрами не можуть бути кубанські вузи (КУКМ або КДУ), керівники яких і чути не хочуть про україністику. Науковий центр при громадській організації «Співдружність Кубань – Україна» має дуже обмежені можливості. Насамперед потрібен Український культурний центр, з українською бібліотекою, залом для конференцій, кімнатами для дослідницької роботи, вивчення української мови й культури. Нечисленна польська громада Кубані має неабияку підтримку з боку католицької церкви, на околиці Краснодара існує костюл, де збираються всі, хто не забув свого польського походження. Великий культурний центр і церкву в Краснодарі мають вірмени, але тільки не українці. Без підтримки України наступне покоління кубанців уже втратить інтерес до української мови, історії та культури.

Саме сьогодні, коли населення України скорочується, а українська діаспора в Росії та інших країнах асимілюється й поступово зникає, треба вдаватися до термінових заходів зі збереження українського етносу в усьому світі. На жаль, цього зараз не розуміють в Україні ті, від кого залежить прийняття рішень. Необхідно розпочати справжню культурну експансію, використовуючи можливості Інтернету, щоб українці діаспори могли в будь-якій країні вивчати рідну мову, читати художню й наукову літературу, слухати пісні, захоплюватися скарбами музеїв України, почувати гордість за свою націю й етнічну батьківщину. Тоді вони як патріоти України будуть їй допомагати. Для цього необхідно відроджувати історичну пам'ять і мову. Насамперед треба адресно поширювати кращі досягнення української культури й науки в країнах, де є українські громади, особливо в Росії, де українська політична діяльність зараз неможлива. У цьому провідну роль мають виконувати саме україністи.

АСОЦІАЦІЯ ХОРВАТСЬКИХ УКРАЇНІСТІВ: ДИНАМІКА ПОСТУПУ

Україністика в Хорватії має давні традиції, але, через складні умови утвердження хорватської державності після розпаду СФРЮ, створення національної асоціації українців відбулося з певним запізненням. Після відкриття в Загребі в 1995 році Посольства України, воно ініціювало низку заходів, спрямованих на подальший розвиток цієї дисципліни. Насамперед це стосувалося необхідності перетворення факультативного викладання української мови в Загребському університеті (лекторат було започатковано 1964 р., його вели мовознавці з українських вишів) на фахове викладання україністики. Завдяки зусиллям низки установ і окремих діячів, зокрема викладачів тодішнього відділу славістики філософського факультету Миленка Поповича та Раїси Тростинської, з 1997 року розпочалося викладання української мови та літератури як фахового предмета, а у 2001 році засновано кафедру. За ініціатииви українського посольства в 1998 році було створено Асоціацію хорватських українців (АХУ), яку очолив відомий славіст, русист за фахом, автор досліджень з україністики Александар Флакер, а заступником обрано Антицю Менац, також мовознавця-русиста, співавторку (з А. Коваль) першого хорватсько-українського словника.

Подальшому розвитку україністики сприяла глибока повага до України, її історичної долі, характерна для хорватської славістики, насамперед русистики, що завжди виявляла науковий інтерес до української проблематики. Заснування лекторату української мови, завдяки чому Загребський університет протягом десятиріч був єдиним вищим навчальним закладом Південної Європи, де викладалася українська мова, було заслугою двох згаданих вище русистів. За активну участь у розвитку хорватської україністики академіки А. Менац і А. Флакер у 2008 році були відзначені державними орденами України.

У 2008 році вжито заходів щодо динамізації діяльності Асоціації хорватських українців; розширено її склад, зокрема й за рахунок випускників з дипломами україністики, які після закінчення університету різною мірою проявляли себе в цій галузі, насамперед як перекладачі; обрано голову Асоціації хорватських українців (Є. Пащенко).

З метою поступового формування інформативного фонду засновано серійне видання «Ucrainiana croatica», яке охоплює різні галузі: філологію, історію, етнологію, белетристику. Першою книжкою серії став збірник перекладів хорватською мовою текстів українських і зарубіжних авторів «Genocidni zločin totalitarnog režima u Ukrajini 1932–1933. Gladomor» (Загреб, 2008), опублікований до 75-річчя спомину жертв радянського режиму. До нього ввійшли тексти близько двадцяти авторів, документи, уривки з літературних творів, у перекладі яких взяли участь понад десять перекладачів з кола випускників і студентів кафедри україністики. Публікацію, організовану Хорватсько-українським товариством, здійснено завдяки фінансовій підтримці МЗС України, а також особистій підтримці тодішнього посла М. Лубківського. Про видання книги було повідомлено в ЗМІ, її отримав кожен член хорватського парламенту, частину тиражу закупило Міністерство культури Республіки Хорватія для провідних бібліотек країни, а презентації в різних містах країни тривають і нині.

Залучення різних установ і меценатство у втіленні задумів – важлива практика, спрямована також на презентацію хорватської культури в Україні. Помітним виявом такої співпраці стала публікація праці «Мала антологія хорватської поезії. Ідея світу. У перекладах Дмитра Павличка» (2008). Особисту фінансову підтримку проекту надав М. Лубківський, фінансування забезпечило й Міністерство культури РХ. Треба відзначити й особливо доброзичливе ставлення щодо надання авторських прав і рекомендацій з боку хорватських авторів та родин письменників, яких уже немає серед живих.

Наступне видання із серії «Ucrainiana croatica» виникло також у процесі співробітництва хорватських установ з Асоціацією хорватських україністів і стосувалося етнічного напрямку. Хорватський інститут історії [Відділення історії Славонії, Срієма і Барані (регіони Східної Хорватії)] за моделлю згаданої бібліотеки хорватських україністів увів до серії «Biblioteka croatica» підрозділ етнічної теми. Показово, що першою книжкою цього підрозділу стало видання на тему української етнічної меншини. У прагненні відтворити історію мігрантів з України, звідки на південнослов'янські землі українці-русини переселилися ще від XVIII ст., особливий внесок здійснюють представники української греко-католицької церкви, поміж яких відомий серед хорватських українців священник о. Іван Барщевський. У низці публікацій, які церква традиційно зберігає, він прагне на основі архівних джерел показати

історичні та сучасні аспекти української діаспори на цих теренах. Згадане видання вийшло друком з нагоди сторіччя заснування греко-католицьких церковних структур у містах, де оселялися українці, особливо за часів другої хвилі переселення з Галичини: наприкінці XIX – на початку XX ст. Колективна монографія трьох представників української діаспори – священика і представників української громади – стала ще одним внеском у хорватську україністику: *o. I. Barščevski, O. Barščevski, Ž. Peh. Jubilej 100. godišnjice osnivanja grko-katoličkih župa. Sibirj, Gornji Andrijevc, Slavonski Brod, 1908–2008. – Sibirj : Slavonski Brod, 2009.* Ця монографія виникла у співпраці української діаспори, хорватської науково-дослідної установи та за участю запрошеної до співробітництва Асоціації хорватських українців. Таким чином, асоціація, насамперед з ініціативи двох попередніх партнерів, прагне вивести тему української діаспори на рівень наукових досліджень. Зазначена праця є ще одним внеском до інформативного фонду хорватської україністики, кроком до відтворення історії переселенців з українських земель.

Подальшу динаміку діяльності АХУ відображають перспективні заходи. Незабаром буде опублікована книжка «Українсько-хорватські літературні компарації», також підготовлена у співробітництві з хорватською науковою установою – авторитетним центром зі Спліта «Књижевни круг». Готується до друку книга перекладів вибраних творів Богдана-Ігоря Антонича. Робота над проектом поєднала зусилля хорватських українців з іншими славістами Загребського університету. Планується початок роботи над новими перекладами «Кобзаря». Перша книга перекладів українського поета вийшла під егідою Матиці хорватської в 1878 році в переспівах Аугуста Харамбашича і протягом десятиріч була єдиним книжковим виданням творів Шевченка в Південно-Східній Європі. Нова книга буде присвячена 150-річчю від дня смерті великого митця.

Особлива увага приділяється творчій молоді, підготовці та спрямуванню діяльності молодих перекладачів, які працюють над перекладами творів сучасних українських письменників.

Асоціація хорватських українців також проводить роботу щодо підготовки видання з історії україністики в Хорватії як складової частини ініційованого проекту історії зарубіжної україністики, що може бути втілений за допомогою координаційної діяльності Міжнародної асоціації українців.

Сальваторе ДЕЛЬ ГАУДИО

УКРАЇНІСТИКА В ІТАЛІЇ: ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС І СУЧАСНІ ПИТАННЯ

У цій статті ми маємо намір висвітлити й уточнити деякі аспекти та проблемні питання розвитку україністики в Італії, про які, зокрема, йшлося в іншій нашій статті ¹. Зауважимо, що україністика в Італії вивчена недостатньо. Чи не єдиним таким дослідженням є праця О. Пахльовської «Стан і статус українознавства в контексті італійської славістики» ². Навіть в академічному виданні «Українська мова – енциклопедія» ³ про стан україністики і славістики в Італії не сказано нічого, натомість вміщено статті про україністику та славистику в інших європейських країнах.

Спочатку розглянемо найважливіші етапи формування італійської україністики, а потім її сучасні проблеми.

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ

Історія італійської україністики в сучасному науковому розумінні цього поняття бере свій початок лише наприкінці 80-х років ХХ ст. Слід зауважити, що на Заході більшість людей (навіть інтелектуалів), якщо й знали про існування української мови, то вважали її просто різновидом російської. Лише фахівці-славісти мали достатньо повне уявлення про українську культуру та мову і, певна річ, були добре обізнані з творами української літератури.

Такий стан речей пояснюється тим, що українська мова, література та загалом українська культура включалися в нечіткі межі російської, а пізніше – радянської культури та пропаганди. Інакше кажучи, Україна була частиною російського дискурсу.

У вищих Італії (маємо на увазі тільки університети) україністика не входила до навчальних планів.

Слід зауважити, що славістика в Італії досліджувалася лише вузьким колом учених-славістів у небагатьох університетах, тому, звичайно, італійська славістика репрезентована значно скромніше, ніж у

традиційних слов'янських країнах або в країнах Центральної Європи (наприклад, в Австрії та Німеччині, що історично мали тісні зв'язки зі слов'янськими країнами).

Однак, якщо розглянути низку чинників, наприклад, географічну віддаленість, особливе культурне ставлення до Італії, тривалий час орієнтоване переважно на класичну культуру (латинську та давньогрецьку), інше політичне спрямування (принаймні офіційно), то можна зрозуміти деякі причини цієї обмеженості⁴. Геополітичні та соціальні зміни після 1989 року (руйнування Берлінського муру), перші відгомони перебудови («перестройки»), політичний переворот і зближення колишнього Радянського Союзу із Західною Європою та особливо з Америкою – усе це зумовило появу довіри не лише на політико-економічному фронті, а й у культурних сферах і стосунках зі «знову знайденими європейцями».

Ця ситуація стимулювала появу нового інтересу й до слов'янських культур та мов, зокрема до української. Не випадково в 1989 році в містах Неаполь та Ерколано було засновано Міжнародну асоціацію українців (МАУ) та відбувся Перший міжнародний конгрес українців. Ця подія стала важливим етапом в усвідомленні «нової» історико-культурної реальності України, проте спочатку цей рух стосувався лише італійських академічних та політичних кіл.

Насправді саме це бродіння думок, несподіваний розпад Радянського Союзу та здобуття Україною незалежності (1991) стали сприятливими умовами для розвитку україністики в Італії.

На початку 90-х років ХХ ст. було здійснено перші спроби ввести викладання української мови до навчальних програм університетів. Це відбулося майже одночасно в університетах Орієнтале (L' Orientale) в Неаполі і Ла Сапієнца (La Sapienza) в Римі завдяки діям таких учених-славістів, як Рікардо Пікіо⁵. Додамо, що учасниками факультативного курсу української мови були переважно студенти-русисти, лекції мали здебільшого характер ознайомлення з мовою та культурою України, системи оцінювання знань не було. Деякі з цих студентів до того навіть не мали конкретного уявлення про таку слов'янську мову, як українська, зокрема, тому що мовне питання на Заході подавалося через фільтр радянської ідеології⁶.

Експериментальне викладання української мови з факультативною участю студентів у Неаполі тривало недовго.

Натомість у Римі така ініціатива отримала розвиток, і в університеті Ла Сапієнца було організовано першу кафедру української мови та літератури в Італії. На посаду професора було запрошено співробітницю Академії наук України Оксану Пахльовську, яка нині завідує кафедрою україністики ⁷.

Розходження між Римом і Неаполем щодо подальшого розвитку існування україністики пояснюється, на нашу думку, різними соціополітичними і соціокультурними умовами. Культурне середовище в Неаполі, особливо у відділеннях слов'янських мов, істотно відрізняється від римського університету. Крім того, у Неаполі більшість викладачів і доцентів російської філології, за поодинокими винятками, перебували під впливом радянської доктрини та науки. Через це моральна підтримка (не кажучи вже про матеріальну) студентів першого та другого курсів, які мали нечітке уявлення про нову державу під назвою Україна, та й саме існування курсу української мови були невдалими. Таким чином, перший експериментальний досвід викладання української мови та країнознавства тривав лише до кінця 1993 року.

Другий важливий етап в історії розвитку україністики в Італії пов'язаний з Італійською асоціацією українських студій (Associazione Italiana di Studi Ucrainistici, A.I.S.U), заснованою 25 травня 1993 року (офіційний сайт: www.aisu.it/htm). Головна мета асоціації – підтримувати розвиток студій і досліджень, присвячених Україні ⁸ та її культурі (мові, літературі тощо) ⁹.

На сайті асоціації є список публікацій з україністики в Італії, а також імена майже всіх італійських україністів, за винятком тих, які працюють за кордоном.

Слід наголосити, що засновником цієї організації є доктор Джіраудо, а президентом – Джованна Броджі-Беркоф (Giovanna Brogi Bercoff), яка донедавна (до останнього з'їзду україністів у Києві 30 червня 2008 р.) була і віце-президентом МАУ. Джованна Броджі-Беркоф – професор української літератури ще на одній кафедрі україністики – у Мілані. Почесними президентами Італійської асоціації українських студій є всесвітньо відомі вчені Джузеппе Далль Агата (Giuseppe Dall'Agata), Санте Грачотті (Sante Graciotti), Ріккардо Піккіо (Riccardo Picchio). До координаційної ради входять Франческо Гуїда (Francesco Guida), Джулія Ламі (Giulia Lami), Оксана Пахльовська (Oksana Pachl'ovs'ka), Джованна Седіна (Giovanna Siedina).

Значний український імміграційний рух до Італії, що посилювався наприкінці ХХ ст., теж сприяв поширенню інформації серед звичайних італійців, особливо молодого покоління, про новостворену державу Україну, її звичаї, фольклор та побут ¹⁰.

Безперечно, присутність в Італії українців, особливо жінок, теоретично мала б сприяти появі ще більшої кількості університетських відділень україністики. Проте досі за їхньої ініціативи було відкрито лише культурні центри, засновано приватні асоціації, організовано випуск газет ¹¹. Останнім часом почали з'являтися і регіональні новини українською мовою, короткі та тижневі випуски на телебаченні. Мовлення української діаспори стало предметом розгляду в нашій статті ¹².

СУЧАСНІ ПИТАННЯ ІТАЛІЙСЬКОЇ УКРАЇНІСТИКИ

У 2008–2009 навчальних роках україністика в Італії була представлена в таких університетах:

Університет La Sapienza, Рим:

- українська література (проф. О. Пахльовська);
- українська мова (О. Пономарьова).

Університет Milano Statale, Мілан:

- українська література (проф. Дж. Броджі);
- українська мова (М. Созніцька).

Університет Venezia Ca' Foscari, Венеція:

- українська мова і література (О. Герасименко, К. Константиненко).

База знань, яку студенти в Італії отримують на курсах нормативної граматики та літератури, дуже ґрунтовна. Іноді рівень підготовки видається навіть віддаленим від реальних потреб студентів.

У галузі теоретичних досліджень є чимало гідних уваги праць, які європейським славістам не завжди відомі, тому що славістичні дослідження в Європі пишуть здебільшого або слов'янськими, або французькою, німецькою чи англійською мовами.

Проте, як зауважила В. Носілья (V. Nosilia) у праці «Стан італійської україністики в 2001–2005 роках» ¹³, в Італії не вистачає лінгвістичних та літературних досліджень (на відміну від значних історіографічних праць) у галузі україністики. Щодо цього ми не можемо цілком

погодитися, адже слід зважати на те, що в Італії є тільки дві офіційні кафедри українознавчих дисциплін, у межах яких здійснюється робота в галузі українського літературознавства (особливо активно – у римському університеті).

В. Носілля додає, що італійській україністиці бракує перекладів, підручників і словників, а навчальні програми та курси української мови в університетах потребують розширення.

Проте варто відзначити «Італійсько-український і українсько-італійський кишеньковий словник» (2000) – один з перших таких словників, виконаний на європейському рівні. Він містить понад 14 000 лексем і дуже чітко схематичне пояснення головних аспектів української граматики¹⁴.

Також слід згадати про наукову співпрацю між Флорентійським університетом і лабораторією комп'ютерної лінгвістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка над створенням «Грамматичного словника українських дієслів з італійськими еквівалентами». Цей словник містить близько тисячі статей, у яких описано три тисячі українських дієслів з їхніми італійськими еквівалентами. Укладачі словника: Л. Алексієнко, І. Козленко (українські вчені), Ф. Фічі-Джусті (F. Fici-Giusti), І. Двізова-Паладжи (італійські)¹⁵. Ці приклади свідчать про значні досягнення в італійській україністиці, однак указують і на широкі перспективи її подальшого розвитку.

Насамкінець необхідно зауважити, що в Неаполітанському університеті L'Orientale¹⁶ експериментальне викладання української мови і частково літератури та країнознавства було поновлено в перших роках ХХІ ст. (2001–2004). Однак кафедри там створено не було, натомість деканат факультету пропонував у кожному семестрі тимчасові контракти доценту Джованні Седіній (Giovanna Siedina)¹⁷.

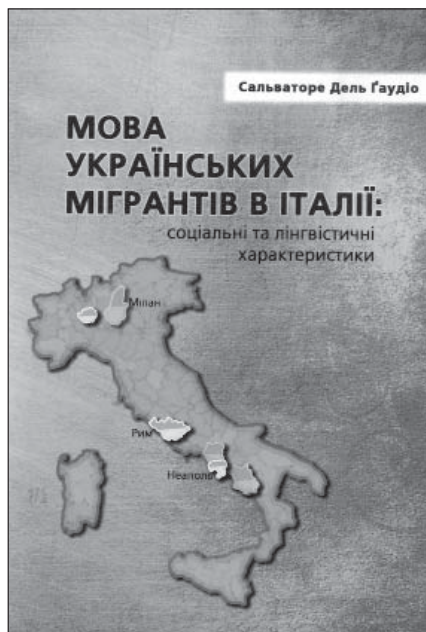
Парадокс у тому, що в Неаполі, його провінціях та загалом у Південній Італії проживає значна українська діаспора. За сприяння Першого Генерального консула України в Неаполі В. Караченцева почали організовуватися різноманітні культурні заходи, пов'язані з Україною.

Варто також зауважити, що Неаполітанський університет Орієнтале (L'Orientale) пишається тривалою традицією викладання слов'янської філології та слов'янських мов. В університеті представлено майже всі слов'янські мови, навіть ті, що мають обмежену кількість носіїв, наприклад, македонська і словенська, однак друга за поширенням

слов'янська мова – українська – офіційно не репрезентована.

Приклад Неаполя демонструє лише частину проблем італійської україністики та славістики загалом¹⁸.

Підсумовуючи, наголосимо, що позитивним явищем, безперечно, є те, що україністика в Італії поступово розвивається та зміцнюється. Вона представлена майже в усіх головних навчальних закладах країни передусім завдяки особистим зусиллям учених-славістів, проте необхідне подальше поширення цього фаху, особливо в університетах, з урахуванням тих критичних зауважень, про які йшла мова.

ПРИМІТКИ

¹ Дель Гаудіо С. та ін. Про викладання української мови в університетах Італії // Мовознавчі студії: збірник наукових праць. – К., 2006. – Ч. II. – С. 177–180.

² Пахльовська О. Стан і статус українознавства в контексті італійської славістики // Wissenschaftliches Sammelwerk der Ukrainischen Freien Universität in München. – München ; L'viv, 1996. – Р. 9–30.

³ Українська мова. Енциклопедія. – К., 2004.

⁴ Крім того, слід додати, що вагому роль відіграє також загальний італійський погляд на європейську культуру, який був і залишається надзвичайно провінційним.

⁵ Колишній професор (справжній філолог і славіст) з російської літератури діяв для розвитку всіх слов'янських мов і культур, без упереджень та націоналізму. Насправді він був фахівцем із церковнослов'янської мови та літератури, професором кафедри болгарської мови та літератури і русистики, добре знав майже всі слов'янські мови тощо.

⁶ Дель Гаудіо С. та ін. Про викладання української мови в університетах Італії... – С. 177.

⁷ Українська мова. Енциклопедія... Можна додати, що Оксана Пахльовська була в Італії ще в 1987 році, коли приїжджала з делегацією українських письменників. Див.: стаття «Noi, ultimi slavi dell'Occidente».

⁸ У статуті асоціації написано: «L'associazione ha scopi squisitamente culturali ed è strettamente legata all' Università. I suoi soci sono per lo più studiosi di problemi storici, linguistici e letterari. La necessità di far fronte ad una crescente domanda d'informazione ha però attratto fra i soci personalità di formazione diversa, più legata agli ambiti degli studi artistici, politologici, giornalistici. Pur mantenendo una fisionomia prevalentemente storico-culturale, l' A.I.S.U offre quindi possibilità di informazione e interessamento anche a più vasti settori di pubblico». Переклад: «Асоціація має переважно культурні цілі та тісно пов'язана з університетами. Її членами є здебільшого науковці-історики, лінгвісти та літературознавці. Однак останнім часом зростання потреб у розширенні інформації з україністики спричинило залучення до асоціації представників галузі мистецтва, політології, журналістики. І хоча А.І.С.У зберігає своє історико-культурне спрямування, вона також надає можливість отримати необхідну інформацію широким колам суспільства».

⁹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aisu.it/htm> (14.02.2009).

¹⁰ Дель Гаудіо С. та ін. Про викладання української мови в університетах Італії... – С. 180; Докладніше про соціолінгвістичні аспекти мови українських мігрантів в Італії див.: Дель Гаудіо С. Мова українських мігрантів в Італії: соціальні та лінгвістичні характеристики. – К., 2012. – 60 с.

¹¹ Наскільки нам відомо, ці газети видаються російською мовою з кількома українськими сторінками.

¹² Дель Гаудіо С. Італійсько-українські мовні контакти: сучасні аспекти // VII Міжнародний конгрес україністів. Мовознавство. – К., 2008.

¹³ Nosilia V. Alcune considerazioni sull'ucrainistica italiana negli anni 2001–2005 // *Annali Ca' Foscari*. – Venezia, 2006. – Vol. 45. – N 1. – P. 107–129.

¹⁴ *Pompeo L.* Dizionario tascabile ucraino (in collaborazione con Mariana Prokovych). – Milano : Ed. A. Vallardi, 2000.

¹⁵ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aisu.it/htm> (14.02.2009).

¹⁶ Нагадаємо, що Неаполь має важливе культурне та стратегічне значення в Південній Італії.

¹⁷ Тепер вона працює доцентом (дослідником) російської мови в університеті м. Верона (Північна Італія).

¹⁸ Критика італійської освітньої системи може бути об'єктом окремої статті, через це в даній розвідці ми підкреслюємо найголовніші негативні аспекти: а) брак державного та приватного фінансування наукових досліджень; б) безвідповідальність і відсутність адекватного планування з боку італійського правлячого класу, у цьому випадку – організації адміністративних кадрів самого університету; в) відсутність бажання створити науково-дослідні школи при кафедрах, де часто, але не завжди, панує непотизм.

РОЗВИТОК УКРАЇНІСТИКИ У ВАРМІНСЬКО-МАЗУРСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ ПОЛЬЩІ

Доля розпорядилася так, що на Вармії та Мазурах мешкає нині найбільш численна в Польщі українська діаспора. Діти українців мають можливість навчатися українською мовою в загальноосвітньому ліцеї в невеличкому м. Гурові-Ілавецькому на півночі держави. Директором ліцею є Мирослав-Богдан Олійник, протягом тривалого часу розбудовував шкільну справу Мирон Сич, депутат Сейму РП і почесний директор ліцею. З часом виникла потреба в продовженні навчання з україністики у вищій школі. Як розповідає пан Степан Мігус, голова Ольштинського відділення Об'єднання українців у Польщі, клопотання про відкриття лекторію з української мови в Ольштині, столиці Вармінсько-Мазурського воєводства, активісти гуртка УСКТ почали ще в 1983 році. «Ми, тобто я як голова гуртка УСКТ в Ольштині, Мирон Сич, голова Ради Об'єднання польських студентів у Вищій педагогічній школі (нині депутат Сейму РП), а також група студентів (ми зібрали понад 40 підписів у Вищій педагогічній школі), звернулися до керівництва тодішньої Вищої педагогічної школи з проханням відкрити такі курси. Програму навчання підготував методик української мови, засновник українських класів загальноосвітнього ліцею в Гурові Ілавецькому, нині покійний магістр Теофіль Щерба. Нас підтримав дещо пізніше тодішній ректор Сільськогосподарської академії, світової слави вчений (геодезист) проф. Любомир Баран (українець), а також д-р Станіслав Вахула (також українського роду), вчитель-дидактик на педагогічному факультеті ВПШ – обидва вже покійні», – ділиться спогадами пан Степан Мігус. Ходіння по інстанціях тривали роками. Лише в 1989 році вони увінчалися успіхом. Протягом наступних двох років пан Мігус вів практичний курс української мови при педагогічному інституті в Ольштині, який пізніше закрили з огляду на фінансові труднощі в інституті, приєднаному до складу нової структури – Вармінсько-Мазурського університету, що утворився шляхом об'єднання трьох вищих навчальних закладів: Вищої педагогічної школи, Сільгоспакадемії і Теоло-

Підписання Угоди про наукове співробітництво між Вармінсько-Мазурським університетом в Ольштині (Польща) та Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (на 2010–2015 рр.). Справа на ліво: ректор ВМУ в Ольштині проф., д-р габ. Юзеф Гурневич, керівник закладу україністики ВМУ в Ольштині д-р Ярослава Конєва, завідувач відділу мистецтва та народної творчості зарубіжних країн ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України Леся Вахніна

гічного інституту. З'явився новий Інститут східнослов'янської філології, тому, крім традиційної русистики, виникла потреба в нових дидактичних напрямках – україністиці й білорусистиці, поступово до праці ставали нові викладачі. Серед перших україністів у новій структурі – проф. Леонтій Миронюк, д-р Мирослава Четирба, к. ф. н. Ярослава Конєва. У 2001 році було набрано першу групу студентів на спеціальність «Українська філологія». Щороку кількість абітурієнтів збільшувалася, значно зросло зацікавлення україністикою не лише серед місцевих українців, а й серед поляків. Поступово поповнювався й викладацький колектив випускниками університетів Люблін та Кракова: україністи магістр Ігор Бревка, магістр Павло Петночка, магістр Ганна Деревецька, випускниця ольштинської україністики магістр Ганна Ковалішин, а також проф. Ірина Бетко. У 2007 році був створений центр україністики. Студентське життя виру-

вало: ставили спектаклі, організовували концерти, мовні олімпіади, діяв студентський українознавчий гурток (спершу ним керувала Я. Конєва, пізніше – І. Бревка), студенти виїжджали на мовну практику до університетів у Львові, Києві, Одесі, Івано-Франківську. На засадах обміну влітку до Ольштина приїжджали студенти з Києва (Київського національного університету ім. Т. Шевченка і Київського славістичного університету, керівником практики була Лариса Вахніна), полоністи з Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, Львівського національного університету ім. Івана Франка та Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. Студенти з Ягеллонського університету в Кракові часто здобували призові місця на студентських усепольських олімпіадах з української мови, які щороку проводить кафедра україністики Ягеллонського університету. Активісти під керівництвом Ганни Деревецької створили співочий гурт «Ізпрежди віка», який одразу ж завоював симпатії поціновувачів архаїчних польських мелодій, не раз перемагаючи на молодіжних мистецьких конкурсах. Наукові працівники закладу плекали надію розпочати реалізацію серйозних наукових проектів, залучивши до співробітництва зарубіжні наукові осередки. На жаль, не встигла ще україністика укріпитися й розвинутися, як над нею почали збиратися грозіві хмари світової кризи, тісно пов'язаної, як відомо, з кризою ідеологічною. Три молоді фахівці після зимового семестру 2009/2010 років змушені були змінити місце роботи; різко зменшилася кількість студентів. Від 1 грудня 2009 року виконувачем обов'язків керівника закладу була призначена к. ф. н. Ярослава Конєва.

Наталя СТЕЦЬ

НОВЕ МОЛОДІЖНЕ ТОВАРИСТВО «СВОБОДА» НА ВАРМІЇ І МАЗУРАХ У ПОЛЬЩІ

Товариство «Свобода» налаштоване на співробітництво зі сходом Європи (передусім з Україною), а також на діалог між польською молоддю та українською діаспорою на Вармії й Мазурах. Організація

об'єднує молодих людей, серед яких і українці з Польщі та України, і польські поціновувачі української культури.

Причин заснування Товариства було кілька: 1) прагнення створити організацію, члени якої не організовували б заходів лише для української діаспори (бо таких організацій уже багато в Польщі), а зосереджувалися б на діалозі між польською та українською молоддю; 2) можливість навчати української мови зацікавлених осіб у час, коли реальною стала загроза ліквідації навчальних напрямів у Вармінсько-Мазурському університеті в Ольштині – української філології та українсько-польської філології; 3) прагнення допомагати українцям, що приїжджають у Польщу з метою вчитися тут або працювати, подолати труднощі, пов'язані з оволодінням польською мовою, перекладом документів, вирішенням справ у навчальних закладах, установах тощо.

Товариство було засноване 1 грудня 2009 року, тому досвід організації заходів ще не великий. 13 грудня члени «Свободи» підготували «Вечір св. Андрея» – культурний захід, де учасники, відтворили, як святкують цей день в Україні, як виглядають ігри, забави та ворожіння. Величезна кількість людей (поляків та представників української діаспори), які зацікавилися цим заходом і взяли в ньому участь, є доказом, що таких ініціатив у регіоні бракує, тому Товариство планує організувати подальші заходи:

- проведення свят і народних забав (Масниця, Обжинки);
- гуртки навчання української мови (неформальні методи навчання);
- концерти українських гуртів (з Польщі та України);
- дебати, наукові конференції для молоді;
- функціонування бюро «Братня допомога» (для українців, що прибули до Польщі з метою вчитися або працювати);
- конкурси на кращі літературні переклади, інтернет-сайти про історію, географію або культуру України та багато інших.

Засновниками Товариства були випускники ліценціатських студій за спеціальністю «українська філологія» ВМУ в Ольштині, до нього також входять студенти різних факультетів цього ж університету та молодь з інших осередків.

З ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ УКРАЇНОЗНАВЧИХ ОСЕРЕДКІВ

Володимир БІЛЕЦЬКИЙ

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ОБМІН ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДОНЕЧЧИНИ З УКРАЇНЦЯМИ СВІТУ

Реальні контакти громадських організацій України, зокрема Донеччини, з українським зарубіжжям починаються з 1989–1990 років. За останні понад 20 років вагомих успіхів у співпраці з українським зарубіжжям на Донбасі досягли такі громадські організації: Донецьке обласне Товариство української мови імені Т. Г. Шевченка (засноване у 1989 р.), Український культурологічний центр (1994), Донецьке відділення Всеукраїнського товариства «Україна-Світ» (1997), Донецьке відділення Наукового товариства імені Шевченка, НТШ (1997), на доробку яких ми і зупинимося нижче. Крім того, відомо, що певні контакти із зарубіжним українством мають (мали) також: Донецька крайова організація Народного Руху України, Донецьке відділення організації Союзу українок, ряд козацьких організацій, Товариство «Просвіта» та інші.

При цьому процес культурно-освітнього обміну громадських організацій Донеччини з українцями світу має щонайменше два чітко виражених періоди: 1989–1996 роки – період становлення контактів і перших системних заходів; з 1997 року до сьогодні – якісно вищий період розвитку контактів і співпраці з українським зарубіжжям, зокрема пов'язаний з діяльністю в регіоні Донецького відділення Всеукраїнського товариства «Україна-Світ» (з 1997 р.) та Донецького відділення НТШ (з 1997 р.).

1. У перший і найменш досліджений період (1989–1996 рр.) основною громадською організацією, яка тісно співпрацювала з українською

діаспорою, було Донецьке обласне Товариство української мови імені Т. Г. Шевченка (ДТУМ), при якому з травня 1969 року працював Донецький лекційно-дискусійний клуб. Останній протягом трьох років (1989–1991) регулярно приймав і надавав трибуну українським діячам з Росії (Москва, Ленінград), Польщі, США. Зокрема, у 1989, 1990, 1991 роках Донецьке Товариство приймало еколого-просвітницький похід «Дзвін», організований Українським молодіжним клубом Москви. Так, 25–26 серпня 1989 року відбулася зустріч учасників походу «Дзвін-89» у Донецьку, серед яких були представники української громади Москви (Товариство «Славутич») та українці з Польщі.

28–30 вересня 1990 року на Другій конференції республіканського ТУМ у Жовтневому палаці м. Києва делегація ДТУМ зав'язує ряд контактів з представниками української діаспори зі США, Канади, Росії, Польщі. У тому ж 1990 році у рамках Донецького лекційно-дискусійного клубу ДТУМ відбулася перша масова відкрита зустріч донеччан з групою українців діаспори, які приїхали в Донецьк з виставкою «Дизайн США» (у приміщенні актового залу Донецької обласної універсальної наукової бібліотеки).

Донецьке обласне ТУМ 13–14 червня 1991 року сприяло організації та проведенню концерту Капели бандуристів ім. Т. Шевченка зі США в Донецьку. Відбулися ряд зустрічей з капелянами, спільне покладання квітів і концертні виступи біля пам'ятника Т. Шевченку в Донецьку. А 27 жовтня 1991 року на Форум представників інтелігенції Донеччини в м. Донецьку були запрошені представники української діаспори, зокрема, зі США – очільник УАКРАДИ Юрій Іхтіаров (Філадельфія).

У 1992 році розпочато виконання довготривалої програми Донецького обласного ТУМ ім. Т. Шевченка «Українська книга – українцям Росії». Поштовхом до цього став Конгрес українців СНД, який відбувся в Києві в січні того року. Від Донецького товариства там була численна група (у складі делегації Донеччини, надісланої виконкомом облради) – 10 осіб із 40 членів делегації. ДТУМ започаткувало багато нових контактів, зібрало інформацію про головні українські культурологічні організації в Росії та інших країнах СНД. Коштом Товариства придбано та зібрано мешканцями Донеччини понад 4 тис. книг, які були надіслані до Нижнього Новгороду, Санкт-Петербурга, Мурманська, Воронежа, Уфи, Сиктивкара, Челябінська, Томська, Якутська, Владивостока, Алма-

---

Ати, Сургут, Іркутська, Єревана. Про акцію писала як донецька преса, так і київська, зокрема «Молодь України», а також преса Росії.

Активно працювали в цьому плані також студенти та викладачі філологічного факультету ДонДУ – члени ДТУМ. Доцент В. Познанська повідомила, що вони зібрали понад 1000 книг і відправили їх у Литву, на Кубань, у Москву, Читу та інші міста Росії. Акція ДТУМ «Українська книга – українцям Росії» тривала до 1998 року.

Іншим значимим заходом стала організація і фінансова підтримка у березні – серпні 1992 року Донецькою крайовою організацією Народного Руху України, Донецьким обласним Товариством української мови та козацькою організацією «Кальміуська паланка» вишколу у верховій їзді молодечої групи «Кальміуської паланки», підготовка до походу «Україна – Дон – Кубань» з нагоди 200-річчя переселення запорозьких козаків на Кубань.

З іншого боку, українська діаспора у США демонструвала свою зацікавленість у процесі демократичного та національно-культурного відродження Східної України – 15 червня 1992 року Фондом Івана Багряного за зверненням ДТУМ була відзначена заснована Товариством газета «Східний часопис». Донецьке Товариство української мови та Український народний союз (США) розробили допомогову програму навчання громадян України англійської мови. В Україні програмою керувала пані Зірка Воронка (США) – на той час професор Київського політехнічного інституту. А в Донецьк приїхала пані Христина Мурська з Нью-Ленокса, що неподалік від Чикаго, штат Іллінойс. Загалом в Україні навчальних груп за цією програмою було близько 100, проєкт ТУМ і УНСоюзу дав змогу поліпшити знання англійської близько 1200–1500 особам.

Уже з 1990-х років почали активно практикуватися взаємні візити, що раніше було практично неможливо. Так, 8–10 серпня 1992 року до Донецька на запрошення ДТУМ завітали керівники ТУМ-Чикаго В. Боднарук і Б. Боднарук. А у вересні того самого року відбулася робоча поїздка голови ДонТУМ В. Білецького до Товариства української культури Іркутська «Клекіт». У 1993 році в рамках програми ДТУМ «Українська книга – українцям Росії» було передано Товариству української культури м. Горького (Нижній Новгород) 1000 книг. У червні 1993 року відбулася зустріч керівництва ДТУМ з представниками Української служби Бі-бі-сі в Донецьку, у липні – з німецькими й австрійськими студентами, які вдосконалювали знання слов'янських

мов в ДПІ (частина з них мала українське коріння), а 23–24 жовтня 1993 року відбулася участь членів ДТУМ в I Конгресі українців Російської Федерації (Москва), у листопаді – жовтні 1993 року – творчий візит до США члена Правління ДТУМ, президента Фонду ім. Прокоф'єва Василя Василенка, який мав зустріч з українськими громадами у Вашингтоні, Нью-Йорку, штаті Арізона.

На 1992–1993 роки припадає певна якісна трансформація роботи громадських організацій в Україні, зокрема на Донбасі, а саме: професіоналізація цієї роботи. Так, у 1992 році ДТУМ засновано щотижневу газета «Східний часопис» (проіснувала до 1997 р.), а у 1993 році – додаток-місячник до «Східного часопису» – газету «Козацький край», яка концептуально будувалася як міжнародна – для України, козацьких районів Подоння, Східної Слобожанщини і Кубані. По суті газета «Козацький край» стала чи не єдиною цільовою українською газетою, яка видавалася в Україні для українців Росії. На жаль, вона проіснувала тільки 4 роки (1993–1996). Саме на цей період припадає активізація контактів з українцями Кубані. Скажімо, 7–9 липня 1994 року відбувся робочий візит керівників ДТУМ В. Білецького та В. Оліфіренка на Кубань. Тоді ж Товариству української культури Кубані було передано партії газет «Козацький край» (ред. В. Білецький), координувалися дії ДТУМ-ТУКК (Товариство української культури Кубані), відбулася презентація УКЦентру Донецька в Краснодарі.

Накопичення фактичного матеріалу дозволяє УКЦентру в березні 1995 року підготувати і випустити друком брошуру-довідник «Українська діаспора», а в червні-липні 1995 року взяти участь (В. Білецький) у XIV щорічній конференції з української проблематики Іллінойського університету (Урбана-Шампейн). У липні-серпні 1995 року ДТУМ-УКЦентром разом з Товариством «Золотий хрест» (США) організовано Літню українсько-американську молодіжну школу в Лігайтоні (оселя Ольжича).

Далі ці два вектори – «східний» і «західний» – культурно-освітнього обміну донецьких громадських організацій з українською діаспорою чергуються і поєднуються. Ось декілька хронологічних записів:

Серпень 1995 року – січень 1996 року – робота фахівців ДТУМ-УКЦентру над архівом українського письменника, публіциста, громадського діяча української діаспори в США Івана Боднарука. Підготовка

книги І. Боднарука «Між двома світами» (вибрані статті про українських письменників).

16–31 жовтня 1995 року – робочий візит представників ДТУМ-УКЦентру на Воронезьку Слобожанщину, організація виставки праць народних майстринь Донеччини у Воронежі, лекторій В. Тихої на Воронежчині (разом з Воронезьким Товариством «Перевесло»).

31 грудня 1996 року – вихід у світ книги І. Боднарука «Між двома світами» (ТУМ-Чикаго – ДонТУМ – УКЦентр).

15 липня 1996 року – участь у робочій нараді-зустрічі керівників і активу Дніпропетровської «Просвіти», ТУМ-Чикаго та ДонТУМ. Координація наступної співпраці ТУМ-Чикаго – ДонТУМ (у Дніпропетровську). Дарування українській громаді Чикаго фільму «Духовні скарби Донеччини», створеного членами ДТУМ.

Перша декада серпня 1996 року – робочий візит членів Правління ДТУМ В. Білецького та В. Оліфіренка на Кубань. Зустріч із чільними представниками української громади в Краснодарі. Узгодження спільних дій, спрямованих на збереження української культури на Кубані.

26–29 серпня 1996 року – участь членів УКЦентру в роботі ІІІ Міжнародного конгресу українців у Харкові.

26–27 вересня 1996 року – робоча поїздка Голови ДТУМ В. Білецького до Кракова. Зустріч з Президентом Фондації Святого Володимира Хрестителя Русі В. Мокрим та послом України в Польщі П. Сардачуком. Погодження напрямів співпраці ДТУМ, УКЦентру – Фондації Святого Володимира Хрестителя Русі.

Жовтень 1996 року – улаштування в Донецькій обласній універсальній бібліотеці виставки видань української Фондації Святого Володимира Хрестителя Русі з Кракова (Польща).

Жовтень 1996 року – ініціатива ДонТУМ, УКЦентру та журналу «Донбас» з відзначення 120-річчя від дня народження донецького письменника Спиридона Черкасенка, який частину життя провів у діаспорі.

Викладена хронологія демонструє, що в перший період становлення культурно-освітнього обміну громадських організацій Донеччини з українцями світу (1989–1996) Донецьке обласне Товариство української мови та (з 1994 р.) Український культурологічний центр здійснили ряд системних заходів з налагодження контактів з українською діаспорою в США, Польщі, Росії, інших країнах. Важливо те, що ці

контакти вийшли за рамки простого обміну інформацією і матеріалізувалися у заснуванні фактично міжрегіональної газети «Козацький край», у науково-видавничій програмі випуску посібників з української літератури (літературного краєзнавства) для Східної діаспори, у систематичній участі у роботі Всесвітніх форумів українців, у поїздках до США, Польщі, Росії тощо. Це заклало солідні підвалини для другого етапу – розвитку і поглиблення культурно-освітнього обміну на рівні громадських організацій Донеччини й української діаспори, який розпочався в 1997 році.

2. У другий період (від 1997 р. до сьогодні) до процесу культурно-освітнього обміну з українською діаспорою залучаються новостворені організації: Донецьке відділення Всеукраїнського товариства «Україна-Світ» та Донецьке відділення НТШ. Обидві організації виникають на базі Українського культурологічного центру.

Відтак свою роботу Донецьке відділення Товариства «Україна-Світ» та УКЦентр ведуть разом і в декількох напрямках-програмах, у кожному з яких виконуються конкретні проекти. Огляд програм і проектів – найкращий спосіб розкрити суть і результати діяльності цих організацій.

Видавнича програма включає пошук, підготовку до друку, друк і розповсюдження включно з презентаційно-інформаційними заходами нових видань, насамперед навчальних посібників із творчістю української діаспори. Їхнє призначення універсальне – для самої діаспори і для України. Спрямування – для шкіл і вишів, тобто для нової української генерації в Україні та діаспорі. У цьому напрямі ми вже здійснили декілька проектів.

Перший проект – «Підручники і посібники для Східної діаспори». За цим проектом підготовлено й видано кілька посібників-хрестоматій, зокрема:

1) для шкіл Кубані: **Козак Мамай** / автори-укладачі: В. В. Оліфіренко, В. К. Чумаченко. – 1998. – 225 с. (наклад 3000);

2) для шкіл Белгородської, Курської та Воронежської областей (Східна і Північна Слобожанщина): **Слобожанська хвиля** / автори-укладачі: В. В. Оліфіренко, С. М. Оліфіренко. – 2005. – 280 с. (наклад 2000);

3) для шкіл і вишів України: **Празька школа** / автор-укладач В. А. Просалова. – 2003. – 236 с. (наклад 300);

4) **Празька літературна школа. Ліричні та епічні твори** / упоряд. В. А. Просалова. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2008. – 280 с.;

5) **Письменники української діаспори: донбаський вимір** / упоряд. В. А. Просалова. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2010. – 336 с.

Організації-творці цих видань: Донецьке відділення Товариства «Україна-Світ», освітня секція Товариства «Україна-Світ» (Київ), Донецьке відділення Наукового товариства ім. Шевченка, Український культурологічний центр (Донецьк), Краснодарське регіональне відділення Міжнародної академії інформатизації, Відділ у справах національностей та Управління культури Донецької обласної державної адміністрації.

«*Козак Мамай*» – по суті перший посібник для шкіл Кубані, Подоння, Приазов'я, де вперше системно подається матеріал з української літератури саме Кубані та для Кубані. Ареал розповсюдження книжки охопив насамперед Кубань, школи, виші та бібліотеки цього краю. Частина тритисячного накладу книжки (до 25 %) розповсюджена в Україні – Крим, Донбас, основні бібліотеки України, Київ – та за кордоном. «Козак Мамай» – без сумніву, успішний проект, упорядники якого – В. В. Оліфіренко (Донецьк) та В. К. Чумаченко (Краснодар) – за вагомих внесок у розвиток співпраці України із закордонним українством нагороджені Почесною відзнакою Товариства «Україна-Світ» (2000). Позитивні відгуки на посібник «Козак Мамай» надійшли з Нью-Йорка (журнал «Рідна школа», березень 1999), Філадельфії (газета «Мета», січень-лютий 2000), Кубані (Вісник Товариства української культури Кубані, 2001, № 2), Ліверпуля (журнал «Визвольний шлях», вересень 1999) та ін.

«*Слобожанська хвиля*» за поданням Донецького відділення Товариства «Україна-Світ» увійшла окремим пунктом до Національної програми «Закордонне українство» на період до 2005 року. У рамках завершального етапу підготовки матеріалів до цієї книжки у 2004 році представниками Донецького відділення Товариства «Україна-Світ» здійснено творчу експедицію на Східну Слобожанщину (у Курську, Белгородську та Воронежську області, літо 2004 р., В. В. Оліфіренко та С. М. Оліфіренко). Книжка, так само, як і попередня, є першим посібником для шкіл Північної Слобожанщини. У її підготовці взяли участь журналісти й освітяни з Курщини, Белгородщини та Воронежчини, де, головним чином, і розповсюджене видання через авторів, учасників проекту, зокрема Товариство «Україна-Світ» та Книжкову Палату України.

«Празька школа» – унікальне видання творів письменників першої половини ХХ ст. – Юрія Липи, Юрія Клена, Оксани Лятуринської, Галини Мазуренко, Олега Ольжича, Олени Теліги, – які, не прийнявши більшовицького режиму в Україні, емігрували й утворили своє творче діаспорне середовище – «Празьку школу» в Чехії.

Крім цих проектів, слід згадати велику подвижницьку роботу члена Донецького відділення Товариства «Україна-Світ» д-ра філол. наук, професора Валентини Соболев, яка підготувала і видала серію підручників «До джерел» для українських ліцеїв у Польщі: «Історія української літератури ІХ–ХVІІІ ст.» (Варшава, 2005), «Історія української літератури ХІХ – початку ХХ ст.» (Варшава, 2006); «Історія української літератури ХХ – початку ХХІ ст.» (Варшава, 2007).

Другий проект – «Художні твори» – включає спільну роботу з діаспорою з підготовки і випуску художніх книг. За цим проектом підготовлено та видано:

1) у 1999 році поетичну збірку шахтарського поета І. Герасименка, який родом із с. Біла, що на межі Курської та Білгородської областей, оспівує у своїх віршах цей край, його людей, природу;

2) разом з українцями Хабаровська – поетичну добірку Г. Гордасевич «Право на пісню» (2003);

3) разом з нашим земляком – відомим українським поетом, журналістом, членом Спілки письменників України Володимиром Біляївим, який жив у США, – підготували і видали в Україні його поетичні збірки: «Осіньна обнова» (2001), «Доля і шлях» (2005).

Дослідницько-видавнича програма включає оригінальні дослідження культури української діаспори, окремих особистостей, діяльності окремих організацій у діаспорі та підготовку й друк на цій основі наукових і науково-публіцистичних розвідок. За цією програмою були опубліковані такі статті, монографії, збірники:

1. Разом з кафедрою української філології Варшавського університету (С. П. Козак) – наукова розвідка проф. В. О. Соболев «12 подорожей у країну давнього письменства» (2003).

2. Наукова розвідка В. О. Соболев «Пам’ятна книга Дмитра Туптала», що закінчена версткою в Україні (Донецьк) і у 2004 році вийшла друком у Варшаві.

---

3. Публіцистична книжка В. І. Біляїва (США) «На неокраїнім крилі...» (штрихи до літературних портретів західної діаспори) (2003). Презентація відбулася в рамках культурної програми Посольства України в США (Вашингтон), у Донецькому відділенні НСПУ. Цими книжками нагороджені переможці донецької регіональної частини Всеукраїнського конкурсу знавців української мови ім. П. Яцика (2004 і 2005 рр.).

4. Наукова монографія заступника голови Донецького відділення Товариства «Україна-Світ», кандидата педагогічних наук В. Оліфіренка «Підручник з української літератури: історія і теорія» (2003), в якій ґрунтовно опрацьовано розділ «Підручники з літератури в українському зарубіжжі». Це перша така робота в українській педагогічній та українознавчій науці. Здійснена вона за підтримки Канадського інституту українських студій Альбертського університету та ТУМ-Чикаго.

5. Збірник рецензій на поетичну творчість Володимира Біляїва «Слово і відгомін» (2006). Укладачі: Доротея Біляїва, Алла Роджерс, Джіна і Стівен Лонг (усі – США).

6. Нариси з історії Товариства української мови Чикаго «Мости в Україну» (2005). Укладачі: Володимир Білецький (Україна), Віра Боднарук, Богдан Боднарук (США).

7. Літературно-історична розвідка «Літературні вечори в Українському інституті Модерного Мистецтва Чикаго» (2006). Укладачі: Віра Боднарук (США), Володимир Білецький (Україна).

8. *Пірко В. О.* Галицьке село наприкінці XVII – в першій половині XVIII ст. (історико-економічний нарис за матеріалами Перемишльської землі) / Український культурологічний центр. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2006. – 148 с.

9. *Дмитро Білий.* Українці Кубані в 1792–1921 роках. Еволюція соціальних ідентичностей. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2009. – 544 с.

Пресова програма. Тривалий час в аналітично-інформаційному журналі «Схід», який видає Український культурологічний центр (Донецьк) разом з Інститутом філософії НАН України, Інститутом економіки промисловості НАН України та Запорізьким національним університетом, ми готуємо і друкуємо в рубриці «Діаспора» матеріали про життя і діяльність відомих українських політичних і культурних діячів за кордоном, надаємо їм слово, знайомлячи донбаський та й всеукраїн-

ський читацький загал зі світом діаспори. Зокрема, побачили світ статті В. Біляйва з Вашингтона, Л. Храпливої-Щур з Канади, В. Чумаченка з Краснодару, В. Білинського зі США, М. Бірюка та В. Іскри з Воронежа, В. Мокрого з Кракова та багатьох інших.

Важливі й актуальні публікації в журналі «Схід» та «Донецькому віснику НТШ» у 2000–2012 роках були присвячені проблемам формування, існування, розвитку та ролі українських наукових еміграційних центрів у Чехословаччині (у 20–40-х рр. ХХ ст.).

«Донецький вісник НТШ» (серія «Історія») протягом останніх років (2004, 2005, 2007, 2009, 2010) уміщує добірки статей авторів з Кубані, які тематично охоплюють історію українства на Кубані.

У рамках можливостей журналу «Схід» ми опрацювали план спецвипуску «Донбас і українська діаспора», підготували і видали його в кольорі до III Всесвітнього форуму українців (2001). Це унікальне видання, яке створили В. Білецький (шеф-редактор), С. Єременко (редактор до 2004 р.), Н. Лоєнко (концепт-дизайн), О. Новікова та І. Кучук (комп'ютер), охопило понад 12-річний (з 1989 р.) період контактів і співпраці на рівні громадських організацій (так званого третього сектору) Донеччини із західною та східною українськими діаспорами. Видання побачило світ завдяки активності Донецького відділення Товариства «Україна-Світ», Українського культурологічного центру в Донецьку та фінансової підтримки Донецької облдержадміністрації. Воно було широко розповсюджене на III Всесвітньому форумі українців і надійшло в понад 40 країн світу, де мешкають сьогодні українські громади. Спеціальний номер аналітичного журналу «Схід» (2001) разом з матеріалами науково-практичних конференцій «Культурні зв'язки Донеччини з українським зарубіжжям» (2004), «Закордонне українство і Донеччина: вчора, сьогодні, завтра» (2008), «Донбас: культурно-освітній обмін з українцями світу» (2011) є найповнішими зібраннями матеріалів про культурні, громадські, фахові виміри контактів шахтарського краю зі східною і західною українськими діаспорами. Без сумніву, випуск цих видань – чи не найуспішніші наші проекти в «Пресовій програмі».

Крім того, ще у 2000 році разом із художньо-публіцистичним журналом «Донбас» (редактор В. С. Логачов) підготовлено й надруковано спеціальний випуск журналу, в якому близько 50% матеріалів висвітлюють співпрацю «Донеччина – Кубань», становище української культури на Кубані.

Програма громадсько-культурних зв'язків з діаспорою. Різномасштабна робота членів Донецького Товариства «Україна-Світ», Донецького НТШ та УКЦентру включає, образно кажучи, відкриття України і Донеччини для діаспори і відкриття діаспори та світу для донеччан. Використовуючи грантові можливості, члени Донецького відділення Товариства «Україна-Світ» та Українського культурологічного центру здійснили творчі контакти з представниками української діаспори в країнах їхнього проживання (США, Росії, Польщі, Чехії, Канаді, Угорщині та ін.), а також приймали в себе гостей зі США, Канади, Росії. У жовтні 2000 року громадські організації Донеччини приймали в Донецьку делегацію представників української діаспори з Бані Луки (Югославія).

Представники Донецького відділення Товариства «Україна-Світ» взяли участь у ряді конференцій: Міжнародній конференції «Українська діаспора в Росії», 7–8 квітня 2000 року, м. Москва (доповідь В. Оліфіренка «Навчальна книга для східної діаспори (досвід Донеччини)»); Всеукраїнській конференції з проблем інформаційного простору та ролі в ньому української діаспори (при Державному комітеті інформації), березень 2000 року (учасники конференції: В. С. Білецький та В. В. Оліфіренко); взяли участь у презентаційному прийомі з нагоди щорічної конференції Вашингтонської групи (українська діаспора в Америці), жовтень 2000 року, Посольство України у Вашингтоні; у науково-практичній конференції Товариства «Україна-Світ» «Освіта в українському зарубіжжі», 1–4 листопада 2000 року, м. Київ; у конференції 7–8 грудня 2004 року в Києві; багаторазово відвідували Фундацію Володимира Великого – Хрестителя Руси-України в Кракові та Варшавський університет, налагодили з ними обмін виданнями (1999, 2004, 2006, 2008 рр.); редакція журналу «Схід» у 2007 році здійснила цільову поїздку в «Українську бібліотеку» м. Москви за сприяння українських громадських організацій Російської Федерації та Посольства України в Росії (В. С. Білецький, Г. В. Сімченко).

За ініціативою члена НСПУ В. В. Оліфіренка (Донецьк) та вихідця з Донбасу О. О. Лозикова, у Хабаровську засновано літературно-художній журнал «Далекосхідна хвиля». Упродовж 2007–2012 років видано 28 номерів журналу.

Донецькі відділення Товариства «Україна-Світ», НТШ-Донецьк та УКЦентр підтримують постійні контакти з українцями Польщі (Кра-

ків, Варшава), Франції (Париж, Сарсель), США (Філадельфія, Чикаго, Вашингтон, Пітсбург та ін.), Канади, Англії, Росії (Москва, Санкт-Петербург, Воронеж, Краснодар та ін.).

Великі перспективи вбачаються в залученні до роботи з діаспорою вищих навчальних закладів, середніх шкіл, гімназій, ліцеїв. Значний потенціал співпраці, ще не реалізований, має економіка, бізнес, туризм. При цьому пропозиція співпраці може знайти відгук у молодій генерації вихідців з України, які питомо інтегровані у середовище країн проживання, часто вже погано володіють українською мовою, але зберігають українську історичну пам'ять, відчувають себе нащадками українців і тому зберігають інтерес до України.

Щодо засобів контактів, тут якісно нові можливості відкриває Інтернет, чати, спільні проекти (наприклад, «Вікіпедія», яка вже сьогодні твориться понад 250 мовами й український сектор якої формують українці з України, Європи, Азії, Америки, Австралії).

Досвід Донецького відділення Товариства «Україна-Світ», НТШ-Донецьк та УКЦентру засвідчує, що у співпраці з українським зарубіжжям, як, до речі, і у сфері міжнародної співпраці, цінується конкретна і кваліфікована робота, готовність до взаємодії у сфері культури, науки, освіти тощо, високі ідеали любові до Вітчизни, знання її історії, культури, мистецтва, уміння бути справжнім носієм своєї національної культури, послом свого народу, держави, своєї землі та водночас толерантність до інших культур, мов, релігій.

Нашу місію ми вбачаємо у творчому, культурному та комунікативному об'єднанні світового українства в єдину потугу.

3. Перспективи. Як ми повинні діяти вже завтра, відповідаючи на виклики сьогодення? Необхідна нова структура, нові посилені кадри, нові фінансові й організаційні можливості для громадських організацій – так званого третього сектору. По-перше, без сумніву, треба продовжувати Національну програму «Закордонне українство на період до ...» (тепер уже до 2015 р.). По-друге, слід опрацювати перспективну програму діяльності Товариства, куди включити:

1) створення разом з діаспорою центрів української культури в країнах ЄС, двох Америк, країнах пострадянського простору;

2) програму комплексної – культурної, дипломатичної, освітньої, кадрової тощо – підтримки українства на Кубані, Східній Слобожанщині, Берестейщині, Закарпатті, Пряшівщині, Подонні і т. д.;

-
- 3) видавничу і пресову програму якісно і кількісно нового рівня, яка б розгалужувалася в країнах поселення українців у світі;
  - 4) програму «Повернення» – заохочення й уособічне сприяння поверненню українців в Україну;
  - 5) інтерактивну і багатофункціональну світову українську інтернет-програму (сім'ю програм) нового портального рівня із секторами бізнесу, бібліотек, інтернет-видань, інтернет-концертів, форумів тощо.

Таке бачення вимагає непрості фахові роботи новітніх громадських організацій, їхньої співпраці з регіональними й центральними владними структурами, якісно нового фандрейзингу – нові масштаби коштів від нових спонсорів.

Багато з цього тісно перетинається з державними функціями, тому потрібно діяти спільно з державою, зокрема з Міністерством культури та Міністерством зовнішніх справ.

За відомою мудрістю «Той, хто бажає щось зробити, шукає можливості, той, хто не бажає, – шукає причини». Шукаймо ж нові можливості для збереження й утвердження світового українства, української культури в новій реальності. EXCELSIOR! До висот, все вище і вище!

Петро КОНОНЕНКО

ВЕЛІННЯ ЧАСУ: ДО НОВИХ БЕРЕГІВ І ГОРИЗОНТІВ

У січні 2012 року виповнювалося 20 літ з часу розгортання життєдіяльності новоствореного Інституту українознавства.

Пригадувалась Перша міжнародна науково-практична конференція «Роль вищих навчальних закладів (інституцій) у розвитку українознавства», на яку прибуло з усієї планети понад 500 вчених, педагогів, громадських і державно-політичних діячів з простору від Японії (Кадзуо Накаї) до Австралії: великий Омелян Пріцак і славетні Аркадій Жуковський, Я. Розумний і Д. Штогрин, Т. Гунчак і О. Баканідзе, Р. Гебнер і Є. Федоренко, М. Неврлі та М. Шкандрій, С. Козак і Ю. Бача, Лідія Терзійська, О. Попович і М. Зелінський, М. Мушинка і Яр Славутич, Галя Кошарська і А. Зейналов, Р. Хведелідзе, В. Рагойша, а також І. Курас і В. Смолій, В. Русанівський та І. Дзевєрін, Н. Над'ярних і П. Таланчук, І. Дзюба і Р. Пиріг, Я. Яцків і Ю. Сергєєв, П. Кислий і С. Комісаренко, Я. Стельмахович, І. Юхновський, В. Дончик, А. Погрібний, Г. Удовенко... А опікали українознавство Олесь Гончар і Є. Патон.

Стояло питання: відродження українознавства як наукової системи і «політики й філософії держави» (М. Грушевський, І. Франко, В. Вернадський, С. Єфремов), яка відіграла критеріально вагому роль у розвитку суспільства, культури, мови, освіти в першій чверті ХХ ст. в процесі національно-державного відродження.

Саме з огляду на це наступна конференція була присвячена проблемі «Роль українознавства в розвитку національного державотворення».

Усе те було велінням часу, а тому й виявилось в центрі життєдіяльності МАУ (президент В. Русанівський) та РАУ (президент І. Дзюба, віце-президент П. Кононенко), мало не всіх університетів та асоціацій, новоствореної 1989 року міжнародної асоціації «Інститут українознавства» (президент П. Кононенко).

Тоді було розроблено й схвалено Міжнародними конгресами Концепцію та Програму розвитку українознавства. І хоча тоді ж виявилася спроба торпедувати його (стаття В. Скопенка, В. Яременка, М. Наєнка

«Обережно: українознавство!»), науково-освітня інтелігенція відповіла: «Обережно: україножерство!», а уряд В. Пустовойтенка 1998 року затвердив Державний Стандарт освіти, в якому на чільних позиціях стояли: українська мова, історія України, всесвітня історія, українознавство...».

Життя, історичний поступ – це безупинні рух і розвиток, синтез традицій і новизни. ХХІ ст. прийшло з вимогою новочасної наукової парадигми. Зокрема й тому, що частина патріотичних освітян і вчених, прагнучи зберегти українознавство, у навчальних закладах (та й деяких наукових центрах) вели краєзнавство, країнознавство, модне суспільствознавство. Однолінійність зумовлювала однобокість і однозначність, підміну цілісного феномену «Україна» частковими реаліями. У Криму, на Донеччині Закарпатті український світ замість часо-просторових, мовно-культурних, національно-державних вимірів зводився до локально-територіальних.

Концепція новоствореного проекту системи українознавства – саме як системи! – орієнтувала на феномен цілісності, а тому на єдність не суми, а взаємозалежності та органічної єдності концентрів: Україна – етнос, Україна – природа, мова, культура, словесність, нація і держава, Україна в міжнародних відносинах, Україна – доля, ментальність, Україна – історична місія.

Створення фундаментальної «Енциклопедії українознавства» В. Кубійовича й О. Кузелі, Інституту українознавства в Гарвардському університеті акад. О. Прицаком, наукові дослідження НТШ та УВАН Мюнхенського УВУ підтвердили правильність нашої концепції.

На жаль, знову почалися заморозки. Нові режими почали виводити українознавство зі сфери практики – систем виховання, освіти, науки, культури, державних програм. Частина інтелігенції почала пригадувати своє «інтернаціоналістське» виховання й буття, а тим самим імперське «щастя», ідеологічну «ясність», сталінську класово-партійну педагогіку.

Та рух суспільної свідомості – і на рівні світовідчуття та розуміння, і на рівнях історії, теорії, методології – можна було торпедувати, але не зупинити.

На весь світ прогриміли очисні грози й дощі Помаранчевої революції.

Досі бачимо схильних трактувати ту всенародну акцію як частковий та випадковий, а то й негативний епізод. Однак плин історії засвідчує: бунти, повстання, протестні демонстрації – то явища одиничної та

тимчасової дії. Революції – це **процеси**, які за масштабами й енергіями вулканічної дії: можуть загасати на час, але вони є незгасновічними. І нові виверження народної енергії й волі, допоки не усунуті причини невлаштованості суспільного життя, є неминучими, і їх нігілістичними трактуваннями не перепинити.

XXI ст. зумовило загострення проблем ідеології та методології: державні органи так і не виробили концепції та програми перспективного розвитку. Бавилися в гру багатовекторності, а в політико-культурних сферах – у руйнівну настанову на «багатонаціональність» України; на ідеологеми «Русского мира» схилилися і очільники МОНМС. Хоча в Конституції вже було зазначено, що Україна є державою унітарною. Не було вироблено й ідеології, відповідної статусу та концепції суверенної країни. Та й не могло бути вироблення, оскільки урядові еліти орієнтувалися на версії, утверджені партіями, конфесіями, фракціями, ідеологами «регіонів» і старих імперських систем, які користувалися не загальнодержавними інтересами, а груповими, зокрема бізнесовими. Нависала загроза денационалізації, розкультурення, люмпенізації та антипатріотизму, ігнорування як законів природи, так і принципів та методів науки.

Усе те зумовило концентрацію інтересів і зусиль Інституту українознавства на проблемах історії, теорії та методології. У всіх сферах буття науки, освіти, культурології, державотворення. В Україні та поза її межами – у діаспорах.

Розгорнулася фундаментальна підготовка, було проведено міжнародні конгреси: «Проблеми методології в українознавстві»; «Українська мова учора, сьогодні, завтра»; «Українська освіта й наука у світовому часопросторі». Для розгляду зазначених питань була проведена багатоаспектна підготовка: і в плані історико-теоретичних досліджень, і у сферах аналітично-практичного розв'язання завдань. Зокрема, було підготовлено системні анкети до дітей, батьків, вихователів, педагогів усіх типів середніх і вищих навчальних закладів, політиків і державних діячів, які (анкети) були розіслані по Україні й поза нею. Надійшли відповіді майже від 40 тисяч респондентів. Ті відповіді розкривали реальні стан та процеси суспільного розвитку. І насторожували, бо 99 % відповідей засвідчували: і методологія, і українська мова та освіта, наука – у стані глибокої системної кризи. Серед причин – і характер політики держави, нерідко неефективної, недостатньо професійної та навіть непатріотичної; і застійна інерцій-

ність мислення української інтелігенції, яка на словах звільнялася від старої, імперсько-більшовицької ідеології, від сталінізму, а в реальній практиці послуговувалася деструктивною спадщиною. І наслідки не могли не печалити. Достатньо зазначити, що випускники навчальних закладів на питання, де вони хочуть жити (малося на увазі і працювати) по закінченні навчання, зазначали: у США, Німеччині, Польщі, Канаді... А 47 % педагогів на питання щодо ідеалів, на яких вони виховують молодь, відповідали: «Не маю ідеалів...».

Українська держава не має розробленої та не утверджує своєї ідеології, методології та системи культурно-духовних, гуманістичних цінностей. Це мало б утверджувати Міністерство освіти й науки, але достатньо нагадати, що вихолощений від українознавства Закон про вищу школу досі не затверджений. Зате сам міністр Д. Табачник береться складати не лише програми, а й підручники з історії України, української мови й літератури, культурології, права... У дусі не науково-педагогічних концепцій, досвіду новаторів, а ідеології «Русского мира», політики патріарха Гундяєва та рішучої боротьби із засадами Української національної ідеї.

Щоб поставити справу на науковий ґрунт, працівники Інституту видали аналітично-прогностичні дослідження про походження українського народу (В. Д. Баран), показавши: український народ – органічна частка ще індоєвропейської цивілізації; єдиного східнослов'янського племені в природі не існувало; і держава, і мова, і культура, і віра (релігія) українського етносу були не придатком до чийогось, а фундаментом свого Храму життєтворчості, одним із вершинних феноменів європейської цивілізації та культури.

На основі узагальненої теорії й практики інститутів, центрів, шкіл українознавства США і Канади, Польщі й Бразилії, Словаччини і Португалії, Грузії і Німеччини, Башкортостану... були підготовані й видані праці «Історичні засади українознавства» (Я. Калакура), «Наукові критерії українознавчого понятійного апарату» (кер. Л. Токар), довідник про творців української мови – письменників і мовознавців (авт.-упоряд. А. Пономаренко), «Українознавство» (підручник П. Кононенка), дослідження української словесності (С. Єрмоленко, В. Борисенко, В. Короті-Ковальської, О. Хоменка), методологічні дослідження В. Крисаченка і Т. Кононенка, розвідки з етнології та антропології Ю. Фігурного, монографії «Божественна симфонія Григорія

Сковороди» Т. Кононенка, «Філософія родинності» (в освіті й науці) та «Українська освіта у світовому часопросторі» Петра і Тараса Кононенків. Теорію й практику українознавства висвітлювали автори журналу «Українознавства» та 29 томів «Наукових записок». Неабиякого резонансу набули проведені інститутом міжнародні науково-практичні конференції, конгреси та конкурси.

Беручи все те до уваги, Кабінет Міністрів 2007 року нагородив Інститут українознавства «Почесною грамотою», а на основі всебічного аналізу життєдіяльності науково-дослідному інституту українознавства Указом Президента України В. Ющенка 2009 року було надано статус Національного.

Логічно, що загострилася проблема новочасного парадигмального українознавства – з урахуванням усіх етапів часо-просторового розвитку українства та критеріального бачення світу й України в ньому. Дослідження процесів розвитку українства у ХХ–ХХІ ст. повернули погляди до єдності України і всього позаукраїнського ареалу як єдиного і цілісного феномену – Українського Світу.

Так визначилася фундаментальна тема дослідження: «Українські земля і люди. Український етнос у світовій цивілізації та культурі».

Це було і продовженням багатовікової традиції, адже автори ще «Літопису Аскольда» та «Повісті минулих літ», як зазначають авторитетні історики М. Брайчевський та Я. Дашкевич, бачили свою мету в дослідженні та висвітленні того, «звідки пішла руська земля, хто в ній почав урядувати, як руська земля постала...». Нову парадигму окреслив Т. Шевченко, заповівши «прочитати [нашу] славу [історію] від титла до коми, прочитати та й спитати тоді себе хто ми, чий, яких батьків, ким, за що закуті?»; «за що ми билися з ляхами, за що ми різались з ордами, за що скородили списами московські ребра?»; і історико-хронологічно, і через призму: «нащо нас мати привела? чи для добра, чи то для зла? нащо живем, чого жадаєм?» З наголосом: кожен народ у світі має своє призначення, свою історичну і загальнолюдську місію, але для звершення її повинен мати і усвідомлювати свою мету, ідеал, мову, культуру, пам'ять історії і характер; характер, властивий лише певній нації, бо нація без власного характеру є, як наголошував Т. Шевченко, кисіль, до того ж – несмачний...

Апологети «Русского мира» нав'язують ідеологеми відновлення світу, у якому пануватиме «самодержавие, православие», «(російська) на-

родність» та в якому не буде не тільки української мови та культури, а й української нації та держави. Не буде суверенітету, соборності, демократії і свободи. І, як не печально, деякі «маститі» історики досі, перекручуючи правду багатівікового розвитку, апологетують фальшиву версію «колиски трьох братів» у «єдиному східнослов'янському племені».

Українське суспільство має зняти полуду з очей та кайдани брехні і страху з душ. Пора виконувати заповіт Т. Шевченка: «учи неложними устами казати правду»!

В ім'я правди, хай часом і печальної та жорстокої, однак чесної правди, і приступили працівники ННДІУ до висвітлення багатівікового шляху буття і розвитку нашого народу, розробляючи багатотомне видання «Українська земля і люди...» від найдавніших часів до наших днів.

Першим було створено том намірів щодо мети і методологічних заasad дослідження. Перший том – про шлях українства від найдавніших часів до XIV ст. Готується до друку другий том про українство в XV–XVIII ст.

Новаторство виявилось і в аналізі матеріалу: археологічного, етнологічного, антропологічного, мовознавчого, культуро- і релігієзнавчого, етнодержавознавчого і націє- та державотворчого, аналітичних «літописів» міжнародного ареалу буття і свідомості.

А це стало можливим завдяки тому, що текст писали фахівці відповідних концентрів; і не як предметно-описові, автономні (предметно-тематичні) у сферах досліджень, а цілісно і системно, як взаємопов'язані й взаємозалежні.

Появилися історіографічні праці В. Барана, Степана й Сергія Наливайків, природничо й етнопсихологічні студії В. Сніжка й М. Дробнохода, культурознавчі дослідження В. Борисенко й В. Короті-Ковальської, філософсько-етнопсихологічні студії В. Крисаченка й Т. Кононенка, етнологічні – Ю. Фігурного, лінгво- і літературознавчі – О. Хоменка й І. Пасемка, студії Я. Калакури, В. Крисаченка в аспектах націє- та державотворчих процесів упродовж століть; узагальнювальні дослідження еволюції релігійних процесів, вірувань, поглядів («Історія українського християнства від апостола Андрія до Володимира Великого» В. Крисаченка); системні дослідження життєзмін українців в інших країнах («Українці Бразилії» М. Гримич).

Наукові публікації, конгреси, конкурси закономірно активізували взаємодію та координацію діяльності з вітчизняними і зарубіжними країно-

знавчими інституціями й центрами: з НТШ і Українською вільною академією наук та Шкільною Радою США, з педагогами і вченими Австралії, Канади, Великої Британії, Франції, Німеччини, Росії, Португалії, Італії, Грузії, Білорусі, Казахстану, Башкортостану, Латвії, Словаччини...

Наслідком цих взаємовідносин стали енциклопедичного типу дослідження, здійснені вченими України, Канади, Бразилії, США (інтегратором яких виступає М. Гримич), угоди з англійськими університетами (Центральним і Східним у Лондоні), з українознавчими інститутами, центрами (а їх у світі існує понад 200), школами, асоціаціями Нью-Йорка і Нью-Джерсі, Іллінойса, з німецько-українською асоціацією (голова акад. Дарина Тетеріна-Блохин), Українською культурно-мистецькою школою в Парижі, з Бібліотекою РАН у Санкт-Петербурзі, Українським університетом у Москві та Інститутами українознавства в Тбілісі й Перемишлі, з науковими колективами Канади, Бразилії, Башкортостану й Азербайджану, Японії...

Закономірно, що в процесі співпраці створилися міжнародні проекти: «Українська освіта за кордонами України» та «Сертифікація рівнів володіння українською мовою» (керівник Т. Кононенко). Перспективними розгорнулися розробки проектів співпраці з Державною бібліотекою Російської академії наук у Санкт-Петербурзі (ген. директор акад. В. П. Леонов) та з асоціаціями в Японії і Башкортостані, з Інститутом українознавства в Тбілісі (директор акад. О. І. Баканідзе).

Так українознавство постало як світова наукова система етнонаціональної самоідентифікації, яка об'єктивує всьому зарубіжжю український етнос як світовий та з його світовими історією, мовою, культурою, державно-політичним досвідом та загальнолюдською місією.

Необхідність осмислення і відкриття нових знань про етапи розвитку українства зумовила активізацію експедиційного українознавства, врахування того, що, як зазначено на кам'яних обелісках, тут (в Україні) розташовані центри Європи (Карпатський край) і Євро-Азії (в Криму).

Широкоаспектною і специфічною мислиться та започаткована «Енциклопедія мови»: у її внутрішньому розвитку, природа і мова, українська мова в бутті і свідомості, родинному житті і виробництві, фольклорі й мистецтві, філософії, історії, релігії, музиці, пісні, театрі, архітектурі.

Є і сьогодні сили, сповнені фанатичної жаги знищення українознавства. Але історія засвідчує: доля українознавства – аналог долі Українського Світу. Вони незнищенні.

Галина БОНДАРЕНКО

УКРАЇНІСТИЧНА ТЕМАТИКА В ПРОГРАМАХ НАУКОВИХ ФОРУМІВ РОСІЇ

Пострадянський період розвитку незалежних держав України та Росії актуалізував наукове осмислення нових аспектів міждержавних, історичних та культурних взаємин в обох країнах. За час, що минув від VII Конгресу україністів, у Росії активізувалася робота україністичних наукових центрів та осередків. Відбувся ряд значимих наукових заходів, присвячених саме питанням україністики – міжнародних конференцій, симпозіумів, круглих столів, про деякі з них трохи детальніше:

11–12 листопада 2009 року в Культурному центрі України в Москві відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Україністика в Росії: історія, стан, тенденції розвитку». Співорганізаторами конференції стали Міжнародна асоціація україністів, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАНУ, Культурний центр України в Москві, Бібліотека української літератури Москви та Науковий центр українознавства Уфимської філії Московського державного гуманітарного педагогічного університету ім. М. Шолохова, очолюваний В. Бабенком. Співробітниками цього Центру була проведена масштабна організаційна робота з формування бази даних сучасної російської україністики, наповнення програми конференції. Проведення конференції підтримали Посольство України в Російській Федерації, Об'єднання українців Росії та Федеральна національно-культурна автономія українців Росії.

До участі в конференції зголосилося 60 науковців з Москви, Києва, Санкт-Петербурга, Львова, Запоріжжя, Ніжина, Томська, Волгограда, Оренбурга, Владивостока, Саратова, Самари, Харкова, Тюмені, Ярославля, Уфи, Іжевська, Республіки Татарстан, Республіки Мордовії та Кубані. У дискусіях, повідомленнях і доповідях, виголошених на пленарному та двох секційних засіданнях, доповідачі й учасники розглянули проблему формування «східної» української діаспори, демографічні й міграційні процеси в її середовищі, становище української науки,

освіти й культури в російському культурно-освітньому просторі; було визначено основні напрями історичних, етнографічних, фольклористичних, літературознавчих і мовних українознавчих студій у Росії. Про сучасний стан українознавчих досліджень і перспективи їх розвитку у світовій науці йшлося в доповіді Г. Скрипник «Актуальні проблеми та сучасні перспективи світової україністики». Цікаві думки щодо сучасного поділу української діаспори висловила у своїй доповіді «Українська діаспора як об'єкт дослідження й політичний феномен» Т. Гузенкова, вказавши на необхідність проведення моніторингових досліджень українців Росії з метою виявлення їхніх культурно-освітніх запитів.

Від об'єктивності наукових досліджень нині значною мірою залежить розвиток міжкультурних і наукових взаємин України та Росії. Це питання всебічно висвітлювалося в доповідях Ірини Ключковської (Львів) «Українознавчі студії в Росії як фактор добросусідства» та науковців Російської академії наук О. Борисьонк «Діяльність відділу східних слов'ян Інституту слов'янознавства РАН в галузі україніки», І. Кукушкіної «Досвід викладання предметів українознавчого циклу в російській системі освіти» і М. Крилова «Українська ідентичність на території російської частини Слобідської України». Особливу увагу учасників конференції викликала презентація спільних українсько-російських наукових проєктів: «Образ країни очима молоді» і «Роль національної еліти у формуванні образу країни» (доповіді Г. Бондаренко (Київ, ІМФЕ НАНУ) та І. Снежкової (Москва, ІЕА РАН)).

Учасники секції «Історичні та етнографічні дослідження українського населення Росії» обговорили такі питання: історія переселення українців у Поволжя та Подоння, у Казахстан, на Кубань, стан збереження та вивчення їхньої культурної спадщини (В. Супрун, О. Двоєконко, В. Сінельнікова, А. Федорова, А. Авраменко); українізація українців на території Росії у 20–30-х роках ХХ ст. (К. Дроздов); архівні документи з української історії та культури (Є. Савенко). У контексті розуміння проблем сучасної україністики в Росії ключовою була доповідь В. Бабенка (у співавторстві з Д. Чернієнком) «Україністика в Башкортостані: досвід, проблеми, перспективи».

На засіданнях другої секції «Українська освіта і друковане слово в Росії», що відбулися в приміщенні Бібліотеки української літератури, йшлося про українську діаспорну пресу (А. Бондаренко, Самара), українську освіту в Башкортостані (Ю. Сіренко), історію вивчення україн-

ської книжкової культури (Ю. Лабінцев, Москва), музичну україніку в російській пресі (О. Шевчук, Київ) та діяльність українських недільних шкіл і культурно-освітніх центрів у Росії (В. Халімончук, Сургут).

У центрі уваги учасників конференції опинилися також питання історичної пам'яті, національної самоідентифікації сучасного українства, впливу етнополітичних факторів і ЗМІ на стан сучасної української культури в Росії. Під час роботи конференції було виявлено певні розбіжності в оцінці російськими та українськими колегами тих самих явищ української історії та культури (голодомор, окремі історичні події та постаті), що можна пояснити не лише політичною кон'юнктурою, але й браком об'єктивної наукової інформації в російській пресі, відсутністю фахових видань (зокрема, публікацій історичних джерел) і документів у бібліотеках російських наукових центрів.

У листопаді 2009 року в Російському гуманітарному державному університеті (Москва) відбулася Перша конференція Російської асоціації українців (РАУ). Напередодні РАУ (президент – Галина Мирославівна Лесная) поновила свою діяльність, проголосивши пріоритетними у своїй діяльності інтенсифікацію українських досліджень у Росії, популяризацію україністики як наукового напрямку, зміцнення зв'язків між російськими й українськими науково-дослідними організаціями та освітніми установами.

У роботі конференції взяли участь фахівці з української проблематики з Інституту слов'янознавства РАН, Центру українських досліджень Інституту Європи РАН, провідних вузів Москви, Санкт-Петербурга, Сургутського державного педагогічного університету, представники посольств України, Польщі, Угорщини, представники преси. У секціях, що працювали за трьома напрямками – історія, філологія, міжнародні відносини, – було прочитано 18 доповідей. Розглядалися питання російської історичної україністики, роль української мови в російському мовному просторі, проблеми координації україністичних студій у Росії, європейський фактор у відносинах Росії та України, партнерство Російського державного гуманітарного університету з вузами України та ін. У ході роботи конференції відбулася презентація підручника з української мови для країн СНД його авторкою Г. Лесною. Підручник, зорієнтований на студентів-гуманитаріїв, вийшов у видавництві РДГУ.

24 травня – 24 червня 2010 року відбулася Міжнародна наукова інтернет-конференція «Українська етнічність у соціокультурному просторі

Росії», організована Інститутом етнології та антропології ім. М. Миклухо-Маклая Російської академії наук, Науковим центром українознавства Уфимської філії Московського державного гуманітарного педагогічного університету ім. М. Шолохова та Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАНУ. Учасники конференції з різних наукових центрів Росії та України висвітлювали історію переселенського руху українців у Росії (Поволжя, Прикам'я, Зелений Клин), етнокультурні та демографічні процеси в українсько-російському порубіжжі, динаміку мовних процесів у середовищі українського населення Росії, сучасну трудову міграцію й адаптацію українського населення, аналізували історіографічну та джерельну базу російської україністики. За матеріалами конференції опубліковано збірник матеріалів.

1–3 грудня 2011 року в Москві відбулася Друга наукова конференція Російської асоціації україністів «Цивілізаційно-культурні зв'язки нової Росії та нової України», присвячена 20-літтю утворення незалежних держав. Організаторами конференції стали Московський державний інститут міжнародних відносин, Російський державний гуманітарний університет та Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка. У секціях Другої конференції РАУ, окрім відомих учених з академічних інституцій та вузів Москви, Санкт-Петербурга, Києва, Чернівців, узяло участь багато молоді – студентів та аспірантів. На пленарному засіданні виступали працівники Посольства України в РФ, ректор МДІМВ А. Торкунов, який наголосив на актуальності та своєчасності рішення про необхідність регулярних зустрічей україністів двох країн. Президент РАУ Г. Лесная доповідала про розвиток Російської асоціації україністів та її діяльність за час, що минув від попередньої конференції. У секціях виголошувалися доповіді з проблем впливу інтеграційних процесів на українсько-російські взаємини, розглядалися питання об'єктивності оцінки історичних подій у наукових українських та російських студіях, ролі української художньої літератури та українських письменників у Росії, обговорювалися методики викладання української мови як іноземної. Учасники прийняли рішення про необхідність подальшої координації україністів обох країн, про покращення обміну науковими, науково-методичними виданнями.

22–23 грудня 2011 року в Москві Центром україністики й білорусистики історичного факультету Московського державного університету та Московською бібліотекою української літератури проведено

симпозіум «Україна й Росія: спірні питання порівняльної історії і історії взаємин. XVII–XX століття», присвячений 20-річчю Центру україністики й білорусистики історичного факультету МДУ. Робота симпозіуму тривала в режимі трьох сесій, завданням яких було з'ясування стану наукових досліджень з ряду суперечливих питань порівняльного вивчення історії України й Росії та російсько-українських відносин, сприяння виробленню науково-критичного погляду на стереотипи та образи, що стосуються порівняльного вивчення історії України й Росії у XVI–XX ст. та російсько-українських відносин у цей період.

На 1 сесії «Україна й Росія в XVII – на початку XVIII ст.: “справжня” історія й образ історії» було проаналізовано роль конфесійного чинника в історії України, «епоху Мазепи» та «епоху Хмельницького» у російсько-українських взаєминах. У доповідях, виголошених на 2 сесії «Україна й Росія у XVIII – на початку XX ст.: колонія й метрополія?», було розглянуто характер протиріч між українською та російською культурами (національні – регіональні), охарактеризовано локальні культурні відмінності українського суспільства різного часу (Слобожанщини, Галичини), роль українського мистецтва, художньої літератури у відносинах України з Європою та Росією. На сесії 3 «Радикально-революційний рух і більшовизм: руське, російське, російсько-українське явище?» доповідачі здійснили спробу знайти спільне та відмінне в подіях революції, громадянської війни, національної політики 1920-х років, голодомору в Україні та Росії. Завершилася робота симпозіуму виступами учасників 4 сесії «Україна й Росія в першій половині XX ст.: разом або порізно?», у яких ішлося про політичні еліти обох країн, трансформацію національної ідентичності, інтеграційні процеси. Дискусії впродовж двох днів симпозіуму тривали і на круглих столах «Історичний досвід XIV–XIX ст. і сучасна історична пам'ять Росії» та «Україна й Росія сьогодні: у чому труднощі? Україна й Росія завтра: які перспективи?».

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА В ПОЛЬЩІ

Святкування 90-річчя проголошення Акту Злуки відбулося 2009 року у Варшаві небуденно: до Посольства України з різних куточків Польщі з'їхалися гості – члени Польського українознавчого товариства, старійшини українознавчих наук, професори, митці слова, студенти. Завітали також дипломати з інших країн, серед яких ширю українською мовою вирізнявся З. Коваль, делегат Спільноти Валонія-Брюссель у Польщі. Підготував сценарій та провів вечір знаний учений-славіст М. Ярмолук, дипломат, який обіймав на той час посаду Першого секретаря Посольства України в Польщі. М. Ярмолук за своєї діяльності в Польщі багато уваги приділяв питанням зміцнення польсько-українських наукових і культурних зв'язків, влаштовуючи літературно-мистецькі зустрічі, інтегруючи культурне середовище Польщі та України. Також він не оминав увагою духовну сферу – підтримував Українські православну та греко-католицьку церкви в Польщі. Відчувалося, що Посольство України в РП дбає про присутність української культури в Європі. Слід віддати належне організаторам заключного вечора, де відбулося вручення державних нагород митцям і науковцям. Такого рівня і масштабу культурного заходу в Польщі протягом минулого десятиліття (а може, і не одного) ще не було.

Найважливішою подією урочистості стало вручення Послом України в РП О. Моциком високих державних нагород України (указ № 33/2008 від 17 січня 2008 р.) польським представникам науки і культури, діяльність яких відіграла важливу роль у розбудові міжкультурного діалогу України з Європою і творенні позитивного образу України у світі. Нагороди отримали видатні вчені-філологи: орден «За заслуги» II ступеня – проф. С. Козак (Варшавський університет); орден «За заслуги» III ступеня – проф. М. Лесів (Люблінський католицький університет), проф. В. Назарук (Варшавський університет), проф. Ф. Неуважний (помер 2009 року); орден «За заслуги» II ступеня отримали поет і доцент Університету ім. М. Кюрі-Склодовської в Любліні Т. Карabo-

вич, літератор і громадський діяч І. Кіризюк, перекладач української літератури Є. Литвинюк (помер 2012 року).

Наприкінці урочистого вечора відбулося вручення грамот Посольства українцям Польщі, які здійснили значний внесок у розвиток рідної культури, гуртування українців у Польщі та збереження національної пам'яті. Лауреатами стали О. Маслей, Т. Голинська, Я. Конєва, поетеса М. Лучак, о. Мар'ян Бендза, о. Анатолій Шидловський, о. Степан Батрух, о. Петро Кушка, а також працівники українського тижневика «Наше слово» А. Кобеляк, М. Вербовий, А. Середницький, Н. Кравчук і Р. Шагала.

Лейтмотивом літературного вечора, що відбувся в лютому 2009 року в Посольстві України в Польщі, була тема соборності, яку ми розуміємо як єдність української нації. Але соборність – це не лише спільна територія, а передусім єдність у людських душах, єдність тих, хто відчуває свою причетність до української спільноти.

Численні гості мали можливість почути голоси небагатьох, але надзвичайно яскравих, поетично обдарованих особистостей, які за межами України своєю творчою діяльністю активно утверджують філософію буття українців. Поетичний почерк їхніх творів різний, стильові інтонації та образотворчі засоби відмінні, але єднає всіх українських поетів у Польщі одне – любов до рідного слова як до храму духовності. Кількох яскравих особистостей, присутніх того вечора у Посольстві України, вже немає з нами. Перше, що вражає під час ознайомлення з літературною спадщиною українських письменників в Польщі, – це надзвичайно трепетне, шанобливе ставлення до слова й віра в його сакральну могутність, а відтак і уявлення про особливе призначення поета у світі. Зокрема, у Ю. Гаврилюка є такі рядки:

Мово наша,
Батьків і дідів наших,
Молитво наша
До рідної землі...

Сіячем правди і літописцем роду, покликаним служити проповідником істини, бачив роль поета О. Лапський, лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка 2007 року:

Тому й пишу, бо Палець божий
Звелів-таки своє робити.

Усі землі польсько-українського культурного пограниччя: Холмщина та Підляшшя, Білгорайщина, Любачівщина, Надсяння, Лемківщина та Бойківщина – мають своїх представників серед творчої еліти української меншини в Польщі. Пишуть поети і українською літературною мовою, і місцевою підляською, чи лемківською, говіркою – «живомовою», за влучним висловом проф. М. Лесіва. Це та мова, якою промовляє доквілля, що відобразив підляський поет С. Сидорук:

Я так знаю їхню мову,
Говоримо – я, ліс, млин.

Недаремно в Польщі творчість українкомовних письменників називають *poezja korzeni* – поезією джерел.

Трибуною сучасних поетів у Польщі, починаючи з 1956 року, залишається газета «Наше слово», пізніше (з 1958) почав виходити щомісячний додаток до газети «Наша культура». У 1959 році, у рамках Українського суспільно-культурного товариства, утворили Літературне об'єднання, вершиною діяльності якого стало видання антології «Гомін» у 1964 році, де було опубліковано твори 22 поетів і 21 прозаїка. Другу велику антологію під назвою «Поза традиції» видав 1993 року Б. Бойчук, член нью-йоркської групи, спільно з поетесою М. Ревакович. До збірки ввійшли твори С. Сачко, Т. Карабовича, І. Кіризяка, Ю. Гаврилюка, М. Лучак, Р. Крика та інших. У 1983 році збирач народних пісень на Підляшші І. Ігнатюк і поет І. Кіризюк почали видавати позацензурний збірник «Наш голос», у якому до 1988 року (коли збірник перестав виходити) могли публікувати свої твори поети з Підляшшя – Ю. Баєна, І. Боровик, Г. Пасічник та багато інших. Тепер для голосу українських поетів з Підляшшя, Холмщини та Берестейщини надає свої сторінки часопис Союзу українців Підляшшя «Над Бугом і Нарвою». Головний редактор двомісячника – Ю. Гаврилюк, поет, письменник, історик і культурний діяч, член НСПУ, який був удостоєний ордена «За заслуги» II ступеня.

Наукові літературознавчі дослідження, історико-етнографічні розвідки, рецензії та оригінальні прозові й поетичні твори представлені на сторінках «Українського альманаху» (раніше – «Український календар»), який видає Об'єднання українців у Польщі. Це ґрунтовний, високопрофесійний щорічник, що охоплює всі сфери духовного життя українців у Польщі – релігійну, суспільно-політичну та культурно-мис-

тецьку. На сторінках цього видання були представлені твори таких поетів, як О. Лапський, М. Лучак, Ю. Гаврилук, Є. Жабінська, І. Кіризиук, І. Златокудр і Т. Карабович. Науковець, культурний діяч і поет Т. Карабович у 2001 році започаткував щорічник «Український літературний провулок». Часопис, присвячений літературній критиці та хроніці, популяризує поезію та прозу письменників з української меншини в Польщі. Після демократичних змін у 1990-х роках динаміка літературного життя серед українців Польщі набирала дедалі більших обертів. Виходили друком окремі збірки вищезгаданих поетів: І. Златокудр видав п'ять збірок поезій, Т. Карабович – дев'ять, І. Кіризиук – сім. Вражає не лише плідність місцевих поетів, а й розмаїття тем і стилів. У верлібрах і співочих рядках у народнопісенному стилі, часом інтимно-лірично, а інколи й піднесено-патетично майстри слова роблять спільну справу – формують образ України на світовій арені. За висловом О. Лапського:

У мене України більше,
Ніж у когось,
Бо в поета:
України ідеал!

Своєю участю в мистецькому житті Польщі, а також США, Канади, інших країн Європи українські письменники та поети з Польщі утверджують роль України у світі – і це надзвичайно важлива їхня заслуга. Усі разом: поети, літературознавці, науковці – вони своїми талантом і наснагою творять гуманітарну ауру нації, без якої, на думку Л. Костенко, неможливе здорове функціонування та розвиток української культури й держави загалом.

Зупинімося на найбільш значущих іменах сучасного літературного життя українців у Польщі.

ОСТАП ЛАПСЬКИЙ (1926–2012)

О. Лапський – поет, перекладач, літературознавець, лауреат Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка. Його дебют відбувся в 1950-х роках у газеті «Наше слово» на «Літературній сторінці», редактором якої він і був. Відтоді його твори друкували майже у всіх періодичних україномовних виданнях Польщі, у польських «Życie literackie», «Magazyn literacki», «Lithuania», «Arkadia», а також в Україні – у часописах «Жовтень» (згодом – «Дзвін»), «Сучасність». Вийшли друком

збірки «Мій почитачу» (2000), «Себе розшукую?!» (2003), «Обабіч істини?!» (2003), кілька книжок чекають на видання, зокрема: «Я йшов», «Моє самовизначення», «Про череп'я», «Не меркнути», «Іду куди», «Po czernią białą». Про закоханість О. Лапського в слово і його титанічну працю над ним з метою видобути прихований сенс писали проф. С. Козак, проф. М. Лесів, д-р В. Назарук; проф. В. Соболев аналізувала барокову химерність поезики О. Лапського; Я. Конєва застосовувала до його поезій семіотико-культурологічний аналіз. Своїми словесними ребусами, концептами, парадоксами смислів О. Лапський ще в 1960-х роках шокував шанувальників соціалістичного реалізму. «Словес моїх сплеск, а: мо' й бомба?!» – вигукував О. Лапський. І справді, у багатьох головах вірші поета руйнували різні стереотипи.

О. Лапський своїми творчими ідеями певним чином випереджає сучасних молодих постмодерністів, адже суть постмодернізму – у запереченні, тотальному висміюванні негативних явищ дійсності, але постмодернізм не дає відповіді на питання «Як вийти з кризи?». Криза – модне сьогодні слово. Щодня ми чуємо, що на нас невдовзі чекає катастрофа – чи від удару Землі з астероїдами, чи від екологічної або ядерної трагедії. Насправді ж, найстрашнішою є прихована від очей антропологічна катастрофа, про яку попереджав ще Т. Шевченко в «Посланні і мертвим, і живим, і ненародженим...». Про втрату духовних орієнтирів говорить і О. Лапський. У нього, як і в Т. Шевченка, знаходимо рятівну «нитку Аріадни», що приведе до втраченого раю – вимріяної та далекої України. Це символічна дорога героя додому, до самого себе – своєрідна реалізація міфу вічного повернення.

ТАДЕЙ КАРАБОВИЧ

Характерний для творчості О. Лапського архетипний образ втраченої міфічної країни, до якої лине думка, є провідним і в поезії Т. Карабовича – поета, перекладача, літературознавця, члена Спілки польських літераторів Люблінського осередку. Найповніше цей образ утілено в його поемі «Атлантида», де постає аналогія зі степовою Елладаю Є. Маланюка, хоча йдеться про спустошені землі на сході Польщі, звідки українців було виселено під час акції «Вісла». Мала Батьківщина для Т. Карабовича – Холмщина – батьківщина лелек, край дитинства й життя, його персоналізований поетичний простір:

Моя Холмщина
Богородиця з Гірки до якої іду
В молитві.

Особливістю поетичного світу Т. Карабовича є надзвичайна пластичність, зримість образів у поєднанні з молитовним пафосом:

Солодкі яблука пізні
Вересу зажура свята
Коли повториться життя
Моє там у Господа.

Його поезія медитативна, потребує тиші, спокою, аби зануритися у метафізичний світ природи й кохання. Поетичний мотив зцілення розколотого світу, соборності, єднання проявляється також у наукових розвідках Т. Карабовича, зокрема в монографії «Scalanie rozbitego świata», у якій ідеться про літературну творчість еміграційних поетів нью-йоркської групи, яка нещодавно вийшла друком у видавництві Люблінського університету ім. Марії Кюрі-Скłodовської. Напевно, ця ж ідея спонукала Т. Карабовича до творення скансену в Голі на Володавщині. Т. Карабович – плідний поет і перекладач, популяризатор української культури в Польщі. Його перу належать праці «Dziedzictwo kultury ukraińskiej» (2001), «Tożsamość cerkwi ukraińskiej» (2004), «Portret ze skrzydłem archanioła. O poezji Ihora Kałyncia» (2003), збірки поезій «Вологість землі», «Біля вогню», «В пустелі небо чорне», «Що стою за стіною споминів», «Два листи до ночі», «Довга розлука», «Вибрані поезії», а також польськомовні збірки «Zapatrzenia», «Powrót», «Już dzień się nachylił do czterech krańców świata», «Długa rozłąka», переклади з української поезії в збірці «Po tamtej stronie deszczu. Poezja ukraińska» (1998).

ІВАН КІРИЗЮК

«Істину, замкнену у слові» виявляє ще один тонкий лірик з Підляшшя – І. Кіризьюк, член Національної спілки письменників України. Як писав О. Лапський у передмові до збірки «Кольори життя» (Більськ-Підляський, 2008), поезії І. Кіризьюка «...з містечка у чисте поле недалеко, воно зараз за більсько-підляським перелазом: перелаз не цензура?!». І. Кіризьюк почав друкувати свої твори в білоруській «Ніві» (1971), пізніше перейшов до українських часописів; його поезії відомі

також читачам України («Дзвін»), США («Лемківщина»), Словаччини («Дукля»). Поет видав кілька збірок: «Моя батьківщина Підляшшя», «Пісні моєї сторони», «Моїй Батьківщині», «На дорозі із Криниці», «Весна з русалками», «Смак ягоди ожини». Уже навіть назви збірок свідчать, що основний мотив творчості І. Кіризьюка – поетизація рідного Підляшшя, ствердження своєї ідентичності на споконвічних землях Київської Русі, пошуки гармонії природи та внутрішнього світу, емоційного стану.

Поезія психологічних трансформацій і візантійського «плетіння слів» – так можна коротко охарактеризувати творчий світ підляського поета.

МІЛЯ ЛУЧАК

Глибокими патріотичними мотивами просякнута й поезія М. Лучак. У юнацькі роки поетеса писала «до шухляди» й лише з 1980 року почала активно видавати свій доробок в україномовних періодичних виданнях Польщі, України, Румунії, Канади, США, Німеччини, одразу завоювавши серця читачів своїм полум'ям, щирим поетичним голосом. М. Лучак має кілька збірок: «Любов і мир», «Дітям», «Ти ще повернешся до мене, сину», «Нехай прийде царство твоє», «Kwiat czarnej rargosi» і «Розмова з Богом». Окрім поезій, авторка пише оповідання, казки, гуморески, драматичні твори, деякі з них було поставлено драматичним гуртком «Калина» при школі ім. М. Шашкевича в Перемишлі. Ще 10 збірок віршів і повість «Мілянда» чекають на свого видавця. З 2002 року М. Лучак є членом Національної спілки письменників України.

Поезія М. Лучак дуже особистісна, навіть коли присвячена жертвам Голодомору. Як свою власну трагедію вона переживає несправедливість світу та сповненим експресії словом намагається пробудити людство до любові.

СТЕФАН КОЗАК

С. Козак – виходець із українського с. Вербиця, що на Замойщині в південно-східній Польщі. Проїшов шкільний та університетський шлях переселенця, наполегливого в прагненні до високої науки. На ньому вагомо позначилося перебування в Україні, а саме: навчання в Київському університеті (1962) за спеціальністю філолог-україніст, а

згодом – здобуття в цьому ж навчальному закладі (1967) ступеня кандидата філологічних наук з українського літературознавства.

Після переходу з Інституту славистики Польської Академії наук до Варшавського університету (1981) проф. С. Козак у 1990–2008 роках незмінно очолював кафедру української філології (з 2005 року – кафедру україністики). У 1992 році С. Козак став професором Католицького Люблінського університету (KUL), беручи участь у заснуванні та організаційно-науковому становленні тамтешніх україністичних студій.

Проф. С. Козак належить до кола видатних славістів, зосереджуючи свою дослідницьку увагу на широкому колі актуальних питань українського літературознавства і польсько-українських літературних та суспільно-культурних взаємин; на проблемі зв'язків між фольклором і літературою; розвитку української суспільно-політичної, релігійної та філософської думки. Багато уваги (особливо в дослідженнях і публікаціях останнього часу) науковець присвячує проблематиці польсько-українського культурного порубіжжя, питанням національної свідомості українців та інших східних слов'ян. Такий широкий діапазон наукових зацікавлень С. Козака засвідчує насамперед розмір його наукового доробку – понад три сотні наукових розробок, статей, повідомлень, оглядів і рецензій, а також колективні публікації, у яких брав участь як співавтор і співредактор [«Z dziejów stosunków literackich polsko-ukraińskich» (1974); «Епока наполеонська а Słowianie» (1982)]; наукові видання перекладів прозових творів О. Довженка [«Zaczarowana Desna» (1976)] і драм Лесі Українки [«Kasandra i inne dramaty» (1982)]; його власні ґрунтовні наукові праці, починаючи з першої монографії «Typologia ukraińsko-polskich stosunków literackich pierwszej połowy XIX w.» (1967). Зокрема, С. Козаку належать такі відомі дослідження, як «U źródeł romantyzmu i nowożytnej myśli społecznej na Ukrainie» (Вроцлав, Варшава, Краків, 1978); монографія про впливи романтичних ідей на київських месіаністів – «Ukraińscy spiskowcy i mesjaniści. Bractwo Syryla i Metodiego» (Варшава, 1990) та україномовний варіант цієї монографії – «Українська змова і месіанізм. Кирило-Мефодіївське Братство» (Івано-Франківськ, 2004); «Preromantyzm ukraiński» (Варшава, 2003) – спроба всебічного розкриття джерел, контекстів і наслідків цього літературно-культурного явища; праця «Połacy i

Українці. W kręgu myśli i kultury pogranicza. Epoka romantyzmu», присвячена літературно-культурним взаємозв'язкам в епоху романтизму.

Остання з вищезгаданих праць частково є результатом значущого етапу організаційно-дослідницьких зусиль, започаткованих С. Козаком у 1990 році, коли, після періоду завідування кафедрою польсько-східнослов'янської компаративістики (1981–1989), він став керівником кафедри україністики, заснував та очолив Польське українознавче товариство, яке згуртувало відомих учених з усієї Польщі, активних у різних галузях українознавства. Згодом Товариство стало членом Міжнародної асоціації україністів (МАУ), активно долучаючись до міжнародної співпраці та інтеграції українознавців, зокрема шляхом участі в міжнародних конгресах. Як випускник Київського університету, а згодом науковий співробітник Інституту славістики ПАН, С. Козак наголошував на необхідності посиленої уваги до наукового виміру академічної діяльності. У Варшавському університеті відбувся цикл досліджень і пов'язаних з ними щорічних міжнародних українознавчих конференцій – «Польсько-українські зустрічі: історія, мова, література», результатом яких став розвиток міжнародної наукової співпраці українознавців і випуск упродовж сімнадцяти років 26 томів українознавчих досліджень під спільною назвою «Варшавські українознавчі записки».

Проф. С. Козака високо цінують у польських і зарубіжних наукових колах, про що свідчить його переобрання на посадах голови Польського українознавчого товариства, голови НТШ в Польщі, віце-президента Міжнародної асоціації україністів, а також його членство в багатьох вітчизняних і зарубіжних наукових товариствах і редакційних комітетах («*Slavia Orientalis*», «*Studia litteraria Polono-Slavica*», «Сучасність», «*Ukrainian Quarterly*», «*Przegląd Wschodni*»), обрання його іноземним членом Національної академії наук України, дійсним членом Української вільної академії наук (США), членом Східнослов'янської комісії Польської академії мистецтв (Краків) і почесним професором Католицького університету в Любліні. Свідченням визнання С. Козака є також почесні звання *honoris causa*, присвоєні українськими університетами (Київським, Чернівецьким та Прикарпатським), та високі державні й церковні нагороди: медаль Президента України «За заслуги» III ступеня (1997) – за наукові досягнення та сприяння розвитку польсько-українських взаємин; Командорський Хрест Ордену Відроджен-

ня Польщі (2003); найвища церковна відзнака, надана рішенням Папи Іоанна Павла II, – медаль «Pro Ecclesia et pontifice» (2003); нагороди Президента України – орден Ярослава Мудрого (2003) та орден «За заслуги» II ступеня (2008).

До згаданої професійної, наукової та громадсько-культурної активності професора слід додати його особисті якості – доброзичливість до студентів і колег та відкритість до діалогу в пошуку наукової істини.

МИХАЙЛО ЛЕСІВ

Проф. М. Лесів – автор понад 800 публікацій, у тому числі 5 монографій, понад 400 мовознавчих праць, а також кількадесятьох публіцистичних статей, присвячених польсько-українським культурним взаєминам. Діяльність професора пов’язана з двома потужними науковими осередками в Любліні: Університетом ім. М. Кюрі-Склодовської і Католицьким університетом. Після захисту дипломної роботи, присвяченої говіркам його рідного с. Гута Стара на Тернопільщині, і закінчення Люблінського католицького університету М. Лесів стажувався в Інституті мовознавства ПАН у Кракові та взяв участь у розробці атласу польських слов’янських говірок під керівництвом проф. К. Нітша. Згодом виїхав на річне стажування до Університету ім. Т. Шевченка в Києві, а за два роки захистив докторську дисертацію «Мова західноукраїнських драм XVII – початку XVIII ст.».

У 1969 році М. Лесів був призначений доцентом кафедри російської мови Університету ім. М. Кюрі-Склодовської (УМКС). Молодий учений розпочав широкомасштабну роботу з вивчення українських говірок у Польщі, паралельно займався ономастикою. Ці топонімічні та загальнотеоретичні дослідження стали підґрунтям для його габілітаційної (докторської) праці «Власні назви місцевостей на Люблінщині».

У 1973–1976-х роках М. Лесів обіймав посаду директора Інституту російської і слов’янської філології УМКС і водночас став завідувачем новоствореного закладу російської мови. У 1973 році він виїхав до США на запрошення ректора Гарвардського університету в Кембриджі, де читав курс лекцій зі слов’янського мовознавства й української мови, а згодом, у 1986 році, як *visiting lecture* викладав у Міннесотському університеті в Міннеаполісі (США).

Досягнення науковця не лишилися непоміченими. У 1981 році М. Лесів став деканом гуманітарного факультету УМКС. У 1983 році

йому присвоєно звання професора. Тривалі намагання М. Лесіва запровадити україністику в Любліні здійснилися: 1991 року вона постала в УМКС, а згодом – у КУЛ (Католицький університет у Любліні).

Попри завантаженість адміністративною роботою, наукову діяльність М. Лесів не припиняв – він продовжував досліджувати й публікувати праці з діалектології, ономастики, історії мови та фольклору в наукових часописах «Język Polski», «Poradnik Językowy», «Slavia Orientalis».

З 1986 року проф. М. Лесів керував колективом науковців, основною метою досліджень яких були українські говірки Побужжя. Багатий матеріал з експедицій до сіл на Холмщині, Замоїщині, Люблінщині та в Більськопідляському районі зберігається в Інституті славистики ПАН та в Інституті слов'янської філології УМКС у Любліні.

Наступним напрямом наукової діяльності М. Лесіва було дослідження мови фольклору. Він уклав близько 10 збірників фольклорних текстів, опублікував численні статті із цієї тематики.

Інший важливий напрям наукових зацікавлень проф. М. Лесіва – ономастика, результати досліджень якої зібрані в монографії «Власні назви на Люблінщині» (1972). Окрім цієї теми, він вивчає власні назви в літературних творах російських та українських письменників, а також антропонімію в українському фольклорі.

З 1960 року проф. М. Лесів досліджує історію української мови, зокрема, мову Т. Шевченка, драматичних творів з Галичини XVII – початку XVIII ст., вплив польської мови на формування української літературної мови XVIII ст., вплив старослов'янської на формування літературної мови. Ці питання висвітлені в монографії «Україна вчора й сьогодні» (1994). Також М. Лесів брав активну участь у творенні українських підручників з мови й літератури – «Шкільна граматики української мови» (1996). Окрім української, М. Лесів вивчає і російську мову (словотвір).

Професор займається і популяризаторською діяльністю: книжки про Україну «Україна вчора й сьогодні» (1994) та «Культуротворча роль греко-католицької церкви» (1999).

Наукова діяльність тісно пов'язана з діяльністю дидактичною. М. Лесів був керівником понад 550 магістерських робіт, його учні працюють у Католицькому університеті в Любліні, УМКС, Мазурсько-Вармінському університеті в Ольштині та інших осередках; був науковим керівником 13 докторських робіт, виступав рецензентом 38 докторських і 17 габілітаційних праць.

Протягом багатьох років М. Лесів був членом Комітету славістів ПАН, а з 2000 року – головою комісії польсько-українських культурних товариств при відділі ПАН у Любліні. Він також член Української вільної академії наук США, Люблінського наукового товариства, Польського мовознавчого товариства, Товариства любителів польської мови, Міжнародної асоціації українців, Наукового товариства ім. Т. Шевченка; уходить до складу наукових рад Інституту Центрально-Східної Європи в Любліні, Товариства народних митців, Південно-Східного наукового інституту; Польсько-Українського форуму (при Сеймі РП), а також Капітули нагороди польсько-українського поєднання. М. Лесів бере участь у роботі комісії у справі реформи української орфографії, що діє при Національній академії наук України; у роботі державної університетської акредитаційної комісії, яка оцінює роботу вузів Польщі.

Проф. М. Лесів також є членом редакційних колегій щоквартальника «Harvard Ukrainian Studies» (США), «Rozpraw Slawistycznych» (Люблін), «Biuletynu Stowarzyszenia Twórców Ludowych», що нині має назву «Twórczość Ludową», а також щорічника «Люблінські неofilологічні матеріали». Протягом багатьох років М. Лесів був членом редакційної колегії наукових часописів «Slavia Orientalis», «Студії зі слов'янської і польської філології» та «Етнолінгвістика», що виходять у Любліні.

За наукові досягнення його нагороджено Золотим Хрестом Заслуги, Кавалерським Хрестом Ордена Відродження Польщі, Офіцерським Хрестом Ордена Відродження Польщі, медаллю «Наука на службі народу», медаллю Комісії народної освіти. Отримав кілька нагород міністра освіти та багато ректорських. У 1998 році йому вручено медаль «Pro Ecclesia et Pontifice» Папою Римським Іоанном Павлом II. М. Лесів має авторитет і прихильність серед студентів, викладачів, науковців. Завжди привітний і дотепний, з іскрою гумору; уміє емоційно зацікавити аудиторію, його завжди радо запрошують на вечори і зустрічі в академічному середовищі та в колі шанувальників слов'янських мов.

ЄЖИ-ЗБІГНЄВ ЛИТВИНЮК (1923–2012)

Є.-З. Литвинюк за національністю поляк, народився в Кременці, що на Волині (Україна). Вищу, хоч і незавершену, освіту здобув у Варшавському університеті на факультеті історії (1943, 1947–1951).

Відзначений високими державними нагородами: Офіцерським Хрестом Ордена Відродження Польщі (1998), Державним Командор-

ським Хрестом Латвії (2006), медаллю «За заслуги» III ступеня (2008), наданою Президентом України.

Є.-З. Литвинюк відомий у Польщі як письменник і перекладач поезії та прози. Він збагатив польську культуру численними перекладами літературних творів країн Прибалтики та слов'янських східних сусідів Польщі, зокрема української літератури. Як виходець з України, Є.-З. Литвинюк виніс звідти пам'ять та унікальний спадок культурних, етнічних, мовних і ментальних нашарувань, якими творчо живився до останніх своїх днів.

Як згадував письменник, перші його контакти з українцями – на тлі поширених у міжвоєнній Польщі стереотипних підходів до українства – були позначені лагідним антагонізмом між школярами салезіанської гімназії в Познані (де щодо питання національних упреждень сформувалася дещо краща ситуація). Зустрівшись із речниками офіційної на той час політичної лінії, майбутній письменник уже тоді став проти неї. Свою причетність до проблем українства Є.-З. Литвинюк уперше промовисто виявив у березні 1957 року публікацією «Десять літ неіснування», яку в співавторстві з Е. Голдою він розмістив на сторінках журналу «PO PROSTU», що незабаром припинив своє існування. Посилене зацікавлення українською літературою та культурою письменник перейняв, зокрема, від українців – друзів по камері в більшовицькій тюрмі. Ця фасцинація стала тривалим захопленням українським народним і художнім словом. Завдяки набутій з роками ґрунтовній обізнаності зі світом української культури та перекладацькому таланту, польською мовою вийшли друком «Орда» Р. Іваничука, «Мойсей» І. Франка, «Лісова пісня» Лесі Українки, новела «Я (Романтика)» М. Хвильового, «Дім на горі», «Око прірви» та відома трилогія «Три листки за вікном» В. Шевчука, яка, за влучним висловом перекладача, набрала сили, як старе вино після тривалої витримки.

Безперечно, конгеніальними перекладами Є.-З. Литвинюк допоміг своїм землякам краще побачити й зрозуміти джерела таланту поета О. Лапського.

ВАСИЛЬ НАЗРУК

В. Назарук – доктор гуманітарних наук, професор УВУ в Мюнхені, доктор *honoris causa* Краснодарського державного університету куль-

---

тури і мистецтв, літературознавець, перекладач і педагог. У 2009–2012 роках – керівник кафедри україністики Варшавського університету.

За свою професійну та громадсько-культурну діяльність отримав державні нагороди: Золотий Хрест Заслуги, наданий Президентом РП (2003), орден «За заслуги» III ступеня, наданий Указом Президента України від 17 січня 2008 року, та декілька нагород ректора Варшавського університету.

Виходця із Підляшшя (де народився 1946 року) В. Назарука, виселили на Ольштинщину (у 1947 році). Його життєві та професійні прагнення – промовисте віддзеркалення складної долі, а також прагнень української меншини в Польщі. Як випускник кафедри української філології Варшавського університету, а згодом і учасник викладацько-наукового гурту в цьому університеті, усю свою професійну діяльність він зосередив на різних вимірах україністики. Слід відзначити, що саме україністика та українознавство в польському та загальнослов'янському контексті – постійне поле його дослідницьких зацікавлень, підтверджених вибором цього напрямку, зробленим уже на етапі середньої школи – українського педагогічного лицю № 2 в Бартошицях. Природним продовженням стали університетські студії за спеціальністю «Українська філологія» у Варшавському університеті, а після їх завершення в 1970 році, з дипломом з відзнакою, – асистентське стажування й аспірантура (докторантські студії), кандидатська робота про творчість одного з когорт шістдесятників – І. Драча. В академічній праці викладача і вченого В. Назарук поєднує педагогічні знання й уміння із широким колом літературознавчих зацікавлень, перш за все – з теорії літератури, суспільно-філософської думки в Україні, теорії та практики перекладу та історії української літератури ХХ ст. – від модернізму до постмодернізму. Значну вагу науковець приділяє пошукам інноваційних форм викладацько-наукової діяльності. Будучи в студентські роки аніматором і активним учасником студентського наукового руху, співорганізатором українських студентських наукових симпозіумів, В. Назарук, уже як викладач, очолював студентські наукові експедиції на Лемківщину (Бортне й околиці) та Підляшшя (Кодень і Заболоття над Бугом), а також заохочував студентів до сміливого вивчення складних і важливих тем, завдяки чому під його науковим керівництвом було написано десятки цікавих магістерських робіт.

Варто відзначити вагому роль послідовного дослідження В. Назаруком тих пластів української літератури, що в Україні протягом десятиліть були охоплені цензурними заборонами, і тих письменників, які були приречені тоталітарним режимом на забуття. Ідеться насамперед про замовчувану або тавровану в радянській критиці українську літературу «розстріляного відродження» 1920-х років. Цим проблемам В. Назарук присвячує лекції з історії української літератури ХХ ст., наукові статті, пропонує їх як теми магістерських робіт. Аналогічно можна сказати про підхід до вивчення та всебічного розкриття специфіки ідейного нонконформізму та новаторських пошуків у царині мистецтва слова представників непокірною, бунтівного покоління шістдесятників, які відкинули канони соцреалізму. Не випадковою була спроба осмислення в дипломній роботі ідейно-естетичних вимірів художньо неприборканої творчості І. Драча, а в окремій публікації «Powroty nieobecnuch» («Повернення відсутніх») – розкриття для поляків творчості таких нонконформістів, як Л. Костенко, В. Стус, В. Голобородько. В одній з польськомовних публікацій (*Dzieło życia* Ньургорія Козюра // *Recepcja. Transfer. Przekład.* – Warszawa, 2002) читачеві представлено колосальний доробок одного з наймолодших неокласиків – Г. Кочура, есеїста, теоретика і практика художнього перекладу, якому довелося побувати в сибірських таборах та на засланні.

В. Назарук писав, зокрема, і про таких призабутих творців, як ранній символістичний П. Тичина, як футуристи М. Семенко та Г. Шкурупій, футурист і експресіоніст – ранній М. Бажан, неокласики М. Зеров, М. Драй-Хмара, П. Филипович, а також Є. Плужник – вражаюче проникливий аналітик часу тоталітарної зневаги до духовного світу вільної людини.

У колі дослідницьких зацікавлень і тематики публікацій В. Назарука є і західноукраїнська література міжвоєнного періоду, сакральні джерела мистецтва слова. У науковому доробку науковця вагоме місце посідають монографія «*Twórczość poetycka Bohdana Ihora Antonycza*» (Варшава, 2007) та низка інших публікацій на тему різних аспектів творчості Б.-І. Антонича – звеличника життєвих потенцій людини і природи, зачарованого дивом буття.

Пильну увагу дослідник приділяє носіям і захисникам національної та культурної totoжності поза межами України, результатом чого є чимало статей про літературну творчість українців у Польщі (С. Сидорук, І. Златокудра, Я. Гудемчук, Ю. Гаврилюк, І. Кіризиук) та, мабуть, про найоригінальнішого українського поета О. Лапського. Активність

проф. В. Назарука в дослідницькій та видавничій сферах засвідчена такими відомими виданнями, як збірник «Futuryzm na Ukrainie. Manifesty i teksty literackie» (1995), Українсько-польський і польсько-український словник (у співавторстві з М. Юрковським; К., 2003), Літературознавчий словник-довідник (автор частини статей; К., 2001). Він був одним з авторів колективного дослідження «Холмщина та Підляшшя» (під ред. проф. В. Борисенко), а також співавтором задуму і співтворцем документального фільму «Нелегке побратимство» («Trudne braterstwo») на тему польсько-українського військово-політичного союзу 1920 року, укладеного тодішніми керівниками обох держав – Ю. Пілсудським і С. Петлюрою.

Як один із членів-засновників Головного правління Польського українознавчого товариства, науковець бере активну участь у його діяльності як співорганізатор міжнародних наукових українознавчих конференцій та міжнародних наукових контактів з кафедрою україністики. В. Назарук упродовж десятиліть був активним учасником співпраці Варшавського університету з українськими університетами Києва, Львова, Івано-Франківська та Чернівців, він постійно представляв варшавську україністику на Міжнародних конгресах МАУ (Міжнародної асоціації україністів). Спільно з проф. С. Козаком В. Назарук готував чергові томи відомої серії наукових студій «Варшавські українознавчі записки».

В. Назарук вносить свою лепту до польсько-українського спілкування культур і народів художніми перекладами та перекладами у сфері ділових і дипломатичних польсько-українських взаємин. Слід згадати й про те, що науковець бере участь у забезпеченні якісного функціонування шкіл і так званих пунктів навчання української мови в Польщі як експерт Міністерства освіти з питань програм і шкільних підручників з української мови та літератури, як співробітник Центральної екзаменаційної комісії (у справах випускних екзаменів з української мови) та як учасник методичних конференцій для підвищення кваліфікації українських учителів. Загалом можна сказати, що В. Назарук належить до гурту людей, які сприяють зростанню авторитету України та українства у світі.

ФЛОРІАН НЕУВАЖНИЙ (1929–2009)

Проф. Ф. Неуважний, глибокий знавець української і російської літератур і мов, народився 30 квітня 1929 року в м. Живець, а помер 2009 року у Варшаві. Закінчив Київський університет (1954), де здобув

диплом кандидата філологічних наук (1959) та ступінь доктора філологічних наук за спеціальністю «Історія східнослов'янських культур» (1983).

Тривалий період очолював кафедру української філології (1980–1993), керував кафедрою компаративістики східнослов'янських філологій ВУ (1993–1999), викладав як професор закладу української філології в Університеті ім. Марії Кюрі-Склодовської. У 1998–2003 роках був головою Товариства «Варшава–Київ».

Упродовж життя проф. Ф. Неуважний був відзначений такими державними нагородами: медаллю Комісії Національної Освіти (1983), Командорським Хрестом Ордену Відродження Польщі (2005), Літературною премією ім. Івана Франка (1994) за популяризацію та переклади української літератури в Польщі, медаллю «Пушкін-Міцкевич» (2002), медаллю «За заслуги» II ступеня (2009).

Ф. Неуважний (поряд з О. Лапським, Т. Голинською, П. Зволінським) належить до нечисленного гурту зачинателів повноцінного існування кафедри української філології у Варшавському університеті, першим керівником якої був мовознавець із Львівської довоєнної «школи» – проф. П. Зволінський. Навіть за часів усюдисущої цензури та політичного нагляду за академічними колами викладачів і студентів проф. Ф. Неуважний зумів відстояти відносно самостійну програму україністичних студій, яка охоплювала, зокрема, і відсутню на радянській території українську літературу «Розстріляного Відродження», книжкові видання та пресу української еміграції. Свідченням цього були тематика і зміст лекцій та теми дипломних і кандидатських робіт. За час своєї професійної, наукової та викладацької роботи Ф. Неуважний як науковий керівник успішно «вивів у світ» близько 300 магістрів та 24 кандидатів наук у галузі української, білоруської та російської філології, опублікував майже 600 наукових праць: книжок, статей, наукових розвідок, рецензій, збірок перекладів поетичних творів та провів низку популяризаторських заходів. Серед них вирізняються такі, як: «O poezji ukraińskiej. Od Iwana Kotlarewskiego do Liny Kostenko» (Białystok, 1993), «Leksykon pisarzy świata XX wieku» (Warszawa, 1994), «Leksykon pisarzy świata XX wieku» (Warszawa, 1997; 2 wyd. poprawione i ulepszone), «Słownik pisarzy rosyjskich» (Warszawa, 1994).

Невтомна популяризаторська діяльність ученого втілювалася в сотнях публічних виступів для вчителів; десятках радіо- і телепередач на літе-

ратурні теми, насамперед про українську літературу; співпрацю з кількома журналами («Slavia Orientalis», «Literatura na świecie», «Przegląd Humanistyczny», «Przyjaźń», які популяризували Україну серед поляків, «Наше слово», «Наша культура», «Український альманах»).

Проф. Ф. Неуважний активно займався перекладацькою та видавничою діяльністю, спрямованою на наближення до польського читача значущих явищ української літератури. На особливу увагу заслуговує, зокрема, сумлінна підготовка і випуск збагачених літературознавчими довідками збірок поезій Лесі Українки, П. Тичини, М. Рильського, І. Драча, Б.-І. Антонича, Д. Павличка, В. Коротича, Р. Лубківського. У 2007 році в межах серії «Biblioteki Narodowej» видавництва «Ossolineum» вийшов друком підготовлений Ф. Неуважним «Wybór poezji» І. Франка.

На окрему відзнаку заслуговує підготовлена спільно з Є. Плєснєровичем антологія української поезії в польських перекладах [«Antologia poezji ukraińskiej» (Warszawa, 1976)], що була сміливою спробою охопити якнайширший «ареал» української поезії, включно з усіма країнами зарубіжжя.

Проф. Ф. Неуважний, безсумнівно, – вельми заслужений учасник гурту послідовних і невтомних творців польсько-українського міжкультурного діалогу та єднання.

***

У цьому огляді представлено далеко не повний цвіт української науки та мистецтва в Польщі. Життя науковців і митців не завмирає, усі – від учнів початкових шкіл до сивовусих мудреців, носіїв традицій – українці та польські шанувальники української культури беруть участь у творчих зустрічах, фестивалях музики, слова, кіно й театру. Науковці та їхні учні-послідовники продовжують копітку роботу, представляючи свої здобутки на конференціях та в різноманітних наукових та науково-популярних виданнях.

РЕЦЕНЗІЇ

Володимир ЄВТУХ

ЗНАКОВЕ ВИДАННЯ ПРО УКРАЇНСЬКУ ДІАСПОРУ

Енциклопедія української діаспори. Т. 1. Кн. 1. А – К / голов. ред. В. Маркусь ; співред. Д. Маркусь. – Нью-Йорк ; Чикаго : Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці, 2009. – 448 с.

Видання книги про українців у Сполучених Штатах Америки в рамках проекту «Енциклопедія української діаспори» (ЕУД), на наш погляд, – подія непересічної ваги, яка спонукає до філософських і практичних роздумів не лише про дослідницький проект, дійсно новаторський, дійсно цікавий і продуктивний. Це – чергова нагода замислитися над долею українців, поза межами України суцільних, про тяглість українського етносу, про взаємодію різних його частин (материкової та діаспорних), про стосунки між різними поколіннями української діаспори, про роль зарубіжних українців у боротьбі за незалежність України й творення іміджу нашої держави у світовому співтоваристві та, зрештою, про ставлення України до тих українців, які через різні обставини опинилися поза її територією, до їхніх нащадків. Проект «Енциклопедія української діаспори» може зібрати невичерпний матеріал, який збагачуватиме наші знання про Україну, про її людей, що своєю долею дотичні до її долі. І що надто важливо (у цьому принаймні вбачаємо найбільшу його цінність) – це відтворення стану й передусім, потенційних можливостей взаємодії України, українців зі світом, можливостей інтеграції їх у світове співтовариство (зважаючи на відмінність культур, менталітету, освіченості, дивацтва поведінки й примітивності мислення так званої української еліти – ідеться про тих, хто «вискочив з конопель» і привласнив собі такий титул).

Свого часу, на початку 1990-х років, ми з професором Василем Маркусем (згодом – дійсний іноземний член НАН України) почали втілювати в життя його давній задум – видання енциклопедії про українців у всьому світі. В Україні на базі Центру етносоціологічних та етнополітичних досліджень Інституту соціології НАН України, за підтримки НАН України та Наукового товариства ім. Шевченка в Америці, було створено Бюро ЕУД, а в самому Центрі почав функціонувати відділ дослідження української діаспори. У висліді кількарічної діяльності «українського бюро ЕУД», як ми тоді його називали, нам удалося видати четвертий том Енциклопедії «Австралія – Азія – Африка» (1995), робота над яким розпочалася ще в Америці, та десять чисел часопису «Українська діаспора». За цей час було зібрано матеріали до сьомого тому про українців у країнах колишнього Радянського Союзу. Та найважливіше – упродовж цього періоду склався цілий колектив ентузіастів ЕУД з Києва, Чикаго, Нью-Йорка, Москви, Санкт-Петербурга, багатьох інших міст Росії та країн Європи, які віддано працювали й продовжують працювати над проектом.

Через досить великий проміжок часу, після появи першої книги проекту (майже п'ятнадцять років), з'явилася друга. Її підготовлено зусиллями працівників Чиказького бюро ЕУД, передусім ініціатора всього проекту – Василя Маркуся, його дружини, доктора Дарії Маркусь, родини Зайців (Чикаго), відомого українського вченого, професора Володимира Трощинського та багатьох інших – як працівників редакції, так і волонтерів.

Сьогодні ми маємо змогу оцінити лише частину їхнього доробку (у перспективі – поява другої і третьої книги цього тому). При перегляді сторінок книги відразу стає очевидною титанічна археографічна робота колективу, упадає в око вражаючий архівний матеріал, який є підґрунтям для написання статей. У відтинок від літери «А» до літери «К» умістилася сила-силенна інформації про долю конкретних вихідців з України та їхніх нащадків, про організацію їх соціально-господарського життя, культурно-мистецьку активність, освітню діяльність, інтеграцію в суспільство, особисті стосунки, міжетнічну взаємодію з вихідцями з інших країн тощо.

Зупинімося на характеристичі бодай певної частини матеріалу, важливої, на наш погляд, для розуміння феномену української діаспори у її американському вияві. До речі, у питанні визначення поняття «укра-

їнська діаспора» ми завжди солідаризувалися з Василем Маркусем, що це люди, які «...прибули з України, або їх нащадки, що зберігають певний зв'язок зі землею предків, свідомі країни свого походження, їх батьків і прашурів, що культурно і побутово щось зберегли і зберігають зі своєї спадщини, а найважливіше, що якимось ототожнюють себе з долею свого народу і готові причинитися до її покращення» (с. IX). Насамперед варто поглянути на політичну карту Сполучених Штатів Америки, уміщену на початку видання. Вона не лише подає уявлення про розміри цієї країни, її географічне й політичне структурування, але й показує розсіяність українців по її території (адже нам відомо, що українці та їхні нащадки мешкають у всіх штатах цієї країни).

Виклад матеріалу здійснено за узгодженою на самому початку співпраці зарубіжних і українських учасників проекту структурою, апробованою в «австралійському» томові: 1) біографії-життєписи людей різних професій подано в тій країні, у якій ця людина провела останній період життя. Виняток становлять ті особи, котрі з діаспори повернулися до України, але за кордоном провели значну частину свого життя; 2) перелік міст, поселень, штатів чи регіонів, у яких оселялися українці, подано за їх важливістю з огляду на українську присутність (наявність церковних громад, світських організацій; їхня історія, пов'язана з українською громадою); 3) обов'язково зазначено центральні громадські організації й товариства різного типу, а місцеві (братські, політичні, виховні, молодіжні, студентські, жіночі, спортивні, кооперативні, мистецькі, професійні тощо) – лише ті, які існують під окремою назвою і залишили помітний слід у житті конкретної громади; 4) подано ті установи й заклади, які сприяють підтриманню й розвою українства в США в усіх його виявах, зокрема й ті, які не етнічно українські, але стосуються українства; 5) уміщено інформацію про видання й публікації, які здійснювали українці або присвячені українській проблематиці; 6) тематичні статті про події та явища, які були знаковими й важливими для історії української діаспори, зокрема в Сполучених Штатах Америки (скажімо, тиждень поневолених націй; тисячоліття хрещення України; зв'язки з Україною; асиміляційні процеси; пам'ятники, цвинтарі; фундації тощо).

Якщо з кожного структурного підрозділу засвоїти хоча б невелику частину інформації лише з першої книги «американського» тому, то складається вражаюча картина величі роду українського, благородства

його людей, невичерпна сила натхненного духу в борні за волю й незалежність Української держави. Звернімо увагу на статті про окремих діячів українського сподвижництва в США. Особливо вражає кілька моментів у цьому контексті: а) досить високий рівень освіченості (у висліді навчання на етнічній батьківщині й продовження його у країні поселення) переважної більшості особистостей, представлених у книзі; б) елегантні й інтелектуальні постави діячів українського руху (такими виглядають вони на світлинах); в) відданість у служінні українській справі; г) інтегрованість у суспільство проживання й толерантність у міжетнічній взаємодії з представниками різних рас і народів, які населяють Америку. Олександр Архипенко (скульптор), Любомир Винар (історик), Яків Гніздівський (художник), Агапій Гончаренко (перший український іммігрант в Америці), Григорій Китастий (керівник славетної капели бандуристів), Мирон Куропась (фаховий дослідник історії українців у Сполучених Штатах) та багато-багато інших – постаті, добре знані в громадських та професійних колах України.

Вражають своєю потужністю особистості (за рівнем і якістю освіти, значимістю для українського руху в Америці), менш знані українському, але добре відомі американському соціуму. Що ми довідуємося, скажімо, про Андрія Добрянського: оперний співак, бас-баритон (зауважмо, рідкісне явище в оперному співі); гімназію закінчив у таборі для переміщених осіб у Німеччині; співав на знаменитих сценах Нью-Йорка, зокрема, був солістом прославленої Метрополітен-опера. Оксана Драгоманова (племінниця Михайла Драгоманова): студіювала в Петербурзі, Відні, Парижі (Сорбонна), Голлівуді; активістка українського жіночого руху в Америці; письменниця і літературознавець, переклала твори Гі де Мопассана, Шарля де Костера, Жюльє Берна. Марта Богачевська-Хом'як: історик і громадська діячка; професійну освіту здобувала в Пенсильванському та Колумбійському університетах; викладала в американських університетах і коледжах; керівник Київського бюро фундації Фулбрайта. Михайло Борецький: економіст, державний урядовець, професор університету; здобув середню освіту у Львові, де почав політехнічні студії й продовжив їх у Ерлангені (Німеччина), звання доктора економіки здобув у Колумбійському університеті (один з найбільш знаних університетів Америки); понад 20 років працював у федеральному уряді як дослідник світової економіки; нагороджений золотою медаллю за заслуги від уряду США. Христина Зелінська:

графік, дизайнер, педагог; студювала в Коледжі мистецтв Мура, Пенсильванському університеті, Школі мистецтв і ремесел у Базелі (Швейцарія); викладала в Інституті мистецтв у Канзас-Сіті, в експериментальній мистецькій школі «F+F» у Цюриху, надзвичайний професор Університету мистецтв у Філадельфії; виставлялася в чисельних залах Львова, Нью-Йорка, Пітсбурга, Філадельфії, Чикаго. Ігор Зелік: соціолог, визнаний американським науковим співтовариством; соціологію студював в Українському вільному університеті (Німеччина), університеті Сітон Гол, університеті Північної Кароліни та Колумбійському університеті; працює професором соціології в університеті Сітон Гол. Цю славетну когорту гідних українців Америки й усього українського етносу можна було б безкінечно продовжувати; а ще скільки відкриттів чекає на нас у наступних книгах!

Інформація про культурно-мистецьку діяльність американців українського походження й долучених до них громадян США інших етнічностей змушує, з одного боку, дивуватися, а з другого, – замислитися над цим у самій Україні. Прикладами, гідними подиву, можуть бути численні мистецькі колективи: хори «Боян» (Балтимор), «Дніпро» (Клівленд), «Думка» (Детройт), «Думка» (Нью-Йорк), «Євшанзілля» (Міннеаполіс), «Кобзар» (Лос-Анджелес), ансамбль бандуристів у Сакраменто (Каліфорнія), капела бандуристок СУМ (Детройт), танцювальний ансамбль «Зоря» (Даллас) та ін. Існуючи завдяки ентузіазмові керівників і відданості справі їх учасників, вони впродовж десятиліть підтримують українське хорове й танцювальне мистецтво в американському культурному світі, ставши ефективним ланцюжком трансляції знання про Україну громаді країни проживання. На цьому тлі замислюєшся над «культурним менеджментом» (підкреслимо – державним) в Україні: за його межі дедалі частіше виштовхується мистецтво такого штибу, натомість увага концентрується на «попсових» явищах культури.

Цікавий досвід для нинішніх українських реалій можна (звичайно, якщо виникає таке бажання) почерпнути з історії та сучасної діяльності різних громадських ініціатив – асоціацій, об'єднань, організацій, товариств. Ось невеликий їх перелік із книги, про яку йдеться (у США, як і в інших країнах, де проживають українці, таких багато): «Асоціація діячів української культури», «Асоціація колишніх українських політичних в'язнів советського та інших тоталітарних режимів», «Асоці-

ація українських правників Америки», «Асоціація українців Америки», «Закордонне представництво української Гельсінської групи», «Зарево», об'єднання українських студентських товариств; «Злучений українсько-американський допомогивий комітет», «Жіноча громада», «Комітет об'єднаних українсько-американських організацій», «Координаційний комітет допомоги Україні» та ін. Власне, це приклад того, що ми називаємо громадянським суспільством. Вони доклали чимало зусиль, щоб, з одного боку, зберегти українську громаду, як певною мірою цілісний конструкт, а з другого, – сприяти інтеграції вихідців з України в американське суспільство, передусім у громадсько-суспільні та соціальні відносини.

Важливим чинником згуртування українців та їх нащадків поза межами України, у даному разі в Сполучених Штатах, є друковане слово, тому вихідці з українських земель завжди надавали значної ваги видавничій діяльності. У книзі знаходимо достатньо інформації із цієї галузі: «Америка» – перша україномовна газета в США; «Бандура» – музично-літературний ілюстрований журнал (Нью-Йорк); «Бюлетень Товариства українських інженерів Америки»; «Вікно в Америку» – щотижневий тележурнал; «Вісник (The Herald)» – суспільно-політичний щомісячний журнал; «Записки наукового товариства ім. Шевченка» – неперіодичне наукове видання (Нью-Йорк); «Ethnic Forum (Етнічний форум)» – журнал етнічних студій та етнічної бібліографії.

Вищенаведені факти, відомості, короткі витримки з біографій видатних діячів українського етнонаціонального руху засвідчують, що впродовж більш як столітнього масового перебування вихідців з українських земель у Сполучених Штатах Америки простежувалася не ймовірна концентрація українськості – української етнічності. І це попри те, що вона притлумлювалася в Радянській Україні, їй було не так легко віднаходити своє місце і пробиватися в загальноамериканський етнокультурний та соціальний контекст за умов асиміляційного тиску й нерозуміння (а подеколи й жорсткого несприйняття) англоконформістською більшістю країни. Вочевидь, завдяки інтелекту, виснажливій праці (розумовій, фізичній), уродженій та набутій толерантності вихідцям з України та їхнім нащадкам удалося безконфліктно «вписатися» в американські політичні, економічні, соціальні та культурні конструкти, здобути повагу, визнання в поліетнічному американському суспільстві, здобути досить пристойний соціальний статус у ньому. І це за умов,

---

що в Америці всього досягати доводиться самотужки, своїм розумом, своєю працею (хіба що в новітній час, за окремими винятками, завдячуючи спадщині своїх попередників).

При ознайомленні з різноманітною інформацією, дотичною до українськості (у контексті особистостей) у США (а такої нам удалося доволі накопичити й по інших країнах Західного світу, куди доля закинула українців), виникає нестримне бажання порівняти ці відомості з інформацією з довідкових видань України, на кшталт «Імена України. Бібліографічний щорічник» чи подібних регіональних. Виявляється неприваблива ситуація: з більшості світлин, уміщених у таких виданнях, на нас дивляться похмурі обличчя, а інколи важко навіть на них помітити відблиск інтелігентності й освіченості, але досить часто можна прочитати, що ці «елітні» люди були активними комсомольцями, партійними функціонерами, з невизначеною освітою, і стали дуже спритними в налагодженні свого сумнівного бізнесу (скажімо, горілчаного, партійного будівництва тощо).

Насамкінець підкреслимо, що такі видання, як «Енциклопедія української діаспори», неймовірно збагачують наші знання про самих себе як частки великого цілого (українства), інтенсифікують (принаймні таке має відбуватися із цивілізованими людьми) нашу пам'ять і прагнення здобувати інформацію, щоб об'єднуватися задля збереження своєї самобутності перед викликами сучасного світу, особливо руйнівними. Тому збирання й опрацювання відомостей про українську присутність у світі та реставрація й конструювання її цілісності, тягlosti і єдності перетворюються в продуктивну, благородну справу.

УКРАЇНЦІ НИЖНЬОГО ПОДУНАВ'Я В РУМУНІЇ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Українська діаспора в Румунії є однією з найчисленніших. Вона представлена кількома регіональними групами, одна з яких розміщена в Північній Добруджі. Поселення українців локалізуються переважно в придунайській частині та в дельті Дунаю. Найвідоміші з них – Сфинту Георге (Катирлез), Верхній Дунавець і Нижній Дунавець, Караорман, Муріґйол (Муругіль), Крішан, Телиця, Сомова, Чукурова.

Мережа поселень українців у румунській частині Нижнього Подунав'я сформувалася наприкінці XVIII – на початку XIX ст., коли цей край почали заселяти козаки після ліквідації Запорозької Січі в 1775 році. Придунайські землі були їм добре відомі з часів військових походів, тому, коли постало питання про вибір місця для нової Січі, дельта Дунаю розглядалась як один з оптимальних варіантів, хоча певні проблеми були й там. Незважаючи на досить часті перенесення коша, Задунайська Січ завжди розташовувалась у межах Нижнього Подунав'я. Турецький уряд надав українцям значну територію. Її вистачало не лише для господарювання, а й для виділення, на правах оренди, представникам інших етнічних груп.

Немає узгодженої думки щодо кількості переселенців, проте можна стверджувати, що українців було достатньо для формування групи за етнічною ознакою.

Звістка про нове місцеперебування запорожців, привілеї, які надавались не лише козакам, а й решті переселенців, швидко поширилась Україною, і вже на початку XIX ст. до Нижнього Подунав'я переселилися тисячі українських селян. Пільги, надані турецькою місцевою адміністрацією, сприяли швидкому розвитку економіки, і за короткий термін українська громада перетворилася на впливову силу в регіоні. При цьому українці зберігали власну культуру, козацькі традиції, чим викликали інтерес істориків і народознавців.

Об'єктом дослідження українці Добруджі стали порівняно недавно, якщо не брати до уваги спорадичну інформацію державних чиновни-

ків, військових, які згадували українців у контексті російсько-турецьких взаємин. Однак ці відомості практично не висвітлювали господарство й побут задунайських українців, їхню традиційну культуру загалом. Навіть станом на сьогодні, історіографія тамтешніх українців і, зокрема, Задунайської Січі нерозвинена. Це зазначав відомий історик В. Голобуцький ще 1949 року, але відтоді ситуація практично не змінилася. Причини такого стану вагомі – це відсутність архіву Задунайської Січі, а ті джерела, що містяться в Туреччині та Росії, не опрацьовані належним чином. Праці останнього десятиліття, зокрема монографія А. Бачинського «Січ Задунайська», двотомне видання «Історія українського козацтва», «Українське козацтво у післякозацьку добу» О. Бачинської, дисертація С. Каюк «Задунайська Січ (1775–1828)», можна вважати лише початком ґрунтовних досліджень.

З етнографічними розвідками ситуація складніша. Лише з кінця ХІХ ст. етнічну групу українців у Добруджі одним із перших почав вивчати відомий етнограф Ф. Вовк. Перебуваючи певний час в українському середовищі, він мав змогу спостерігати побут громади, отримувати інформацію про Задунайську Січ безпосередньо від дітей і онуків козаків, унаслідок чого – виразити їхній погляд щодо оцінок минулого та сучасного. Саме з особистістю Ф. Вовка слід пов'язувати перший етап етнографічних досліджень українців за Дунаєм.

Особливу історико-етнографічну цінність мають три праці Ф. Вовка: «Задунайская Сечь (по местным воспоминаниям и рассказам)» (1883), «Русские колонии в Добрудже» (1889), «Українське рибальство в Добруджі» (1899). Серед них значною за обсягом, суто етнографічною є розвідка «Українське рибальство в Добруджі» – спеціальне дослідження одного з основних занять українців у дельті Дунаю, у якому досить детально описано різні варіанти рибальського промислу. Саме ця праця важлива для розуміння наслідків адаптації українців до незвичного природного середовища, опанування ними нових і складних, з погляду знань і вмінь, різновидів господарської діяльності.

В інших працях Ф. Вовк не ставив для себе завдань етнографічного характеру, проте чимало питань народної культури в них розглядаються побіжно. Та навіть такі зауваження автора дають можливість зрозуміти особливості розвитку традиційної культури українців за межами батьківщини. Він звертає увагу на важливі для збереження української ідентичності питання: характер розселення, регіони виходу переселен-

ців з України. Зауваження Ф. Вовка щодо житлобудування, традиційного одягу, структури господарства не можна назвати детальними, але вони достатні для розуміння функціонування системи життєдіяльності. А деякі його спостереження щодо походження прізвищ, звичаєвого права, мови та фольклору є цінним джерелом і використовуються науковцями й нині.

Особливу увагу дослідник приділив питанню ментальності українців. Він пишався тим, що представники європейських суднохідних компаній змушені були вивчати українську, щоб спілкуватися з кращими лоцманами в пониззі Дунаю. Водночас Ф. Вовк наголошував на недбалості у справі збереження насамперед духовної спадщини, плекання української ідентичності. Таку рису колективного характеру українців науковець ілюструє висловом місцевого жителя, який, розповідаючи про позитивний досвід інших етнічних груп, щодо української скромності зазначив: «Ми, українці, такі: як не пустять у хату, то й за порогом постоїмо».

Другий етап вивчення традиційної культури розпочався з 1960-х років. Низка відомих науковців українського походження (М. Павлюк, І. Робчук, І. Ребошарка, К. Регуш, В. Хорват, М. Чередарик, І. Лоб'юк, Ю. Чеха, Л. Горбач, О. Горбач та ін.) студювали українські говірки Сучавщини, Мараморощини й Банату, зокрема Добруджі. Хоч це були діалектологічні дослідження, та вони мають й етнографічну цінність, адже носії української мови надали чимало інформації про традиційно-побутову культуру. Якщо Ф. Вовк у своїх публікаціях зафіксував стан народної культури в другій половині XIX ст., то респонденти 1960-х років репрезентували традиції першої половини XX ст. Записи про родинну й календарну обрядовість, народні вірування, господарство, знаряддя праці, побут дають чимало інформації для характеристики регіональних етнокультурних комплексів, вивчення проблем, що не мають однозначного тлумачення.

Третій етап розпочався з 1990-х років. Етнографічні дослідження на цьому етапі здійснювали за двома напрямками. Перший – вивчення архівних матеріалів, другий – польові дослідження. З'явилися публікації архівних матеріалів, зокрема з фонду Управління новоросійського і бессарабського генерал-губернатора, а саме – справ «Про різного звання людей, що переселяються з-за кордону на мешкання в Бессарабію. 1816–1821 рр.». Ідеться про карантинні свідоцтва, заведені відпо-

відними службами на задунайських запорожців, які переселялися на територію Російської імперії з Добруджі. У документах зафіксовано відомості про членів родин, майно, предмети побуту, знаряддя праці. Ми дізнаємося про одяг та його назви, ткацькі вироби, орнаментику рушників і килимів. Завдяки таким матеріалам з'явилися можливості простежити еволюцію ткацтва, знарядь для обробки землі, догляду за рослинами та збору врожаю. Перші публікації архівних документів довели перспективність їх використання для розгляду процесу еволюції традиційної культури українців Добруджі кінця XIX – початку XX ст. – періоду, культурні надбання якого вже неможливо вивчати за свідченнями респондентів.

У 1999 році в румунському м. Галаці відбувся перший форум «Євро регіону “Нижній Дунай”». Цією подією розпочався черговий етап етнографічних розвідок. Об'єднання зусиль громадських організацій і державних установ України та Румунії (історичний факультет Одеського національного університету ім. І. Мечникова, Одеська обласна державна адміністрація, Союз українців Румунії) – головна його особливість. Завдяки такій співпраці за короткий час досліджено традиційну обрядовість населення низки українських сіл дельти Дунаю та степової території. Першочерговими стали завдання з дослідження сегментів народної культури, що не мали належного висвітлення. Особлива увага приділялася вивченню планування поселень, житлобудування, особливостей господарської діяльності, родинної обрядовості. Результати частково опубліковано в праці «Українці за Дунаєм», а також у різних статтях.

З кожним роком зростає дослідницька активність членів Тульчинської філії Союзу українців Румунії. Слід відзначити фольклористичні та краєзнавчі розвідки В. Річка. Він зібрав і видав сотні українських народних пісень різних жанрів. В україномовних і румуномовних періодичних виданнях опубліковано чимало матеріалів з історії церковної архітектури, історії української діаспори в Добруджі. Значну організаційну та популяризаторську роботу проводить А. Іванов. Глибока обізнаність щодо історії розвитку української діаспори в Румунії, розуміння природи її сучасних проблем, дозволяють йому зосереджувати зусилля на найактуальніших завданнях. Ідеться насамперед про роботу з дітьми українських родин, спільну з українськими науковцями участь у формуванні інформаційної бази, налагодженні українсько-румун-

ських взаємин, насамперед Нижньодунайського регіону. Саме завдяки зусиллям таких діячів, як А. Іванов, В. Ріцко, М. Карабін, Д. Щипанов, Д. Черненко, за підтримки С. Бучути, Я. Колотило, разом із представниками України, щороку проводяться спільні заходи: круглі столи, презентації книжок, конференції. Важливу функцію оберега української ідентичності виконує хор української народної пісні з Тульчі «Задунайська Січ». Усе це викликає інтерес української громади до історії України, історії та культури української діаспори, а відновлення вивчення української мови в кількох класах шкіл Муріґйола й Тульчі є вагомим наслідком проведеної роботи, однак тенденція до відродження потребує значних зусиль української громади, підтримки державних установ Румунії та України.

З НОВИХ ВИДАНЬ УГОРСЬКОЇ УКРАЇНІСТИКИ

У наш час україністика в Угорщині зосереджується у вищих навчальних закладах, серед них одна спеціалізована кафедра – української філології при історико-філологічному факультеті Будапештського університету ім. Лоранда Йотвеша – а також славістичні осередки Ніредьгазького інституту та Сегедського університету ім. Ф. Йозефа. Кафедру в Будапешті очолює відомий учений-славіст, доктор філологічних наук, професор Андраш Золтан, а головою Угорської асоціації україністів є Вікторія Лебович, яка обіймає посаду доцента кафедри в Будапешті.

В Угорщині в останнє десятиліття побачило світ чимало видань з україністики – це різноманітні підручники, посібники, словники, художні та наукові переклади, монографії, збірники тощо. Дослідження про мову, літературу, культуру України публікують в університетських часописах «Studia Slavica» та «Studia Russica» (Будапешт), «Slavica» (Дебрецен), «Hungaro-Ruthenica» (Сегед). До прикладу, матеріали конференції, присвяченої славісту Емілю Балецькому, вихідцю із Закарпаття, вміщено у XXIII томі часопису «Studia Russica» (2009). З українських матеріалів тут знаходимо статті В. Лебович про історію україністики в Будапештському університеті, О. Ковач про українські запозичення в угорській мові та проблеми їх виявлення, Н. Коляджин про Григорія Кочура як перекладача, історика й теоретика українського перекладу та деякі інші.

У 2008 році у Відні побачила світ колективна монографія німецькою та українською мовами «Українці (рутени, русини) в Австро-Угорській монархії та їх мовне та культурне життя з точки зору Відня та Будапешта» (вступ і загальна редакція М. Мозера та А. Золтана) («Die Ukrainer (Ruthenen, Russinen) in Österreich-Ungarn und ihr Sprach – und Kulturleben im Blickfeld von Wien und Budapest»). До видання ввійшли статті М. Мозера, М. Кочіша, Ш. Шімонек та ін. Зокрема, В. Лебович присвячує своє дослідження часопису «Ukrania»,

що виходив в Угорщині в 1916 році під головною редакцією Г. Стрипського; угорські та німецькі мовні запозичення в закарпатських говірках розглядають А. Абоні та Є. Бараньне-Комарі; М. Кочіш подає опис українських церковних книг, які зберігаються в Будапешті та Сегеді; А. Золтан аналізує мовні та культурні зв'язки поміж русинами, які проживали у двох регіонах імперії – Галичині та Угорщині. Цим та іншими своїми дослідженнями А. Золтан хоче привернути увагу до української проблематики, адже, за його словами, так само, як і в ті часи, відносно неї в сучасній Угорщині спостерігається певна інформаційна лакуна та дезорієнтація.

Андрашу Золтану та Ержебет Бараньне-Комарі належать також розділи про українську мову та культуру, що ввійшли до двох фундаментальних збірок студій про європейські мови. Перша з них: *Európai nyelvművelés. Az európai nyelvi kultúra múltja, jelene és jövője.* – Budapest : Inter Kht – PRAE. HU, 2008. – 433 p. (*Європейська мовна культура: минуле, сучасне та майбутнє мовної культури в Європі*) – вийшла в Угорщині за редакцією Гези Балажа та Еви Деде і є результатом багаторічної праці Дослідницької групи мовної стратегії Угорщини. Книга містить 39 праць відомих угорських мовознавців з мовної культури Європи, її історії, розвитку та збереження в різних європейських країнах. Зі слов'янських – це студії про польську, білоруську, українську, російську, сербську, словацьку та словенську мови. Огляд української тематики, підготовлений А. Золтаном та Е. Бараньне-Комарі, складається з трьох частин – історичний фон, сучасне становище, організації. На думку авторів, розвій української мови мав свої особливості у зв'язку з багатовіковим входженням України до різних держав, складом її населення тощо. Автори наголошують на вагомій заслугі у формуванні мови українських письменників – Івана Котляревського, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Тараса Шевченка, Івана Франка та ін. Вони описують також появу перших граматик і першого правопису (1928).

В огляд сучасного стану мови А. Золтан та Є. Бараньне-Комарі зазначають дані про відсоткове співвідношення нацменшин в Україні й пов'язані із цим питання визначення національної належності та мови, указують на значну зрусифікованість населення, потребу оновлення, ревіталізації української мови. У третій частині праці автори перераховують основні мовні інституції та їхні періодичні видання. Так,

це Інститут української мови НАН України, Інститут мовознавства ім. О. Потебні НАН України, Науково-дослідний інститут українознавства та ін. Також автори говорять про значну роль мовознавчої науки в розвитку та плеканні мови, урегулювання правописних норм, підготовку наукових і популярних книжок про мовну культуру.

Іншим солідним виданням стало *Európai helyesírások. Az európai helyesírások múltja, jelene és jövője*. – Budapest : Inter Kht – PRAE. HU, 2009. – 318 p. (*Європейські правила правопису: минуле, сучасне та майбутнє правил правопису в Європі*), редакторами якого теж були З. Балаж та Е. Деде. Сюди увійшли 23 статті про правопис європейських країн, зокрема англійський, болгарський, чеський, французький, угорський, російський, німецький, норвезький, португальський, український та ін. А. Золтану та Е. Бараньне-Комарі належить огляд історії та сучасного стану українського правопису. На початку у вигляді таблиці вони подають основні поворотні пункти в його історії, це зокрема індивідуальні, частіше колективні праці, характеризують кожну з них. Далі автори зазначають, що правила українського правопису спираються на дві відмінні традиції – західноукраїнську (галицьку) та східноукраїнську, пишуть вони й про проблему мікрмов карпатських русинів, тісно пов'язану з політичними питаннями.

Також розглянуто український правопис. Автори загалом характеризують його як фонетичний (за вимовою), доповнений трьома принципами – морфологічним (аналітичним), традиційним (історичним) та розрізнявальним (понятійним). Водночас вони зазначають, що сучасний рівень розвитку суспільства вимагає вироблення єдиних правил вживання багатьох технічних, інтернетівських та інших термінів, що мають англломовне походження й часто вживаються змішано, як кирилицею, так і латиницею, у різних сполученнях, наприклад, смс, есемеска, SMS, SMS-ка та ін.

Низку цінних рукописних пам'яток української мови і культури, а саме церковної мови XVI ст., розшукав в Угорщині відомий угорський мовознавець, славіст, україніст, доктор філологічних наук Угорської академії наук Мігай Кочіш, який є директором Інституту славістики та завідувачем кафедри славістики в Сегедському університеті ім. Йожефа Ференца. Слід зазначити, що 2006 року в Ніредьгазькому інституті було видано цінну пам'ятку мови та культури Закарпаття XVIII ст. – «Няговские поучения», її текст факсимільно відтворено на основі

петербурзького видання О. Петрова, копію якого свого часу придбав професор І. Удварі (*Петров А.* Пам'ятники церковно-релігійної жизни угро-русовь XVI–XVII вв.: Поучение на Евангеліе по Няговскому списку 1758 г. П. Іерея Михайла «Оброна верному члвку»: тексты. – Пг., 1821. – 1–226). Видання євангельських повчань здійснив А. Золтан, якому належить і передмова.

У свою чергу М. Кочіш віднайшов в Угорщині, систематизував і проаналізував церковні манускрипти, принесені на територію країни українцями-переселенцями. Самих рукописів 12, і вони зберігаються в бібліотеках різних міст Угорщини, це: Скотарське Учительське Євангеліе в Будапешті, Сегедська Мінея і Сегедські Листки в м. Сегеді, Лейтанська Мінея, Шарошпотокське і Маріапочське Євангеліе, Надьлейтанський і Шарошпотокський Апостоли, Піріченський Кодекс і Дюлайські Євангельські уривки в м. Ниредьгазі, Маріапочський і Дебреценський Кодекси в м. Дебрецені. М. Кочіш є також видавцем цих текстів: «Скотарське Учительське Євангеліе – український гоміліар 1588 р.» (1997), «The Szeged Minea. A Cyrillic Manuscript from the Late 16th Century, 1–3» (1999–2001), «Лейтанская Минья. Исследования и текст» (2003). Дослідник написав низку праць про орфографічні та мовні особливості українських пам'яток XVI ст., що зберігаються в Угорщині. Підсумком стала його монографія «Tizenhatodik századi ukrán egyházi kéziratunk és helyesírásuk». (Szombáthely, 2008) (Українські церковні рукописи XVI ст. в Угорщині та їхній правопис).

Період другої половини XVI – початку XVII ст. був дуже важливим у культурному житті українців і зокрема в оформленні письмових церковних пам'яток, тому вивчення їхньої мови, у тому числі орфографії, має неабияке наукове значення. На це в передмові до своєї монографії вказує Кочіш, наголошуючи, що без знання давніх правил орфографії неможливо «правильно» прочитати текст, що виник багато століть тому. Він дає також визначення термінів *правопис* і *орфографія*, зауважує, що вони загалом збігаються, однак можуть траплятися й деякі розбіжності в їхньому тлумаченні, нарешті, окреслює своє трактування їх у цій праці, а саме, що терміни *правопис* і *орфографія* вжито як синоніми, що містять також і графіку. Дослідник порушує тут ще одну методологічну проблему, а саме: певне змішування в його праці правописних і мовних рівнів, тобто аналіз правопису тісно пов'язаний з іншими мовними проблемами, що є природним.

У вступі М. Кочіш подає детальний опис трьох основних кириличних редакцій церковнослов'янської мови XIII ст. – середньоболгарської, сербської та давньоруської. Ці редакції з точки зору правопису різко відрізнялися одна від одної, що він і демонструє на конкретних прикладах.

За словами автора, основною метою праці була публікація каталогу рукописів, він становить першу частину книжки. Стосовно всіх манускриптів подано такі їхні палеографічні та мовні особливості: назва, місце зберігання і шифр, передісторія, водяні знаки, формат і обсяг, число переписувачів, цікаві маргіналії, література, детальний зміст (склад), найважливіші мовні риси (насамперед східні слов'янізми та українізми). Іншою метою праці автор називає розгляд правопису, властивого українським церковним рукописам цього періоду, для чого він проводить скрупульозний аналіз кожної пам'ятки. Опис кожної орфографічної системи здебільшого складається з шести частин.

Друга частина монографії присвячена загальному огляду орфографічних особливостей пам'яток. Ці особливості зібрані та проаналізовані в тому ж порядку, у якому вони демонструвалися при опису окремих рукописів. Тут бачимо такі рубрики: уживання єрів, написання юсів, кы, гы, хы та ки, ги, хи; грецькі букви, нові букви, інші зауваження, поєднання букв. Вагомими є загальні висновки М. Кочіша. Спершу він наводить твердження відомого українського мовознавця, члена-кореспондента НАНУ В. В. Німчука про чотири періоди в історії українського правопису і зауважує, що з огляду на час виникнення українські релігійні пам'ятки Угорщини належать до другого періоду. Він доходить висновку, що цей період історії українського правопису є не так фактом запозичення нового середньоболгарського узусу, а, радше, означає свідоме прагнення зближення з тирновськими нормами.

М. Кочіш зауважує, що завдяки вивченню пам'яток XVI ст. ми отримуємо багато важливої інформації про український алфавіт того часу. Таким чином, вивчення рукописів важливе не лише з мовної точки зору, а й може прислужитися до детальнішого ознайомлення з історією української орфографії. Наприкінці книжки подано бібліографію, резюме російською мовою, а також ілюстрації – зразки текстів з різних манускриптів та карту їхнього поширення в Угорщині. Дослідження М. Кочіша вражає своєю скрупульозністю, точністю, вивіреністю,

грунтовним знанням матеріалу. Він розкриває нові, досі невідомі науці факти з історії української мови та культури.

У 2010 році в Ниредьгазькому інституті відбулася конференція, присвячена 60-й річниці з дня народження колишнього завідувача кафедри україністики, відомого українста, славіста, доктора філологічних наук, професора Іштвана Удварі, який був засновником кафедри і рано пішов з життя. Під його керівництвом підготовлено низку різноманітних видань – підручників, посібників, перекладів, наукових монографій з україністики. Та чи не основною його заслугою була підготовка видання (разом з колективом авторів) тезаурусних українсько-угорського (2000–2003) та угорсько-українського словників (2005–2006). Головою організаційного комітету конференції на пошану пам'яті І. Удварі став А. Золтан. З доповідями з різних теренів славістики, україністики виступили професор В. Німчук, І. Ковтюк, А. Золтан, М. Мозер, Л. Мушкетик, В. Лебович, Е. Бараньне та ін. Матеріали конференції опубліковано в збірнику «*Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 28*» під назвою: *In memoriam István Udvari (1950–2005)*, 2011.

На гуманітарному факультеті Будапештського університету ім. Лоранда Йотвеша в Угорщині 3 жовтня 2011 року відбулося урочисте засідання з нагоди 50-річчя кафедри української філології, яке відкрив завідувач кафедри Андраш Золтан. Зі щирими привітаннями виступили: заступник ректора університету Д. Фабрі, Надзвичайний та Повноважний Посол України в Угорській Республіці Ю. Мушка, заступник декана гуманітарного факультету з міжнародних питань Ф. Пал, директор Інституту слов'янської та балтійської філології університету І. Лукач та ін. Урочисте привітання від Голови МАУ, академіка, директора ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАНУ Г. Скрипник зачитала співробітниця Інституту Л. Мушкетик.

Відбулася наукова конференція, у якій взяли участь: В. Німчук (Ін-т української мови, Київ), М. Кочіш (Сегедський університет), М. Мозер (Відень – Мюнхен – Пілішчаба), О. Ковач (кафедра української філології, Будапешт), Л. Мушкетик (ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, Київ), В. Мойсієнко (Житомирський держуніверситет, Київ). Зі спогадами, оглядами про роботу відділення україністики виступили співробітники кафедри (колишні й нинішні), зокрема, В. Лебович розповіла про історію викладання української філології на факультеті, Г. Вернке – про викладання історії української мови (1978–2003),

---

І. Ньомаркаї – про обставини створення кафедри української філології (2002), Е. Бараньне – про дисертації на українську тематику в рамках Слов'янської програми мовознавчої школи університету ім. Л. Йотвеша. Відомі науковці з різних країн виступили з такої тематики: Василь Німчук «Таємниця “Велесової книги”»; Оксана Ковач «Нові аргументи до слов'янських етимологій в угорській мові»; Міхаель Мозер «Оригінальні й осучаснені видання закарпатських письменників – на прикладі Августина Волошина»; Мігай Кочіш «Українська філологія в Сегеді»; Леся Мушкетик «Угорські переклади в Україні»; Віктор Мойсеєнко «Актові книги Правобережної України – важливе джерело вивчення історичної діалектології». Подія транслювалася по Угорському телебаченню. Матеріали конференції опубліковано в збірнику «Studia Slavica» за 2012 рік (v. 57, N 1).

НОВА ЗУСТРІЧ ЗІ СТЕФАНОМ КОЗАКОМ

Ім'я відомого польського україніста, славіста, організатора науки, громадського діяча проф. Стефана Козака стало знаковим не тільки у сучасній зарубіжній україністиці, а й у сучасному науковому дискурсі України. З низкою його праць, розвідок та есе, написаних у різні роки, опублікованих у рідкісних часописах та книжках, сьогодні може ознайомитися український читач у новій фундаментальній монографії: *Козак С. Шевченкознавчі та порівняльні студії* : Статті. Розвідки. Лекції / голов. ред. Г. Скрипник ; упоряд. Р. Радишевський. – К., 2012. – 568 с. Видання здійснено Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України завдяки підтримці Державного фонду фундаментальних досліджень України (проект ф 40.5/ 016) спільно з Міжнародною школою україністики та Міжнародною Асоціацією україністів. Ця книжка є також символічним знаком пошанування наукової діяльності іноземного члена НАН України славного ювіляра Стефана Козака.

У «Слові до читача» академік Ганна Скрипник слушно підкреслила: що «без жодного перебільшення можна сказати, що своїми працями в цій сфері дослідник заклав фундамент українсько-польського добросусідства й донині постає провідним амбасадором українства й України-держави в Польщі». Адже проблематика польсько-українського історичного, культурного, літературного та фольклорного пограниччя стала центральною в численних монографічних дослідженнях автора, які, безперечно, справили вагомий вплив і на розвиток літературознавчої думки в Україні.

У вступній статті «Творчість Тараса Шевченка і порівняльні студії Стефана Козака» різні ракурси українсько-польських студій ученого ґрунтовно проаналізував упорядник видання, відомий український полоніст Р. Радишевський, популяризатор в Україні рецепції С. Козака.

Символічно, що нова книжка присвячена 200-річчю від дня народження Великого Кобзаря, адже шевченкознавчі студії посідають осо-

---

бливе місце в науковому доробку польського вченого. Звернення до творчості світоча української духовності Тараса Шевченка ніколи не втратить своєї актуальності. Його творчість була духовно пов'язана з доробком відомих польських письменників, до яких належать Юліуш Словацький, а також Ю. Крашевський. Свого часу Т. Шевченко та Ю. Крашевський вчилися малювати у Вільно в Яна Рустема.

Не випадково у книжці є розвідка і про українську тематику у творчості Ю. Крашевського. Роль С. Козака для вітчизняного та польського шевченкознавства полягає в нетрадиційному висвітленні філософських і релігійних концепцій Великого Кобзаря, умінні зберегти власну візію в роки, коли радянське літературознавство трактувало його постать згідно з усталеними в ті часи стереотипами.

Безперечно, читачів зацікавить розвідка про польського письменника родом з України, перекладача польською «Кобзаря» Тараса Шевченка Єжи Єнджеєвича. Він відомий як автор роману «Ночі українські, або родовід генія», який було опубліковано в Україні в роки незалежності.

Значущими для сучасних українсько-польських культурних та літературних взаємин є праці С. Козака, що присвячені динаміці наших культур від ХІХ ст. до сучасності. Дослідник намагається дати відповіді на низку питань, які хвилюють наші еліти та широке коло читачів. Ідентичність української та польської культур, роль національних чинників у державотворенні, взаємне бачення та розуміння проблем спільної історії та культури, але найважливіше: якими будуть місце та роль обох держав у загальноєвропейському просторі, у постійних протиріччях між Сходом та Заходом. Усі ці проблеми залишаються й нині в колі наукових інтересів відомого польського україніста, який своєю науковою та організаційною діяльністю сприяє європейському баченню України у світі.

Галина БОНДАРЕНКО

УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ КУБАНИ ЗА СПОГАДАМИ ФЕДОРА ЩЕРБИНИ

Щербина Ф. А. Собрание сочинений : в 6 т. – Т. 1. Пережитое, передуманное и осуществлённое : в 4 т. / Ф. А. Щербина ; сост. В. К. Чумаченко. – Каневская ; Краснодар ; М., 2008.

Щербина Ф. А. Собрание сочинений : в 6 т. – Т. 2. Пережитое, передуманное и осуществлённое : в 4 т. / Ф. А. Щербина ; сост. В. К. Чумаченко. – Краснодар : Книга, 2011.

Ім'я відомого статистика, соціолога, історика Кубані та громадського діяча Федора Андрійовича Щербини (1849–1936) в Україні сьогодні незаслужено забуте. Однак більшість праць знаного науковця, члена-кореспондента Петербурзької академії наук, дійсного члена НТШ написані саме на українському матеріалі й досі є безцінним джерелом з історії козацтва, української етнографії, статистики, кооперативного руху в Україні. Та якщо з публікаціями Ф. Щербини в дореволюційних виданнях хоч якось

Федір Андрійович Щербина

можна ознайомитися, то його творчість емігрантської доби (з 1920 р.) тривалий час була недоступною як для науковців, так і для широкого кола шанувальників творчості «козачого діда». Лише декілька років тому він повернувся на рідну кубанську землю. Федір Щербина повернувся додому тілом та духом. 16 вересня 2008 року його прах був перепохований на цвинтарі Свято-Троїцької церкви в м. Краснодарі, цього ж року відкрито пам'ятник історику та вийшов друком перший том спогадів «Пережите, передумане, здійснене», у якому продовжує жити його гаряча синівська любов до отчого краю. Другий том спогадів з'явився у 2011 році, відкриваючи читачам не лише нові грані особистості славетного земляка, але й невідомі їм раніше, навмисне замовчувані факти з історії, етнографії, культури Кубані.

Появі двотомника спогадів передувала багатолітня науково-пошукова робота відомого кубанського українця, ініціатора та ентузіаста видання професора Краснодарського державного університету В. Чумаченка. Віктору Кириловичу довелося провести майже детективне розслідування по розшуку архіву Ф. Щербини, вивезеного з Чехії до США, частково переданого в Україну та на Кубань, щоб урешті-решт віднайти оригінальні документи, більшість яких

зберігається в Українському музеї-архіві ім. Антоновича Української вільної академії наук у Нью-Йорку.

Ще в 1966 році, пишучи про можливість видання архіву Щербини, дослідники вважали, що «росіяни не захочуть його публікувати за українські тенденції, а українці, імовірно, за те, що текст спогадів написаний переважно московською мовою». Однак, незважаючи на всі застереження, спогади з'явилися й одразу ж стали значимою подією культурного життя Кубані. Науковий упорядник та редактор видання В. Чумаченко цитує враження наукової молоді від видання: «Красноречивы высказывания аспирантской части научного сообщества, которая увидела в книге Ф. А. Щербины неиссякаемый источник для цитирования, интерпретирования и всевозможных обобщений, ибо нет ни одной стороны жизни Кубани третьей четверти XIX столетия, которая бы не нашла в ней своего зримого, живого, осязаемого отображения. “Как же мы об этом не знали? – спрашивают они. – Почему этот уникальный исторический документ так долго оставался под спудом?”»¹.

Безперечна значимість публікації і як україністичного видання. Свою українську ідентичність Федір Щербина віднайшов уже в поважному віці, розпочавши в 69 років вивчати знову рідну, материнську мову. У текстах спогадів в обох томах слова від автора подаються російською, мова дійових осіб, оповідей та самого автора у його дитинстві – місцевою говіркою української мови. Через особливості заселення кубанських станиць вихідцями з різних регіонів України у мовній практиці їх населення зберігалися діалектичні особливості. Це також зазначає Ф. Щербина, згадуючи про свою двоюрідну сестру Марфу, яка «хотя и говорила на таком же украинском, как в Деревянской, и в нашей семье, языке, но употребляла такие слова, каких я не слышал, например «напевне» и «праця» (т. 1, с. 310). Про старшого брата Тимоша Федір Андрійович пише, що той, навчаючись в училищі та духовній семінарії з восьми років, забував рідну мову, але згадував її знову, повертаючись додому і тільки при зустрічі з місцевим священником чи козацькою знаттю «резал “по-московськи”» (т. 1, с. 214).

Про своє прожите, передумане та здійснене Федір Щербина писав на схилі життя, пересіваючи всі його деталі крізь густе сито. І те, що найвиразніші моменти його дитячих та юнацьких вражень, які

мають такий яскравий український етнокультурний колорит, крізь це сито не відсіялись, свідчить про їхню важливість. Хочеться сподіватися, що спогади авторитетного дослідника допоможуть сучасній кубанській молоді не цуратися свого українського коріння, краще і глибше розуміти культуру краю.

Перший том спогадів, присвячений ранньому дитинству автора, перебуванню його в родинному колі, містить ряд цінних відомостей про українські етнографічні реалії побуту чорноморців. Описи господарських занять – землеробства, тваринництва, городництва, птахівництва, рибальства, збиральництва через особливу художню виразність мови, яскравість образів, окремих деталей майже фотографічні, у читача створюється ефект присутності в наведених подіях. Переказ Ф. Щербиною найбільш значимих фактів власного життя в контексті родинного, станичного побуту, на фоні подій державного рівня можуть слугувати зразком наукових записів у популярному нині жанрі усної історії.

Після переселення на Кубань у станицях тривалий час зберігалися засади демократичного устрою Запорізької Січі. Виборними були посади станичного отамана, судді та писаря, важливі події громадського життя вирішувалися на станичному сході. Ці образки дідівських звичаїв Ф. Щербина, що на момент написання спогадів пережив їхню руйнацію, згадує з особливим теплом та любов'ю. Саме українським громадським звичаєм, який деякий час зберігався на Кубані, було обрання громадою священика, що утримувався її коштом. Справжнім козацьким священиком був дід письменника по матері – отець Юрій, котрий, передавши приход своєму зятеві, вимагав від того служити за давнім звичаєм – виголошувати благовіст українською мовою «І вівки віков!», а не «И вавеки веков!», тому, «що сам Ісус Христос проізнис би так, якби служив у нашому храмі» (т. 1, с. 299). Станична влада стежила не лише за дотриманням громадського порядку, розглядалися також випадки аморальної поведінки в громаді. Наприклад, за лайку чоловіків карали місцевим арештом. У колективних взаєминах помітну роль відігравали старійшини – знаючі, авторитетні люди, з якими радилися, коли вирішували важливі справи.

Чимало цінних відомостей у першому томі знайдуть для себе дослідники народного етикету та традиційної кухні, народної медицини. Серед свят народного календаря, що найбільше залишилися в

пам'яті Ф. Щербини – це Різдво та Великдень. З інших Дванадесятих свят найбільш значимими в станиці вважалися три дні Трійці, на які хати прикрашали зеленню, степовою травою, та Спас, який святкувався два дні і називався «Спас» і «Полуспас» (т. 1, с. 406). В окремому розділі спогадів, присвяченому станичному фольклору, Ф. Щербина зазначає, що «деревянковский фольклор был лишь сколком с украинского фольклора, перенесенного в Черноморию вместе с семейственным житием» (т. 1, с. 463). Водночас сам автор наводить численні приклади побутування різних фольклорних жанрів – від прислів'їв та приказок, міфологічних оповідань до історичних пісень, колядок, щедрівок, дитячого фольклору – потішок, примовок.

Спостережливий погляд юного Федора Щербини зафіксував ще багато різних етнографічних реалій тогочасного побуту, включаючи зовнішній вигляд козаків (одні носили військову форму, мали вуса, підвусники, інші – шаровари й оселедець), взаємини з представниками інших національностей, соціальну ієрархію. Головний моральний імператив, який автор виніс зі своєї малої батьківщини і який згодом став девізом його життя, – треба жити так, щоб твоя праця служила людям.

У передмові до другого тому спогадів його упорядник та науковий редактор В. Чумаченко зауважує, що це «типовий роман самовиховання». У ньому йдеться про навчання Федора Щербини у військовому духовному училищі в Катеринодарі та в духовній семінарії у Ставрополі, навчатись у яких він поїхав за родинною традицією. Процес перетворення домашньої «любої дитини» на першого учня в умовах жорстокої освітньої системи був непростим і болісним. У бурсі з козачат до кінця вибивали українську мову, яка все одно залишалася мовою їхнього спілкування поза казенними стінами, слугуючи маркером у стосунках «свій – чужий». Раннє дорослішання через необхідність заробляти собі на життя і щоб допомогти матері-вдові, постійна самоосвіта сприяли формуванню у Федора Щербини аналітичних рис характеру, його соціальної небайдужості. Серед письменників, що найбільше вплинули на його світогляд у час навчання в бурсі, учений називає Гоголя та Пом'яловського. Новий статус освіченої поважної людини в рідній станиці не змінив його доброго ставлення до менш освічених земляків. З теплим гумором

він пише про новомодні захоплення дерев'янківської молоді новим кроєм одягу, жорстокими романсами. Другий том спогадів так само є цінним джерелом з етнографії, етнопсихології, історичного краєзнавства регіону, релігієзнавства. Побут бурсаків, дозвілля козацької молоді Катеринодара, портрети тогочасної педагогічної інтелігенції, соціально-етнічні зміни в житті колишньої фортеці, з якої почали витісняти козацтво, а за нового порядку вирубали козацький виноградник і столітні дуби у громадському саду, а українську музику на гуляннях замінили російською з непристойною лексикою (т. 2, с. 281), дає змогу відкрити не відомий раніше образ міста. Дослідницький інтерес спонукає молодого семінариста цікавитися життям народу, тому вдома у станиці він подовгу розмовляє зі старійшинами, у гостях у дядька ознайомлюється з побутом жителів російського села, відзначаючи різницю з козацьким побутом, особливості взаємин сільської влади з волосною.

Незважаючи на те що вміщені у другому томі спогади Ф. Щербина писав у 82 роки, вони повною мірою передають почуття та емоції, що стосуються саме описаних тут подій. Читач відчуває незагоєну душевну рану з приводу втрати матері та брата, красу кубанського степу по дорозі з дому до бурси і назад, гостро переживає жорстокість та несправедливість учителів, посміхається з того, як майбутня матушка Оксана офіцера «брудним віхтем цілувала». Другий том спогадів закінчується сценою провідів семінаристів зі Ставрополя додому. Планується видання третього та четвертого томів спогадів, що закінчуються 1879 роком, у яких ітиметься про повернення додому, студентські часи в Москві та Одесі, перші літературні справи та революційний досвід.

Порівняльний метод пізнання явищ життя, світу був для Федора Щербина визначальним. Тому в невеликих новелах, у жанрі яких написані спогади, так багато порівнянь, у тому числі – порівняння характеристик, мови, звичаїв дійових осіб. У цих порівняннях своє – рідне, козацьке, українське – описане з великою симпатією, завжди краще, ніж чуже, і не лише через суб'єктивність мемуарного жанру, а ще й тому, що любов до нього автор проніс крізь усе життя. Соціальні трансформації, зміна етнокультурного контексту суттєво впливають на комунікативну культуру та норми повсякденного спілкування етносу, його самовизначення. Це відбулось і з локальною групою украї-

нства Кубані, більшість представників якого сьогодні під впливом державних чинників ідентифікують себе як росіяни чи козаки, часто не лише забуваючи, але й відверто ігноруючи своє українське походження. Про духовний зв'язок з українською культурою свідчать рудименти нинішніх етнографічних реалій та історичні публікації. На багатьох веб-сайтах сучасних кубанських станиць немає жодної згадки про те, звідки переселилися засновники станиці. Утім, недавно на деяких з них з'явилися електронні версії «Пережитого, передуманого, здійсненого». Невеликий тираж обох томів не в змозі задовольнити читацький попит кубанців на книгу. З огляду на те, що саме історична пам'ять, відтворюючи спадкоємність соціального буття, сприяє збереженню національної ідентичності, хотілося б сподіватися, що послання Федора Щербини до нащадків принесуть свої плоди як на Кубані, так і в Україні.

ПРИМІТКА

¹ Чумаченко В. К. Вернуться каждой строкой // Новая газета Кубани. – 2011. – Вып. 90 (1696). – 24 ноября.

АКТУАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНЦІВ МОЛДОВИ

Українці Молдови. Історія і сучасність (наукові дослідження і матеріали). – Кишинів, 2008. – 255 с. – ISBN 978-9975-66-015-0.

У збірнику «Українці Молдови. Історія і сучасність (наукові дослідження і матеріали)» репрезентовано наукові розвідки співробітників групи етнології українців Центру етнології Інституту культурної спадщини Академії наук Республіки Молдова, Інституту філософії, соціології та політології Академії наук Республіки Молдова, Державної консерваторії (м. Кишинів) та інших наукових, освітніх та громадських установ. Книга складається із шістьох розділів (27 статей), присвячених актуальним питанням історії і сьогодення українців, які проживають на теренах Республіки Молдова.

У праці розглянуто історико-демографічні чинники, що вплинули на розвиток української спільноти в Молдові, досліджено питання етнічної самосвідомості українців в умовах іноетнічного оточення, висвітлено окремі аспекти духовної культури місцевих українців (В. Кожухар, В. Степанов, Г. Рогова).

Особливу зацікавленість викликає стаття керівника групи етнології українців Центру етнології Інституту культурної спадщини АН Республіки Молдова – Віктора Кожухара – «Українці Молдови: сторінки історії», у якій на тлі широкого історичного матеріалу порушено гостре питання щодо визначення самоідентифікації українців-русинів Молдови. Спираючись на численні наукові розвідки дослідників ХХ–ХХІ ст. (передусім знавця історії та культури русинів П. Несторовського¹, який уважав останніх нащадками «малоруського» населення Галичини й Буковини), автор стверджує, що русини Молдови з кінця ХІХ – початку ХХ ст. «включилися до загального процесу етнічної консолідації української нації, в результаті набули загальноукраїнської самосвідомості» й стали етнографічною групою

українського народу. Зокрема, В. Кожухар пише: «Русини, що мешкали в Бессарабії (частина з них – автохтонна, частина – переселенці з Буковини), знаходилися в інших умовах, ніж їхні одноплемінники з Буковини, Галичини і Закарпаття. З початку XIX ст. вони потрапили до складу Російської імперії і знаходилися у середовищі одновірців; у тісних контактах з українцями як з “материкової” України, так і з місцевими; сумісно проживали з молдованами, якоюсь мірою асимілювалися, але не загубили своєї мови і культури. І тому для русинів Бессарабії були ще більш сприятливими умови щодо загальноукраїнської консолідації. Що й відбулося наприкінці XIX – на початку XX ст.»². В. Кожухар наголошує, що сучасне, так зване русинське питання в Україні та Молдові має політичне підґрунтя й загрожує територіальній цілісності, політичній стабільності й державності обох країн, які мають низку складних внутрішніх невіршених проблем, зокрема пов’язаних із сепаратизмом. «Підтримувати русинський рух у нинішньому його політизованому вигляді Молдовська держава не може і, сподіваємося, не буде. Тим більше, що це може призвести до непорозуміння і ускладнення взаємин між Молдовою та Україною», – пише автор³.

Схожі питання порушує в статті «До проблем локалізації етнічної самосвідомості українців в умовах іноетнічного оточення» директор Центру етнології Інституту культурної спадщини АН Республіки Молдова, доктор історії В’ячеслав Степанов. Він акцентує, що слід розрізняти русинів – носіїв давньоруської самосвідомості (за джерелами XII ст. – населення Київської Русі й Галицько-Волинського князівства) – та русинів Бессарабії – представників субетнічної частини українського народу, яка склалася значно пізніше й характеризувалася відокремленою етнічною самосвідомістю. Особливістю бессарабських русинів, на думку автора, є те, що тривалий час вони перебували між східнослов’янською і східнороманською традиційними культурами. «Перебування в іноетнічному оточенні дозволило, з одного боку, зберегти частині русинів свою *руську* самосвідомість, а з іншого, русинське населення Пруто-Дністровського межиріччя органічно увійшло в систему координат українського етносу», – зазначає В. Степанов⁴.

Цікаві аспекти побутування української мови в середовищі українців Молдови, ступінь володіння нею, особливості функціонування на побутовому й офіційному рівнях, а також роль і місце української

мови в системі освіти та засобах масової інформації висвітлено в статтях «Допоки живе мова – доти живе народ», «Українські говірки в Республіці Молдова (загальна характеристика фонетичної системи)» старшого наукового співробітника групи етнології українців Центру етнології Інституту культурної спадщини АН Республіки Молдова, доктора педагогічних наук – Катерини Кожухар⁵. Вона вважає, що місцеве українське населення зберегло рідну мову в тих діалектних виявах, які функціонували на території сучасної Республіки Молдова з давніх-давен або були привнесені українськими переселенцями впродовж XIV–XX ст. За даними науковця, для 71,9 % респондентів українська мова – це основний засіб комунікації, яким вони користуються щоденно (30 % із них користуються українською мовою в зносинах з місцевою владою). К. Кожухар зазначає, що, на жаль, представники українського етносу Республіки Молдова не завжди повною мірою використовують своє законодавче право на отримання освіти рідною мовою. Причини такого становища дослідниця вбачає в тому, що українці достатньо пасивні й покладаються на певні стереотипи, сформовані впродовж десятиліть; вони недостатньо інформовані про власні права й можливості щодо вибору мови навчання; через відсутність системи професійної, середньої спеціальної та вищої освіти більшість українців вважають, що навчання в школі рідною мовою не має перспектив і не забезпечить їхнім дітям успішної соціалізації в майбутньому.

Отже, загалом праця «Українці Молдови. Історія і сучасність (наукові дослідження і матеріали)» становить наукову цінність завдяки опрацюванню дослідниками широкого кола різноманітних питань (історія, мова, культура, становлення та розвиток громадського руху, засобів масової інформації тощо) з життя української спільноти в Республіці Молдова. Одночасно висвітлені актуальні проблеми українства й накреслені шляхи їх вирішення на державному та місцевих рівнях.

Наприкінці відзначимо, що публікація збірника стала можливою завдяки активній участі Української громади Республіки Молдова, Української громади ім. П. Могили міста Кишинєва, Центру етнології Інституту культурної спадщини Академії наук Республіки Молдова, а також моральній та матеріальній підтримці керівного складу посольства України в Молдові та Міністерства закордонних справ України.

ПРИМІТКИ

¹ *Несторовский П.* Бессарабские русины. – Варшава, 1905.

² *Кожухар В.* Українці Молдови: сторінки історії / В. Кожухар // Українці Молдови. Історія і сучасність (наукові дослідження і матеріали). – Кишинів, 2008. – С. 35–36.

³ Там само. – С. 37.

⁴ *Степанов В.* До проблем локалізації етнічної самосвідомості українців в умовах іноетнічного оточення / В. Степанов // Українці Молдови. Історія і сучасність (наукові дослідження і матеріали). – Кишинів, 2008. – С. 56.

⁵ *Кожухар К.* Допоки живе мова – доти живе народ / К. Кожухар // Українці Молдови. Історія і сучасність (наукові дослідження і матеріали). – Кишинів, 2008. – С. 72–89; *Кожухар К.* Українські говірки в Республіці Молдова (загальна характеристика фонетичної системи) / К. Кожухар // Українці Молдови. Історія і сучасність (наукові дослідження і матеріали). – Кишинів, 2008. – С. 89–108.

AD FONTES

Українська діаспора: літературні постаті, твори, бібліографічні відомості : словник-довідник / упоряд. В. Просалова. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2012. – 516 с.

Уведення до наукового обігу нових масштабних проєктів, пов'язаних із систематизацією тих літературних явищ, що характеризуються неповнотою осмислення й змістовою редуцією, – справа дещо ризикована. Ризик пов'язаний насамперед з можливим читацьким науковим неприйняттям, адже опрацювання й каталогізація фактів літературного процесу різного гатунку передбачає неабиякий інтелектуальний потенціал людини, що береться за подібну працю.

У випадку з донецьким виданням «Українська діаспора: літературні постаті, твори, бібліографічні відомості», що складається з понад восьмисот словникових статей, можна бути певним того, що упорядником, Вірою Просаловою, пророблено роботу фахово й вичерпно, оскільки появі цього словника-довідника передувала довгорічна дослідницька діяльність – вивчення життєвого шляху і творчих здобутків письменників еміграційної української літератури. Ідеться як про кілька десятків наукових статей про поетів «вісниківської квадриги», «Празької літературної школи» тощо¹, так і низку укладених дослідницею хрестоматій (наприклад, «Письменники української діаспори: Донбаський вимір» (2010)), написаних підручників («Поезія “Празької школи” : навчальний посібник для студентів» (2000), «Українська література міжвоєнних десятиліть : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів» (2008)) та монографій («Текст у світі текстів Празької літературної школи» (2005)). Отже, цілком логічно після напрацювань у цьому напрямі, опублікування таких різножанрових наукових праць вдатися літературознавцеві до ширших узагальнень, презентувавши своє бачення культурного розвитку в діаспорі – письменницьких доль українців у Німеччині, США, Австралії, Бразилії, Канаді, Росії, Польщі та ін.

Упорядник, звісно, свідомо того, що «цей довідник не може адекватно відбити всю строкатість літературного життя в діаспорі» (с. 5). Однак попри це В. Просалова, ґрунтуючись на виданнях своїх колег

і попередників («Азбуковник. Енциклопедія української літератури» (1969), «Українська літературна енциклопедія : у 5 т.» (1988), «Енциклопедія українознавства» (1993), «Енциклопедія української діаспори : в 7 т.» (1995), «Українські письменники діаспори» (2006), «Енциклопедія української діаспори» (2009), «Український Все-Світ» (2011) та ін.), робить черговий серйозний крок у галузі «діаспорознавства». Автор-упорядник вводить до літературного вжитку поряд з досить відомими (Іван Багряний, Василь Барка, Володимир Винниченко та ін.) нові імена (Леонід Бачинський, Ростислав Василенко та багато інших), факти, усуває окремі неточності в біографіях митців (Леонід Лиман), пропонує оновлені списки літератури, включно з працями останніх кількох років (наприклад, підручник Л. Скорини «Література та літературознавство української діаспори» (2005), збірник наукових праць викладачів кафедри історії української літератури і фольклористики Донецького національного університету «Емма Андіївська: проблеми інтерпретації» (2011), збірник Товариства ім. Шевченка в Донецьку «Донбас: культурно-освітній обмін з українцями світу» (2011) та ін.).

Крім того, довідкове видання присвячене не лише постатям письменників (як україномовних, так і російсько- й англomовних), а всій творчій Україні XIX – початку XXI ст., яка з тих чи інших причин опинилася за кордоном: не оминає укладач і громадських діячів, церковно-служителів (Демид Бурко), меценатів (Петро Яцик), мистецтвознавців, літературних критиків і літературознавців (Богуслав Бакула, Ігор Баллан, Юрій Барабаш, Мирослав Шкандрій, Юрій Луцький), кінознавців (Борис Берест), художників (Микола Бутович, Пилип Вакуленко), музикантів і співаків (Володимир Боднар), журналістів (Пилип Бак), видавців (Михайло Бажанський), редакторів (Іван Ардан, Володимир Барагура), малярів, істориків (Роман Бжеський, Юрій Горліс-Горський), філософів (Юрій Бойко), акторів (Ростислав Василенко) тощо. Така тактика упорядника видається цілком доречною, адже більшість із зазначених митців працювали на межі кількох видів мистецтв, поєднували художню діяльність із суспільною.

Однією з проблем сучасного літературознавства гендерного спрямування є творення нового літературного канону, в якому місця першості будуть відведені жінкам-письменницям, проблема написання нової історії української літератури, у якій нарешті належно оцінять творчий спадок українських авторок. У цьому контексті словник-довідник «Україн-

ська діаспора...» може відіграти неабияку роль, адже він показово (понад шість десятків імен) відбиває й жіночу складову літературного процесу в еміграції: Ольга Мак, Євгенія Жабінська, Віра Ворскло, Патриція Килина, Лідія Волянська, Віра Вовк, Марія Тарновська, Ірина Винницька, Жєня Васильківська, Маргарита Борзаківська, Текля Білецька, Емма Андїєвська, Уляна Близнак, Марія Блох та ін. Більшість жінок-письменниць представлені малодослідженими творами, вивчення яких, безсумнівно, може кардинально змінити бачення літератури ХХ ст.

Слід також зауважити, що словник-довідник «Українська діаспора...» стане в нагоді для ознайомлення як з авторами, народженими в 50–60-х роках ХХ ст. (Петро Гринчишин, Люба Гавур, Тарас Дєвдюк, Тадей Карабович, Павло Романюк, Віктор Череватенко, Вірляна Ткач, Ігор Трач, Василь Махно, Оксана Пахльовська, Марія Ревакович), так і молодшої генерації (Оксана Луцишина, Віка Івченко), що працює за кордоном, друкуючись в Україні з різножанровою літературою.

Свого часу Микола Зєров у слові-праці «Ad fontes» на захист Миколи Хвильового не випадково пропонував представникам передової літератури, що обстоюють позиції «олімпійства», обрати за гасло «Ближче до джерел». Трохи переформулювавши його міркування, можна зауважити, що без опанування здобутків свого минулого – не реально посягати на сучасне й майбутнє. Цей принцип видається ключовим для праці, проробленої упорядником «Української діаспори...» – В. Просаловою, заклик якої до спільних зусиль над виявленням та усуненням окремих неточностей, тобто заклик до наукового діалогу, хочеться сподіватися, буде почутий відданими літератури дослідниками.

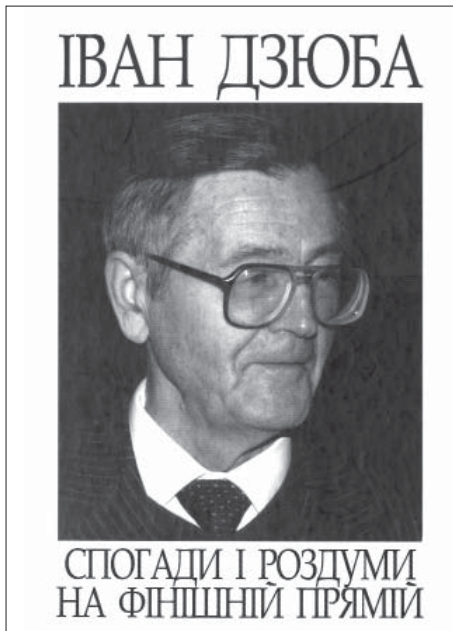
ПРИМІТКА

¹Наприклад: Поети «вісниківської квадриги» і Д. Донцов / В. Просалова // Євген Маланюк. Література. Історіософія. Культурологія. – Кіровоград, 1997; Пейзаж у ліриці Олександра Олеся періоду еміграції / В. Просалова // Олександр Олесь: творча спадщина і сучасність : зб. наук. праць. – Суми, 1999; Сонети Яра Славутича / В. Просалова // Творчість Яра Славутича : дослідження, статті та рецензії. – К. : Дніпро, 1997; Ритуальні праформи Празької літературної школи / В. Просалова // Філологічні семінари: художня форма. – К. : Київський університет, 2005. – Вип. 8; Драматична доля роману Л. Мосендза «Останній пророк» / В. Просалова // Актуальні проблеми літературознавства : зб. наук. праць. – Д. : Навчальна книга, 2003. – Т. 15; Празька поетична школа в аспекті контактних зв'язків / В. Просалова // Вісник Черкаського університету. – Черкаси, 2003. – Вип. 49; ін.

ОГЛЯДИ

Оксана ШЕВЧУК

З ПЛИНУ ЛІТ... ДОЛІ УКРАЇНІСТІВ-ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦІВ У ВЕРЦАДЛІ СУСПІЛЬНИХ ПОДІЙ

2008 року громадськість України вітала вихід книги одного з чільних засновників МАУ, видатного літературознавця, публіциста й громадського діяча, знакової постаті сучасності – **Івана Дзюби** «Спогади і роздуми на фінішній прямій».

Свої мемуари І. Дзюба написав у 2002–2006 роках. Це фундаментальна праця – 897 сторінок тексту, які автор розмежував на дві великі частини.

На сторінках книги розгортається дивовижна за своєю духовною суверенністю сповідь української людини –

щира і відверта за правдивістю і глибиною осягнення оточуючої дійсності; розповідь людини, наділеної тонким спостережливим розумом, емоційно погідної та оптимістичної за світоглядом. Водночас автор Спогадів – не сторонній спостерігач чи коментатор, а безпосередній учасник суспільно-політичних і національно-культурних подій та явищ в Україні, про які він розповідає документально вивірено й аргументовано, публіцистично яскраво та переконливо.

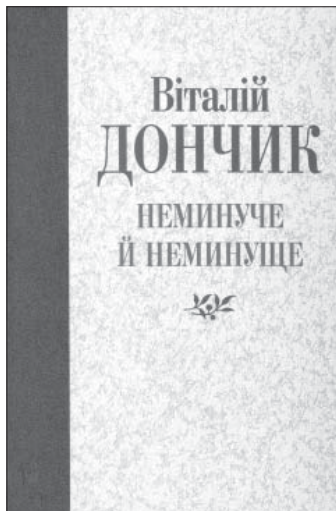
У передмові до першої частини Спогадів І. Дзюба пише: «Я не так про себе розповідатиму, як про людей, з якими зводила мене доля. Причому не так про великих і видатних (про них і без мене написано багато), як про невідомих, безіменних. У цьому, мабуть, особливість моїх спогадів». «Я, – почувався чужаком серед іменитих і не відчував до них потягу [...], зате мене завжди цікавили і приваблювала світ, думка, слово людей, серед яких я жив». Ще одна спонука, на думку І. Дзюби, стимулювала появу Спогадів. Це ідея Атлантиди – зникаючої Атлантиди рідної української Донеччини, галицького села, старої української діаспори.

Розповіді про роки свого дитинства й юності, про перебування у школі й інституті, про свою родину й близьких родичів, сусідів, друзів, про українські села і робітничі селища складають зміст першої частини Спогадів і дають яскравий, правдивий і контрастний зріз людського життя на Донеччині, оживляють сторінки її історії у важкі для нашої батьківщини 30-50-ті роки ХХ ст.

Друга частина Спогадів привертає увагу читача до подій 1960-х років, коли почався відлік суспільно-активної діяльності І. Дзюби. Це час формування його незалежної незаангажованої позиції в обстоюванні історії, мови, культури українського народу. Це час безнастанного проростання і гартування «дзюбівського» патріотизму і безкомпромісної відданості українським справам. Тут розкриваються драматичні перипетії створення його вікопомної праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?» та сторінки пережитого ним в ув'язненні.

Автор Спогадів блискуче дискутує і полемізує із супротивниками, нерідко добираючи з лексичного арсеналу української мови напрочуд вдалі і їдкі, часто іронічно забарвлені вирази, знаходить майстерно вибудовані та ідейно відточені формулювання й узагальнення. Усе це ніби і знайоме, і вже прочитувалося в попередніх працях І. Дзюби, але так свіжо, сильно і точно – здається вперше!

У Post skriptumі до передмови І. Дзюба стисло сформулював ідею, що окреслює нашу спільну національну перспективу, такими словами: «Не підправляймо, не редагуймо свого минулого: не зазіхаймо на себе самих. Кому потрібен старт після фінішу?»

***

Українське літературознавство початку XXI ст. поповнилося новим виданням нашого сучасника – відомого українця в царині літературознавства академіка **Віталія Дончика «Неминуче й неминуще»** (К., 2012). На тлі потужного літературознавчого доробку, що означений як опублікуванням його індивідуальних праць, так і створенням в останні роки за участю вченого та під його керівництвом нової версії історії української літератури, щойно опублікована книга – це

своєрідний творчий портрет науковця – зібрання жанрово розмаїтих матеріалів, що виявляють літературно-критичне спрямування досліджень В. Дончика і водночас становлять його багату й різноманітну науково-літературну публіцистику. До праці ввійшли статті й розвідки, нотатки, виступи, інтерв'ю та автобіографічні нариси, що репрезентують на 820 сторінках тексту різні тематичні блоки. Це, зокрема, «Історія літератури сьогодні», «До літературного процесу ХХ століття: штрихи і знаки», де автор утверджує внутрішньоосмислені постулати, підходи до літератури, літературного процесу, «де й постаті, і твори, і напрями, і проблеми, де тяглість і дискретність, рух і ретардація, забігання вперед і течії супротивні, річище й відгалуження, тексти й контексти, полілоги художніх текстів і суспільних реалій».

Це – блискуче написані різножанрові портретні нотатки, нариси, замальовки про Т. Шевченка, В. Земляка, Г. Тютюнника, П. Панча, Л. Костенко, І. Чендея, Л. Новиченка, А. Погрібного та інших, розміщені в розділі «Портрети й профілі». Публіцистичний доробок кінця 1990-х – початку 2000-х років виповнює зміст розділу «Десять знаків питання».

Сторінки автобіографічного характеру репрезентовано в заключному блоці «Автобіографічне». У цій книзі знову й знову мовиться про наболілі проблеми в усіх аспектах сучасного українського життя – суспільно-політичного, економічного, культурного та інтелектуального. І на питання «Чому все про політику й політику в книжці літературознавчій?» чуємо філософську відповідь п. Віталія: «“Культура ніколи не була по-справжньому вільна від неї”, а “ілюзії про чисте мистецтво, свободу від вериг суспільного обов’язку” жили завжди»¹.

Тому, керуючись чуттям критика, осмислюючи живий плін літературного процесу, усі його особливості й суперечності, автор проникливо бачить і аналізує різні його явища й тенденції, що їх об’єднує духовний національно-культурний стрижень. У цьому аспекті, підкреслює дослідник, актуалізується проблема традиції, ставлення до них у сучасному світі, а точніше – необхідність оновлення й модернізації традицій у сучасних українських реаліях. Літературознавча праця В. Дончика «Неминуче й неминуще» – це широка панорама розвитку художньо-мистецьких і суспільно-політичних реалій українського соціуму буремних ХХ – початку ХХІ ст. Вона викличе резонанс не лише в середовищі літературознавців, але й серед цілого загалу україністів-гуманітаріїв, студентів, усіх, кому не байдужі українське слово, духовний розвиток та доля нації.

ПРИМІТКА

¹ Див.: *Дончик В. Неминуче й неминуще*. – К., 2012. – С. 824.

**«ПОВЕРНЕННЯ ДОДОМУ»
МИТЦІВ ДІАСПОРИ,
АБО ГІДНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЇХНЬОЇ ТВОРЧОСТІ
У КНИЗИ ВІРИ ПРОСАЛОВОЇ «УКРАЇНЬСЬКА
ДІАСПОРА: ЛІТЕРАТУРНІ ПОСТАТІ, ТВОРИ,
БІОБІБЛІОГРАФІЧНІ ВІДОМОСТІ»**

Творчість української діаспори – уже відкритий материк у літературознавчому світі, проте ще глибоко не досліджений, з багатьма «білими плямами». Віра Просалова – один з тих «золотошукачів», які відкривають скарби цієї terra incognita, її дослідницькі пошуки втілені в докторській дисертації «Празька літературна школа: текст, контекст, інтертекст». Гідним продовженням цієї шляхетної справи стало упорядкування книги «Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості» (2012). Гортаючи сторінки цього довідкового видання, ми переконуємося, як мало ще знаємо про українську літературу, про її творців з різних куточків світу. Книга ознайомлює нас із забутими і напівзабутими посталями за межами України, уводить до наукового обігу десятки нових імен, сотні творів.

Упорядник цього словника-довідника здійснила величезну роботу: старанно і скрупульозно збирала, систематизувала біографічні й бібліографічні відомості про письменників, глибоко і неупереджено аналізувала їхню творчість у контексті українського літературного процесу. Цілком умотивовано й логічно, що словникова стаття складається з трьох частин: спочатку подано інформацію про життєвий і творчий шлях культурного діяча, потім відомості про його видані твори, остання частина – перелік літературознавчих джерел. Така структура дає цілісне уявлення про рівень представлення певної постаті, його творчої діяльності в сучасному літературознавстві. За довідковим виданням В. Просалової можна дійти висновку, що лише деякі письменники (В. Винниченко, Є. Маланюк, В. Петров та ін.) перебувають у центрі уваги дослідників, а творчість переважної більшості – поза науковою сферою. Цікаво, що упорядник презентує в новому світлі деяких відо-

мих діячів політики і культури, відкриває невідомі широкому загалу аспекти їхньої діяльності. Наприклад, про роль Симона Петлюри в українській історії написано чимало, проте його художньо-документальні й публіцистичні твори не проаналізовано ґрунтовно. Таким чином, В. Просалова наголосила на важливому завданні майбутніх дослідників – необхідності належної оцінки творчої діяльності митців діаспори в контексті української культури.

У невеликому біографічному нарисі з документальними даними – доля людини в лещатах жорстокої доби. Українські культурні діячі діаспори пройшли крізь вогонь випробувань: революцію і громадянську війну початку ХХ ст., репресії 1930-х років, світову війну, полон, злидні емігрантського життя. Але кожний з них здійснив свій моральний вибір: він обрав Україну, служіння її інтересам у різних сферах (літературній, культурній, освітній, політичній тощо).

Провідна ідея книги – варта пошанування та людина, яка не тільки не втратила національну свідомість, але й сформувалася як український митець в умовах еміграції. І неначе про письменників – вигнанців, які служили Музі поза межами України, Ліна Костенко сказала:

Ішли віки, мінялись люди,
Адреси змінював Парнас.
Було все так, як вже не буде,
як вже при них, а не при нас.

Справді, вони змінювали адреси, проте залишалися вірними собі та Україні. Це приклад для багатьох сучасних українців, які лише номінально, а не за духом, є громадянами своєї Батьківщини, тому вважаємо потужним виховний потенціал упорядкованого В. Просаловою довідника.

Хотілося б відзначити вдалий формат книги – це словник-довідник, науково-популярне видання. У сучасному світі людина прагне охопити значний обсяг інформації за мінімальний відрізок часу, тому максимально сконденсована, чітко побудована словникова стаття про життєвий і творчий шлях письменника відповідає запитам реципієнтів (літературознавців, учителів, студентів, школярів).

Не можна обійти увагою питання практичного використання словника-довідника В. Просалової. Він знайде собі гідне застосування як у вищій, так і в середній школах. Книга допоможе фахівцям вищої школи

при викладанні основного курсу історії української літератури студентам гуманітарних спеціальностей. Учителя середньої школи словник орієнтує на підготовку уроків за темою «Українська література за межами України» в 11 класі. Систему філологічної освіти як профільної має забезпечувати впровадження в практику вивчення курсів за вибором, а словник-довідник В. Просалової може стати основою спеціальних та факультативних курсів для класів філологічного напрямку середніх шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів.

Кажуть, що книга сама створює свого читача. Творці української літератури прагнули сформувати свого читача в умовах еміграції, проте сподівалися й на потенційних майбутніх читачів у вільній Україні. Довідник «Українська діаспора...» повернув із забуття митців української діаспори, їхні твори. Вони повернулися додому, тепер назавжди.

УКРАЇНЦІ БАШКОРТОСТАНУ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ

Українці Башкирії : у 2 т. Т. I. Дослідження і документи / [гол. ред. Г. Скрипник, наук. ред. В. Бабенко ; відп. ред. Д. Чернієнко ; упоряд. Ю. Сіренко, І. Чернієнко, Л. Єфремова, М. Пилипак]. – К. : ІМФЕ НАН України ; Уфа, 2011. – 492 с.

У 2011 році завдяки плідній співпраці етнологів України та Росії побачила світ праця, яка чекала зустрічі з читачами більш ніж півстоліття. «Українці Башкирії» – результат науково-дослідної експедиційної роботи українських учених, які працювали у складних умовах воєнного часу на теренах Башкортостану у вересні 1941 – березні 1943 року, здійснюючи краєзнавче, етнографічне, фольклористичне та діалектологічне вивчення сіл, де мешкали українські переселенці кінця XIX – початку XX ст., вихідці з Чернігівської, Полтавської, Харківської, Київської та Подільської губерній колишньої Російської імперії. До колективної монографії увійшла вступна стаття чл.-кор. АН УРСР П. Попова, у якій висвітлено історію переселенського руху українських селян на територію сучасного Башкортостану. Фольклорні традиції переселенців оприлюднені в статтях М. Плісецького, М. Береговського, П. Козицького (з рецензіями К. Квітки та Г. Верьовки); діалектологічну проблематику порушували П. Лисенко, В. Іллін.

Усі статті витримано в науково-популярному жанрі з метою пробудження інтересу широкого загалу читачів до історії та побуту переселенців з України.

Дослідники фіксували різножанровий фольклор: історичні пісні; балади; лірику; гумористичні та сатиричні пісні, «частушки»; обрядовий фольклор – весільні пісні (розплітання коси; зустрічі молодих у батьківській хаті, розплітання молодої, виряджання молодої); календарні пісні, які збереглися гірше за весільні; голосіння/«тужіння»; народні оповідання – перекази, казки (їх у збірнику опубліковано 14),

---

легенди, місцеві оповіді. Від українських переселенців записано також пісні й «частушки» російською мовою.

Через відсутність у складі експедиції професійних етнографів явища матеріальної культури українців фіксували фольклористи. Попри фрагментарність такої роботи, учені описували типи жител (білені хати під солом'яним дахом, біла стеля зі сволоком). Члени експедиції відмітили, що в інтер'єрі хати часто трапляється «голандка» поряд з варистою піччю, зазвичай з'єднана з останньою димарем і цегляним місцем для спання. Дослідники зазначили функціональне розмежування між «голандкою» та варистою піччю. На початку 1940-х років зберігається традиційне оздоблення інтер'єру хати тканими виробами (рушники, рядна), в інтер'єрі з'являються урбаністичні вкраплення – кімнатні рослини на підвіконні, патефони (платівки здебільшого з українськими народними піснями). Попри тотальний урбаністичний наступ, досить поширеним явищем є функціонування елементів традиційного одягу, переважно в жіночому ансамблі (вишивані сорочки). М. Плісецький відзначив різний ступінь збереженості історичної (етнографічної) пам'яті серед нащадків переселенців різних регіонів України – Полтавщини, Київщини, Слобожанщини, – який пояснюється, між іншим, і впливом іноетнічного оточення – російського, татарського, башкирського. Трансформацій зазнали формовияви матеріального побуту, зокрема будова господарських приміщень (клунь, а також невеличких лазень); ремесла (поступовий занепад гончарства через трудомісткість процесу виготовлення виробів, а отже – неспроможність конкурування з фабричним посудом; зменшення користування побутовими дерев'яними виробами з дерева (насамперед кухонним начинням, ложками) унаслідок масового розповсюдження металевих столових приборів тощо).

Репрезентований у рецензованій праці польовий матеріал з духовної та частково матеріальної культури українців Башкортостану є актуальним у контексті дослідження етнографії та фольклору української діаспори, дозволяє простежити трансформацію і часткову руйнацію традиційності через вплив масової міської культури на селі, іноетнічні запозичення.

З НОВИХ УКРАЇНІСТИЧНИХ ВИДАНЬ У ПОЛЬЩІ

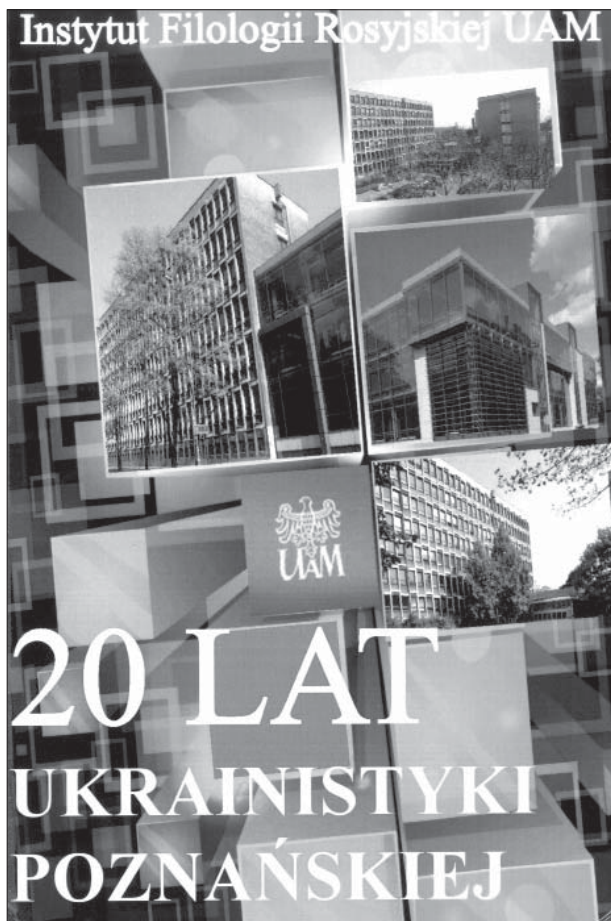
*Богдан-Ігор Антонич
у польських україністичних студіях*

Монографія Василя Назарука «Twórczość poetycka Bohdana Ihora Antonysza» («Поетична творчість Богдана Ігоря Антонича») вийшла друком 2007 року у Варшаві польською мовою й відповідно розрахована на коло читачів, для яких постать українського митця слова стане відкриттям його своєрідного духовного світу і творчих пошуків. Саме Б.-І. Антонич, на думку автора, ще в 30-х роках ХХ ст. відкрив для української літератури перспективи «активної участі в європейській та світовій культурі».

Згадана праця, яка відзначається ґрунтовним аналізом поетичної символіки творчості Б.-І. Антонича та показом її в контексті європейського модернізму й авангарду ХХ ст., є вагомим внеском як у сучасну польську україністику, так і в українське літературознавство. Її переклад та видання в Україні, безперечно, викликало б позитивний резонанс. В. Назарук є не тільки дослідником поетичного слова Б.-І. Антонича, але й блискучим перекладачем його творів польською мовою.

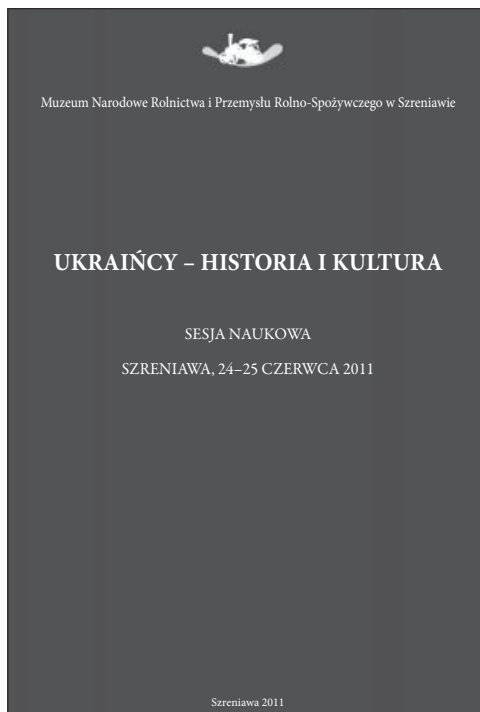
*Двадцять років
познанської україністики*

У збірнику «Кафедра україністики: перспективи, сучасність, минуле (до 20-річчя діяльності)» (Познань, 2011), виданому в Університеті імені Адама Міцкевича в Познані, представлено доробок україністів Познані, які активно популяризують Україну та українську мову й культуру в старовинному університетському місті. Видання репрезентує різні сторони наукових та освітніх програм, персоналії професорсько-викладацького складу, серед яких відоме в Україні ім'я літературознавця, проф., д-ра габ. Галини Корбич, та бібліографію праць співробітників. Зацікавлення у читачів викличуть спо-

гади випускників кафедри, поляків та українців, для яких Україна стала часткою їхньої душі. Слід згадати, що одна з кращих випускниць цього закладу пані Ана Лазар працює заступником директора Польського Інституту в Києві.

Важливе значення для розвитку україністики в Познані мають контакти з українськими вузами та Національною академією наук України, практика студентів в Україні, обмін літературою. Академік Г. Скрипник 2012 року передала в дар познанським україністам ряд нових унікальних видань з історії української етнології та культури.

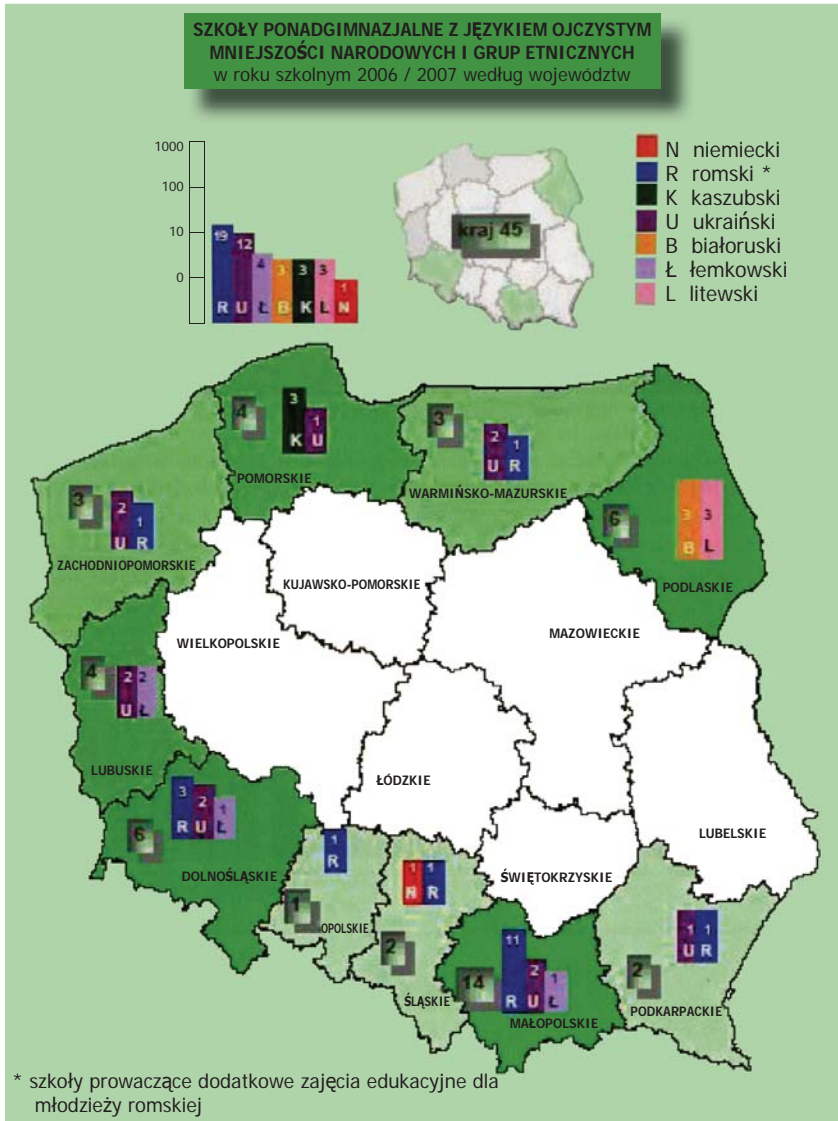

Нове дослідження про українців Польщі

У 2011 році вийшла друком книга «Ukraińcy – historia i kultura» («Українці – історія та культура») (м. Шренява), яка представляє матеріали наукової конференції, що відбулася 24–25 червня 2011 року в Шреняві. Видання складається з трьох розлівів: «Українці в Польщі після II Світової війни», «Історія» та «Традиція – культура, фольклор». Серед розвідок привертає увагу стаття відомого польського етнолога проф. Збігнева Ясевича і його стаття «Етнічний та національний статус у працях польських учених та публіцистів XIX – початку XX ст.».

Статті збірника будуть цікавими як для польських, так і для українських науковців завдяки величезному фактажу демографічного, статистичного та етнокультурного плану.

Ілюстративний матеріал у вигляді мап, діаграм та схем репрезентує наукові концепції авторів.

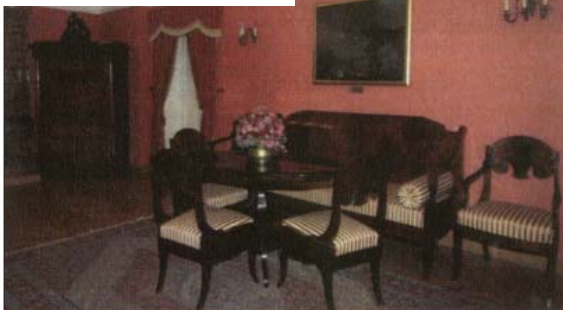
Szkoły ponadgimnazjalne z językiem mniejszości narodowych i etnicznych w roku szkolnym 2006/2007 według województw

* Raport Zespołu Analiz i Prognozowania Kadr Oświaty «Szkolnictwo...», s. 25.

Mapa – efekt projektu Matarga. Fot. Aleksandra Turowska

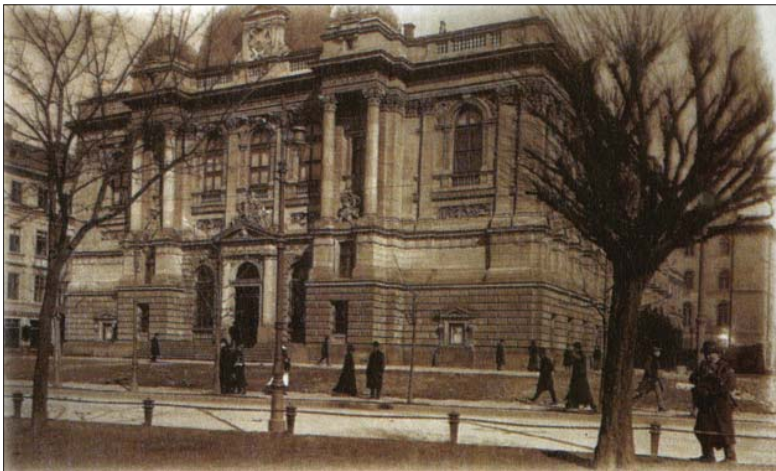
*Odrestaurowany dworek Juliusza Słowackiego i wnętrze
Muzeum Juliusza Słowackiego w Krzemieńcu Podolskim. Reprod. za:
«Cenne – Bezценne – Utracone», 2010, nr 3 (64), s. 31*

Odnowiona przez konserwatorów polskich i ukraińskich katedra w Łucku po konserwacji w 1995 r. Redrod. za: «Cenne – Bezcenne – Utracone», 2002, nr 5 (35), s. 23.

Odrestaurowana katedra św. Zofii w Żytomierzu. Redrod. za: «Cenne – Bezcenne – Utracone», 2003, nr 3/4 (39/40), s. 50

Muzeum Przemysłu Artystycznego we Lwowie (obecnie Ukraińskie Muzeum Narodowe). Reprod. za: «Cenne – Bezcenne – Utracone», 2002, nr 4 (22), s. 12

Оксана МИКИТЕНКО

УКРАЇНСЬКО-МАКЕДОНСЬКІ НАУКОВІ ЗВ'ЯЗКИ

У травні 2010 року в Києві відбулася зустріч українських і македонських науковців з нагоди презентації македонського спецвипуску журналу «Народна творчість та етнографія». Почесними гостями та учасниками заходу стали Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Македонія в Україні Аце Спасеновський, радник Посольства Ніна Рускова-Кршевіц, представники МЗС України В. Москаленко, М. Ярмолук, Президії НАН України д-р гуманітарних наук В. Ємельянов, а також учені-україністи з Македонії, Росії, Білорусі, провідні наукові співробітники Інституту слов'янознавства РАН, Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України.

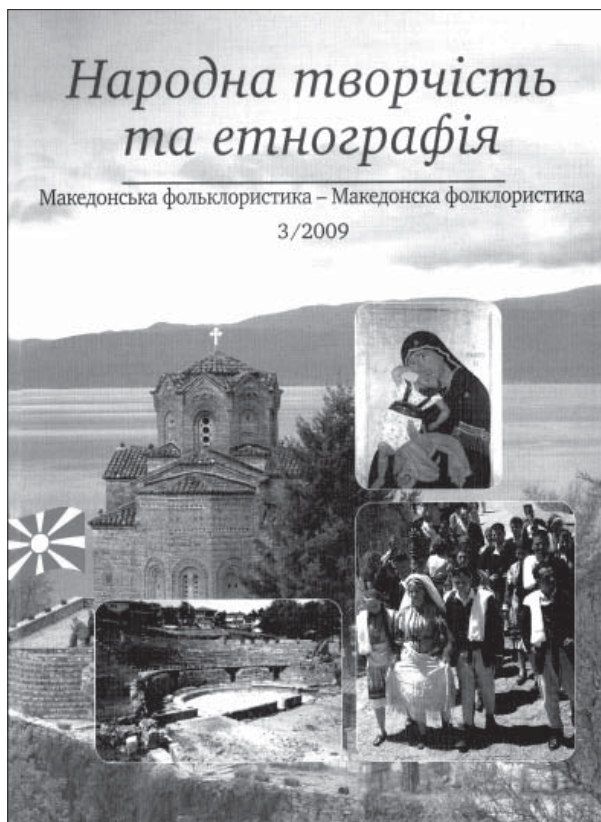
У вступному слові Президент МАУ, акад. Г. Скрипник вказала на актуальність видання у контексті розвитку українсько-македонських наукових зв'язків.

Видатний учений, громадський діяч, академік Академії наук і мистецтв Македонії Блаже Ристовський – один з авторів презентованого номера «НТЕ» – зауважив, що це спільне видання стало новим етапом на шляху співпраці між АН Македонії та АН України, що розпочалася в 1970-х роках і зміцнилася в процесі реалізації численних українсько-македонських наукових проектів. Ця співпраця отримала нову перспективу після 2002 року, відколи спеціалізовані наукові симпозиуми систематично та по чергово відбуваються в Македонії та Україні. На завершення Б. Ристовський ознайомив присутніх з останніми виданнями Македонської АН і подарував бібліотеці ІМФЕ кілька своїх праць зі славістики.

Привітання колегам з нагоди видання спільного українсько-македонського випуску виголосив також представник московського Інституту слов'янознавства та балканістики РАН д-р філол. наук Ю. Лабинцев. Окреслюючи загальний стан україністики в Росії, він зауважив,

що ця сфера об'єднує як науковців Росії, так і представників діаспори та шанувальників української культури, відтак вона дуже розмаїта. Пан Лабинцев відзначив, що російська україністика як напрям наукових досліджень є невід'ємною складовою слов'янознавчої галузі, однак її представники, з огляду на широку регіональну географію, до сьогодні не сконсолідовані у своїх зусиллях. Однією з проблем україністики в сучасній Росії Ю. Лабинцев також назвав відсутність молодшої генерації вчених.

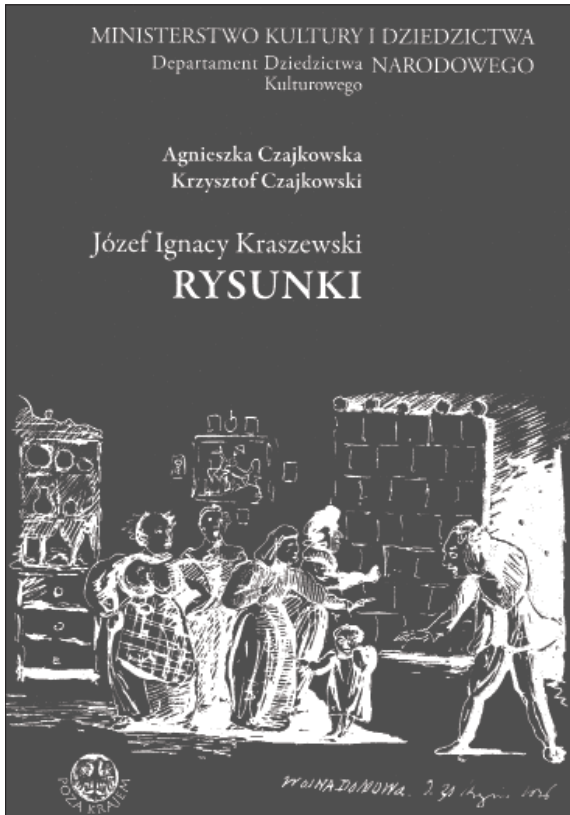
Підсумовуючи виступи гостей, Г. Скрипник висловила сподівання на продовження українсько-македонської співпраці та подарувала гостям нові фундаментальні видання ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України.

Леся ВАХНІНА

З УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКО-БІЛОРУСЬКОГО НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Видання ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України – «Українсько-польські культурні взаємини», до складу авторів якого належать і відомі вчені С. Козак, В. Назарук, Б. Бакула, а також дослідники українсько-польського порубіжжя проф., д-р габ., декан історико-філологіч-

ного факультету Академії імені Яна Длугоша (Ченстохова) Агнешка Чайковська та професор згаданого вишу д-р Кшиштоф Чайковський (донедавна – Генеральний консул РП в Іркутську), отримало позитивний науковий резонанс. Поза сумнівом, публікації і діяльність згаданих польських вчених сприяють розвитку сучасного міжкультурного діалогу обох країн, новому баченню перспектив нашої наукової співпраці в європейському контексті. До слова, Агнешка Чайковська та Кшиштоф Чайковський 2012 року опублікували нове унікальне видання «Józef Ignacy Kraszewski. Rysunki» («Юзеф Ігнаци Крашевський. Рисунки», Варшава, 2012), де вперше представлено рукописний альбом відомого польського письменника з його подорожей Україною, який зберігається в Архіві Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України.

Агнешка Чайковська вже багато років бере участь у міжнародних наукових заходах ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України: від 35-ої міжнародної баладної конференції SIEF до ювілейної конференції Інституту з нагоди його 90-річчя. Варто зауважити, що ця міжнародна наукова конференція заохотила до участі в ній провідних українців не лише Польщі, а й багатьох країн Європи. На пленарному засіданні цього заходу із цікавими науковими доповідями виступили керівники профільних інститутів та відомі вчені Польщі, Росії, Угорщини, Словенії, Литви, Білорусі.

***

Важливого значення спільному дослідженню населення українсько-білоруського пограниччя надають наші близькі сусіди – білоруси. З науковцями ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України вже багато років співпрацюють завідувач кафедри фольклористики Гомельського державного університету Валентина Новак і завідувач кафедри білоруської мови та культури згаданого університету Олександра Станкевич, публікації яких стали постійними на сторінках журналу «Народна творчість та етнологія» та щорічника «Слов'янський світ». Вони були учасниками численних народознавчих конференцій, що відбулися в Києві: «Сучасні художньо-мистецькі та етнокультурні процеси поліетнічного середовища України», «Міжкультурний діалог слов'янських спільнот Центральної та Східної Європи» та ін., проведених під егідою НАН України, МАУ, УКС та Українського Комітету дослідження слов'янських культур. Їх постійна дослідницька праця на українсько-білоруському порубіжжі сприяє науковим проектам українських учених з вивчення українців близького зарубіжжя.

АРХІВИ ТА МУЗЕЙНІ КОЛЕКЦІЇ

Ірина КОВАЛЬ-ФУЧИЛО

УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР У РУКОПИСНИХ ВІДДІЛАХ ВАРШАВСЬКИХ БІБЛІОТЕК

У відділі рукописів Національної бібліотеки у Варшаві (НБВ) зберігається невідома стаття польського історика Станіслава Гізи, присвячена особливостям львівської говірки й опису дорадянського Львова. Матеріал містить кілька популярних пісень, а також добірку слів львівської говірки ¹.

Тут удалося віднайти три тексти українських народних пісень, уміщених у рукописному збірнику разом з текстами польських народних пісень. Вони записані польською графікою, без нот. Назва одиниці збереження така: «Teksty piosenek ludowych z lat 1871–1881 głównie z Małopolski Wschodniej» (BN II 5736, арк. 9–13). Записувач не вказаний, однак польською мовою зазначено інформатора: «Від Гануськи Кірви». Неточності передачі мовлення інформатора (*свой* замість *свої*; *ричкам* замість *ручкам* та ін.) свідчать про те, що записувач погано розумів українську мову.

I

Понад водою високою голубці літають,
Я розкоши не зазнала – літа ся минають.
Не зазнала-м, не зазнала-м та юж не зазнаю,
Та по чим я літа свой буду пам'ятати.
Ні я іла, ні я пила, ні ладні-м сходила,
Тільки буду паметала, що-м ся наробила.
Ни любости, ни милости, ни пожалованя,
Чарним вічком спаня нима, ричкам спочиваня ².

II

Дай мі, Пане Боже, кавалера пана,
 Жеби-м не ходила з відрами до Сяна.
 З відрами до Сяна, з лопатою гною,
 Жеби-м си сядяла, як пані в покою³.

III

Гей по горі, по долині
 Білий сніжок повалився. /2
 По нім, по нім м⁴оди жолнір,
 По нім, по нім подожився. /2
 Коло нього кінь вороний
 По коліна в землю вбився. /2
 Ой ти, коню вороною,
 Та не стий же наде мною. /2
 Не стий же ти наде мною,
 Бо я виджу щирість твою. /2
 Иди, коню, дорогою,
 До матиньки з новиною. /2
 Як те матинька зобаче,
 Зараз віченька заплаче: /2

А ти, коню, вороненькі,
 А де ж мій син молоденькі? /2
 Чи ти его в війні дишив,
 Чи ти его в воді втопив? /2
 Ни я его в війні дишив,
 Ни я его в воді утопив. /2
 Иди до моря глевкого,
 Набер піску дрібненького, /2
 Набер, набер певну жменю,
 Посій его на кременю. /2
 Як ти тот пісок зийде,
 Тогди твій син з войска вийде. /2
 Як ся буде розвивати,
 Можеш го ся сподівати. /2⁵

У кабінеті рукописів Бібліотеки Варшавського університету (БУВ) зберігається великий фонд Міхала Федеровського (Michał Federowski, 1853–1923), відомого польського етнографа і фольклориста, дослідника білоруської народної культури, автора восьмитомної праці «Lud białoruski na Rusi Litewskiej: materiały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877–1905» (Краків; Варшава, 1887–1981 pp.).

Тут нам удалося віднайти й український матеріал, а саме шість українських народних пісень, записаних польською графікою, без нот. На одиниці зберігання вказано: «Spiwścizna M. Federowskiego. 5. Pieśńe białoruskie i małoruskie (w podarku od Wład. Korotyńskiego)» (441.V, арк. 3–4 зв.). Пісні в рукопису пронумеровано, подано із заголовками: № 1. Жура; № 2. Миленька; № 3. Умерла; № 4. Споминкі; № 5. Проклята; № 6. Розлучниця. Назви позначені відчутним літературно-редакторським впливом. Пісні записано строфами; це чистовий запис без виправлень, із синтаксичними знаками. Після пісень на останньому аркуші (арк. 4 зв.) олівцем зроблено два написи: «W podarku od p.

Wład. Korotyńskiego» і «Z papierów po s. p. Winc. Korotyńskim». Отже, це записи Вінцента Коротинського (Wincent Korotyński, 1831–1891), польського письменника й журналіста, батька польського мовознавця, літературознавця, редактора Владислава Коротинського (Władysław Rajnold Korotyński, 1866–1924), який і передав М. Федеровському записи батька. Можна припустити, що ці записи були здійснені в 1870–1880-х роках.

I

Жура моя, жура,
Чогось ніч не спиться,
Чогось моє серце
Щоднини смутиться.
Відчиню квартиру,
Подивлю на рину,
Аж там люде ходят,
За мене говорят.
Люде мої, люде,
Не судіт за мене,
Бо велика жура
На серденьку в мене.
Ой повій, вітроньку,
Відкі тя жадаю,
Відкі тя жадаю,
Где родину маю.
Нима міні роду, –
Два брата рідненькіх,
Два брата рідненькіх,
Голуби сивенькіх.

А чогось ти, сестро,
Чогось ти змарніла,
Відай, тобі, сестро,
Чужина доїла.
Не доїла, брата,
Чужа сторононька,
Та доїла, брата,
Лудзка обмовонька.
Ой покінь же, сестро,
В чужині бідити / ходити,
Ходи, сестро, до нас,
Будеш з нами жити.
У вас, брата, жінкі,
Жінкі молоденькі,
Жінкі молоденькі,
А дітки дрібненькі.
У вас, брата, жінкі –
Сивії зазулькі,
У вас детинятка –
Сиві соколята ⁶.

II

Ой темна нічка,
Ой темна, невидна,
Моя мила живе за водою.
Ой засьвічу свічку,
Перебреду річку,
До милої хоць на їдну нічку.
Підійду до сїни –
Вечеряти сїли, –
Тільки моя мила не сїдає.

Підійду до хати,
Аж лягают спати,
Тільки моя мила не лягає.
Седит вкрай віконьця,
Седит тай думає,
Тай з буйним вітром говорит.
Не вїй, вітре, з ночи,
Повієш з півночи,
Плачут мої ще і чорні очи ⁷.

III

Позволь міні, мати,
Корчму збудувати,
Чей прийде дівчина
До корчми гуляти.
Ой всі люде пришли
До корчми гуляти,
Лиш нима єдної –
Дівки вдовиної.
Позволь міні, мати,
Церкву становити,
Чи прийде дівчина
Богу ся молити.
Ой всі люде пришли
Богу ся молити,
Лиш нима єдної
Дівки вдовиної.
Позволь міні, мати,
Вдови дочку взяти,

Бо як не дозволиш –
Буду умерати.
Умру, мати, умру,
Будеш ся дивити,
Чей прийде дівчина
Тіло навидити.
А всі люде прийшли,
У порога стали,
А вдовина прийшла
І до тіла пішла.
Помагай, Біг, умерший!
Бодай здоров серце,
Чи ти умераш,
Чи мене чекаєш?
Я не умираю,
На тебе чекаю,
Бо я з тобою, серце,
Звінчатися маю⁸.

IV

Погадай мили,
А як ми ся любили,
Як ми з тобою сад-виноград
садили.
Погадай, мили,
Як я була красна,
Як я в садочку твого коника пасла.
Пасла його
З вечера до півночи,

Упала роса на мої чорні очи.
Не так на очи,
Як на русую косу,
Ой кажут люде: віночка не
доношу.
Дай міні, Боже,
Віночка доносити,
Тяжких ворогів на весіле
спросити⁹.

V

Ой голя, голя,
Пропала ж моя доля,
Прокляла ненька,
Як я була маленька.
В тихим Дунаю
Пелюшкі полоскала:

Бодай ти, доню,
Щастя-долі не мала.
Ой мати, мати,
Нащо було лаяти,
Як в світі жити,
Щастя-долі не мати.

Я ж тебе, доню,
Не дуже проклінала,
Тільки казала,
Щоби-сь долі не мала.
Іду дорогою –
Травиця качається,
Іду до родини –
Родина цурається.
Там на ставочку,
Там два лебеді біленьких,
Ой є у мене
Два братчиків рідненьких.
Молодчий братчик
Кониченька сідлає,

А старший його
Розуму навчає.
Робімо, брате,
Як нам казала мати –
Не даймо сестрі
Безчестно пропадати.
Бо наша сестра
Хороша, уродлива,
Тільки ж бо єї
Дольонька нещаслива.
Бо наша сестра
Хороша була на вроду,
Ой потонула,
Як та качонька в воду ¹⁰.

VI

Сиві очи маю,
Нимі не журуся,
Ой як піду до керниці –
З жалю утоплюся.
Не топися, мила,
Марне душу згубиш,
Скажи, скажи щиру правду,
Кого вірне любиш.
Не будеш ти знати,
Кого я любила,
Бо мя тая розлучниця
Вже з ним розлучила.
Відчиню квартиру,
Погляну по рину,
Там мій милий ходит, ходит,
Розлучницю водит.
На ті розлучниці
Зелена спідниця,

Розлучила мене з милим
Тая негідниця.
Зелена спідниця,
Іще з гальонами,
Не справила ж вона єї
У своєї мами.
На ті розлучниці
Дороги коралі,
Розлучила ж вона мене
Навікі по правді.
На ті розлучниці
Білая намітка,
Розлучила мене з милим
Проклята кобіта.
На ті розлучниці
Рожові цвіти,
Розлучила мене з милим,
В мене дрібні діти.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Єфремова Л.* Каталог українського пісенного фольклору. – К. : Наукова думка, 2009. – Ч. 1 : Опис. – 720 с.

2. *Сфремова Л.* Каталог українського пісенного фольклору. – К. : Наукова думка, 2009. – Ч. 2 : Антологія-хрестоматія. – 480 с.
3. *Коваль-Фучило І.* Из рукописів Національної бібліотеки у Варшаві // НТЕ. – 2013. – № 1.
4. Народна пісенність підльвівської Звенигородщини / упоряд. О. Харчишин. – Л., 2005. – 352 с.
5. *Сварник Г.* Архівні та рукописні збірки Наукового товариства ім. Шевченка в Національній бібліотеці у Варшаві : каталог-інформатор. – Варшава ; Л. ; Нью-Йорк : «Український архів» і Наукове товариство ім. Шевченка, 2005. – 352 с.
6. Українські народні пісні в записах Володимира Гнатюка / упоряд. М. Яценко. – К., 1971. – 323 с.

Додаток

Ой там за горами лежить сніг біленький,
Ходив до дівчини козак молоденький.
Ой ходить він, ходить та й мислить узяти,
Її рідна мати не дозволяє брати.
– Позволь мені, мати, криницю копати,
Чи прийдуть дівчата води набирати.
Всі дівоньки прийшли води набирати,
А мої дівчини не пускає мати.
– Позволь мені, мати, корчму збудувати,
Чи прийдуть дівчата пити і гуляти.
Всі дівоньки прийшли пити і гуляти,
А мої дівчини не пускає мати.
– Позволь мені, мати, церкву збудувати,
Чи прийдуть дівоньки Бога умоляти.
Всі дівчата прийшли Бога умоляти,
А мої дівчини не пускає мати.
– Позволь мені, мати, на лавці лежати,
Чи прийдуть дівоньки мерця виряджати.
Всі дівчата прийшли мерця виряджати,
А мої дівчини не пускає мати.
– Мамцю ж моя, мамцю, яка ти невірна:
Стоять вже хоругви в нього на подвір'ї.
– Іди, іди, доню, іди, не барися,

На його подвір'ї стань перехрестися.
А тая дівчина та й свій розум мала:
Прийшла до світлоньки та й поцілувала.
А той «мрець» схопився, за шию вчепився:
– Слава тобі, Боже, що я не вженився!

*Записав С. І. Турик у 1964 р.
у с. Биківці Кременецького р-ну Тернопільської обл.
від Любові Маркіянівни Драпалюк (Сафонюк)
[АНФРФ ІМФЕ. – Ф. 14-3, од. зб. 342, арк. 113].*

З-за гори, з-за гори сніжечок біленький,
Ходив до дівчини козак молоденький.
Ходив до дівчини, думав її взяти,
А в теї дівчини – невірная мати.
– Позволь мені, мати, криницю копати,
Чи прийдуть дівчата води набирати.
Всі дівки зійшлися води набирати,
А меї дівчини не пускає мати.
– Позволь мені, мати, на жарти вмирати,
Чи прийдуть дівчата тіло (мене) відвідати.
Всі дівки зійшлися тіло відвідати,
А меї дівчини не пускає мати.
– Ой, мати, ж ти, мати, яка ж ти невірна,
Вже пішли з проводом в милого подвір'я.
– В'яжи ж, моя доню, біленьку хустину,
Иди ж, моя доню, на час, на годину.
На першій порозі стань, перехрестися,
На другій порозі Богу помолися.
На другій порозі Богу помолися,
На третій порозі додому вернися.
А тая дівчина та й свій розум мала,
Як прийшла до хати, то стала плакати:
– Ніжки ж тії білі до мене ходили,

А ви, білі ручки, подарки носили.
Очки ж тії милі мене оглядали,
Губки солоденькі мене цілували.
Мерчисько [умерший] схопився, за шию вчепився:
– Давай, мати, шубу, поїдем до шлюбу!
А вже тая слава по всім світі стала,
Що жива з умершим на рушничку стала.

*Записав С. І. Турик у 1969 р.
у с. Шкроботівці Шумського р-ну Тернопільської обл.
[АНФРФ ІМФЕ. – Ф. 14-3, од. зб. 342, арк. 233 зв.]*

Ой там за горою пісочок біленький,
Ходив до дівчини козак молоденький.
Ходив він до неї, хотів її брати,
Та не дозволяє її рідна мати.
– Дозволь мені, мати, криницю копати,
Чи прийдуть дівчата з неї воду брати.
Прийшли всі дівчата, моєї немає,
Моєї дівчини мати не пускає.
– Дозволь мені, мати, калину ламати,
Чи прийдуть дівчата в пучечки в'язати.
Приходять дівчата, моєї немає,
Моєї дівчини мати не пускає.
– Дозволь мені, мати, нарощно вмирати,
Чи прийдуть дівчата на смерть наряжати.
Прийшли всі дівчата, моєї немає,
Моєї дівчини мати не пускає.
– Пусти мене, мати, милого ховати,
Бо я це не можу вже переживати.
Ой мамо, ой мамо, яка ти недобра,
Вже в мого милого хоругви в порога.
– Іди, іди, доню, милого ховати,
Та не признавайся, що я твоя мати.
Приходе дівчина та й стала в порозі,
Забилося серце, полилися сльози.
А милий схопився, за милу вчепився:

– Оце ж та дівчина, що вірно любила.
 Оце ж тії ніжки топтали доріжки,
 Оце ж тії очі проливали слізки.
 Оце ж тії ручки мене обнимали,
 Оце ж тії губки мене цілували.

*Записав М. Коваленко в 1936 р.
 у м. Цюрупинську Херсонського р-ну Одеської обл.
 (нині – Цюрупинський р-н Херсонської обл.)
 від Марії Іванівни Іванової, 1871 р. н.
 [АНФРФ ІМФЕ. – Ф. 8-4, од. зб. 363, арк. 9].*

ПРИМІТКИ

¹ Публікацію цього матеріалу з відповідним коментарем див.: [3].

² Про пісенний тип пісні й перелік паралелей див.: [1, с. 612–613]; три паралелі див.: [2, с. 432–434; 6, с. 95]. Поширена на всій території України.

³ Це пісня коломийкового типу.

⁴ У цьому тексті в рукопису на місці підкреслених літер стоїть польська буква *ł*.

⁵ Про пісенний тип пісні й перелік паралелей див.: [1, с. 621]. Паралель див.: [2, с. 287–288; 6, с. 155–157]. Паралелі до першої частини про *зажуреного коня* див. також: [2, с. 272]; про мотив *посяяти пісок* див. зокрема: [2, с. 255]. Варіант із Львівщини див.: [4, с. 209–210].

⁶ Про пісенний тип пісні й перелік паралелей див.: [1, с. 579–580, 611]. Початок пісні – характерний для текстів із Галичини й Буковини, однак продовження – досить нетиповий варіант балади про родинні стосунки між братами й сестрою. Див. також: [6, с. 112–113].

⁷ Про пісенний тип пісні й перелік паралелей див.: [1, с. 466].

⁸ Про пісенний тип пісні й перелік паралелей див.: [1, с. 471–472]. Варіант із Львівщини див.: [4, с. 162–163]. У цьому тексті нетипове закінчення – діалог дівчини з удаваним мерцем, у якому вона питає хлопця, чи він справді помер, чи чекає на неї. У додатку подаємо три неопубліковані варіанти цієї пісні з Архівних наукових фондів рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (АНФРФ ІМФЕ).

⁹ Про пісенний тип пісні й перелік паралелей див. зокрема: [1, с. 440].

¹⁰ Контамінований варіант пісні. Мотиви *проклятої долі* трапляються в наймитських (строкових) піснях. Див. також: [6, с. 119–120]. Про паралелі до другої частини про ласку братів див.: [1, с. 579–580, 611].

ГУЦУЛЬСЬКІ КОЛЕКЦІЇ В ЗІБРАННІ РОСІЙСЬКОГО ЕТНОГРАФІЧНОГО МУЗЕЮ (Івано-Франківська область)

Ця стаття присвячена історії формування колекцій етнокультурної спадщини гуцулів, представленої в зібранні Російського етнографічного музею. Колекції етнографічних предметів, зібрані співробітниками і кореспондентами музею у гуцулів Івано-Франківської області, мають значну перевагу над гуцульськими колекціями РЕМу, зібраними в інших районах, як найбільш повні і систематизовані, а також за кількістю експонатів. Вони включають предмети побуту і декору житла, повсякденний і святковий одяг, прикраси, предмети культу, промислові знаряддя та інструменти, вироби народних промислів.

Увесь масив матеріалів, що зберігаються в музеї з цієї теми, можна розділити на три частини: речові експонати, негативи та фотографії, архівні документи. Однак у порівнянні з фотоматеріалами та архівними документами, речові матеріали, які демонструють особливості гуцульського народу, складають більш вагому частину музейного зібрання, і тому основні розділи статті присвячені загальному опису колекцій саме речових матеріалів.

У статті дотримано хронологічного принципу опису музейних придбань, зроблених в Івано-Франківській області, незалежно від датування виготовлення експонатів, що увійшли до колекції.

Історія формування колекцій предметів, які представляють матеріальну і духовну культуру гуцулів, у Російському етнографічному музеї починається практично з моменту його заснування. Принципи колекціонування на різних історичних етапах змінювалися залежно від загальної державної музейної політики і від завдань самого музею. Можна виділити такі етапи: 1) 1904–1915 роки – період інтенсивної дослідницької та збиральницької роботи Федора Вовка, формування основної частини зібрання пам'яток гуцульської культури; 2) 1920–1940 роки – період зміни музейних завдань унаслідок революції і виживання під час війни та відновлення після неї; 3) 1950–1960 роки – орієнтація на

демонстрацію прогресивних соціалістичних змін; 4) 1970–1980 роки – поступове повернення наукового інтересу до суто етнографічної складової у колекціонуванні, заповнення лакун; 5) з 1990-х років – по сьогодні – збір експонатів відповідно до потреб музею.

10 (23) січня 1902 року указом імператора Миколи II зі складу Російського музею Олександра III був виділений Етнографічний відділ. Ця дата вважається початком заснування Російського етнографічного музею. Створення Етнографічного відділу було профінансоване державним казначейством, на оплату співробітників і закупівлю колекцій було виділено значні кошти в розмірі 54 368 рублів.

Створенням та вивченням колекції традиційно-побутової культури українців займався Відділ Південно-Західної Росії та зарубіжних слов'ян. Одразу ж після заснування Етнографічного відділу почалися експедиції, метою яких було вивчення українського народу і формування колекції експонатів. Експедиції і купівля предметів у приватних осіб були основними методами збору на цьому історичному етапі.

Початок існування українських колекцій (у тому числі й гуцульських) тісно пов'язаний з іменем видатного дослідника, збирача та хранителя музею Федора Кіндратовича Вовка. Після того, як Ф. Вовк звернув увагу Д. О. Клеменця, завідувача Етнографічного відділу, на необхідність термінового збору матеріалу по українцях, у 1903 році на Раді Етнографічного відділу йому було запропоновано «зайнятися складанням колекції для відділу серед малоруського населення Галичини і асигнувати на це 2 тисячі рублів»¹.

Отримавши доручення розпочати збір матеріалів з української культури, він здійснив кілька експедицій у період з 1904 по 1905 роки. За цей час він зібрав значну частину гуцульської колекції, що зберігається в музеї.

Упродовж літа 1904 та 1905 років Ф. Вовк вирушив в експедицію на Буковину і в Галичину, у Карпати. Ним були «обстежені етнографічна частина Галицької рівнини, гірські області бойків та гуцулів, що представляють у науковому відношенні особливий інтерес»². Усього з цієї експедиції було привезено близько 600 експонатів, переважно з Косівського району та Східної Галичини.

Згідно тогочасної політики музею, Ф. Вовк збирав не тільки старі, а й сучасні речі. Завдяки цьому Російський етнографічний музей сьогодні багатий на предмети традиційної гуцульської культури другої половини XIX – початку XX ст.

Ф. Вовк, збираючи традиційні речі українського побуту і предмети, що відображають духовну культуру, ставив перед собою завдання «зберегти пам'ятки зникаючої народної культури українців», вибираючи предмети, які презентують її найбільш яскраво, і зібрати «речові документи, за допомогою яких можна було показати особливості і характерні риси українського народу, показати його історію та зв'язки з іншими народами»³.

Перша зареєстрована колекція, що містить гуцульські предмети, – це колекція, яка представляє мистецтво різьблення по дереву відомого різьбляра М. Шкрібляка із с. Голови (Верховинський р-н⁴). До колекції увійшли ємності для зберігання дрібних предметів або їстівних припасів: «пушка» – дерев'яна коробка на зразок чаші на підставці у вигляді блюдечка, інкрустовані тарілки з бука, дерев'яні ложки та виделки, «барильця» і «баклажки». Також у цій колекції зареєстровані предмети одягу із сіл Голови, Брустурів і Довгопілля.

Із с. Пістинь Косівського району, одного з провідних центрів українського гончарства ХІХ ст., Вовк привіз «кахлі» (55 предметів) – кутові і лицьові вироби для декорування печей, прикрашені сюжетами з життя гуцулів і традиційними гуцульськими орнаментами. Там же було придбано глиняний розписний посуд (21 предмет) роботи відомого пістинського кераміста Петра Кошака: свічники, глеки («дзбанок»), «чутри» (посудина із червоної глини), миски, посудини – «калачі» і таріль.

Гуцульський одяг, повсякденний і святковий, складно і багато прикрашений, виконує одночасно ритуальну, соціальну та художню функцію. Кожен елемент або атрибут костюма несе в собі цінну етнографічну інформацію. Тому предмети гуцульського одягу мають особливу цінність для музейного зібрання РЕМу, як, наприклад, частини чоловічого і жіночого одягу та жіночий і чоловічий костюм, а також костюм нареченого, привезений Ф. Вовком у 1904 році із сіл П'ядики і Чагрів.

Святковий гуцульський костюм відрізняється багатством елементів, значною кількістю декору та безліччю прикрас («згарди», персні, застібки, пристосування для носіння ключів і предметів тютюнопаління та ін.). Добре представлені в зібранні РЕМу гуцульські нагрудні хрести і «згарди» (намисто з латунних хрестів), а також латунні й мідні персні та кільця, зібрані Ф. Вовком у значній кількості в с. Голови (Верховинський р-н).

Привертає увагу чисельна колекція «чепраг» – нагрудних застібок для одягу. «Чепраги» були привезені з різних сіл – Брустурів (Косів-

ський р-н), Жаб'є (сучасна Верховина), Голови, Довгопілля, Перехресне, Криворівня, Яворів, а також інші предмети святкової одягової фурнітури: пряжки для ременя, гудзики, брошки на ремінь, «ключники» (гаки для носіння ключів на поясі) із с. Голови.

В окрему колекцію об'єднані необхідні атрибути гуцульського святкового костюма, що виконують ритуально-обрядову функцію – дерев'яні і латунні топірці, інкрустовані й орнаментовані палиці-трості «келефи», «жорства» і «палиці». Ф. Вовк зібрав їх у с. Голови. Звідти ж були привезені й інші речі, що представляють традиції тютюнопаління – «люльки» (трубки для куріння тютюну), протички для трубки, чубуки («цибух»), а також знаряддя для добування вогню і табакерки. Аналогічні предмети були зібрані також у с. Брустурів (Косівський р-н).

Значний науковий інтерес для дослідників становлять колекції речей, зібраних в одному регіоні. Колекції експонатів із с. Голови і Брустурів дозволяють визначити типові гуцульські риси і водночас виявити локальні відмінності. Колекція, зібрана в с. Голови, містить господарські та домашні побутові предмети, знаряддя полювання, обробки дерева і шкіри, трубки для куріння, «згарди», намисто з венеціанського скла, персні, форми для відливання дрібних частин із міді, шкіряні сумки-«табівки», гаманці, музичні інструменти⁵.

Ф. Вовк зібрав багату колекцію музичних інструментів, пов'язаних із гуцульською інструментальною традицією, які побутували як знаряддя творчості та виконували функцію збереження музичного фольклору. Це – «флоери», «дримби», цимбали, зібрані в Косівському районі та інструменти на зразок сопілки – «денцівка», «теленка»; «пищик» – дерев'яна свистулька, «дримба» із с. Брустурів.

Колекція, зібрана в с. Брустурів, містить 34 експонати – прикраси, предмети домашнього і господарського вжитку (ключники, голечник, «клепець» – молоток для оббивання коси, форми з глини), інструменти шкіряного виробництва, знаряддя полювання та рибної ловлі (вудки, різки для пороху з волового рогу, кресало).

У період з травня по вересень 1905 року Ф. Вовк продовжив дослідження Східної Галичини, відвідавши Західну Угорщину, де збирав матеріал серед українського населення (гуцули, бойки). Усього було зібрано близько 350 предметів.

Найбільш повна колекція, сформована в цій експедиції, налічує 132 інвентарні номери. Практично всі предмети зібрані в с. Брустурів. Знач-

ну цінність має повний комплект жіночого костюма: головний убір, «сердак», «бунда» (жіноча безрукавка), сорочка, «запаска», «букурія» (пояс), «мошонка» (гаманець), «ходаки» (взуття). Крім костюма, колекція включає окремі предмети жіночого і чоловічого одягу та взуття, деталі упряжі (стремена, «оборотенка» (вузда без вудил), «капестра» – вузда із залізними вудилами, «терниця» або «кульбаха» (частина сідла), знаряддя для обробки льону, шкіри та шерсті.

Поповнюючи зібрання гуцульського одягу, Ф. Вовк у 1906 році у с. Голови придбав експонат, що звертає на себе особливу увагу – головний убір нареченої з квітів, пір'я та стрічок. Тоді ж ним була зібрана чудова колекція вишивки, що демонструє характерні особливості творчості майстринь сіл Заріччя та Брустурів, куди увійшли «уставки» та вишивки на полотні, а також 22 зразки вибійок. У цьому ж році Ф. Вовк зібрав і привіз дві великі колекції писанок і фотографії антропологічних типів.

1914 року Ф. Вовк останній раз їздив в експедицію до Івано-Франківської області й привіз багаті гуцульські колекції. У м. Коломиї з кустарної виставки він придбав предмети жіночого одягу, «скрині», стіл, килими, «верети» та інкрустовану дерев'яну таріль роботи Івана Семеняка⁶. Ці предмети склали три музейні колекції.

Загалом за період своєї роботи в музеї Ф. Вовк зібрав близько 1000 гуцульських етнографічних предметів, які увійшли до складу більш як 15 колекцій. Їх різноманітний зміст, системний підхід до збиральницької роботи та уважне документування інформації про надбання роблять гуцульське зібрання Ф. Вовка для відділу фондотворчим, для науково-дослідної роботи – особливо цінним джерелом, для культурної спадщини в цілому – унікальною пам'яткою гуцульської культури.

З 1914 по 1917 роки збиральницька діяльність музею була призупинена у зв'язку з воєнним часом і зміною влади; усі зусилля хранителів були спрямовані на збереження музейних колекцій. Після революції перед музеєм було поставлено завдання переглянути основи діяльності музею відповідно до загальнодержавного «музейного будівництва», однак у перші післяреволюційні роки програма музею не зазнала значних змін. «Формула програми Етнографічного відділу», прийнята в 1919 році, як і раніше, передбачала, що Етнографічний відділ буде «музеєм народного побуту та мистецтва народностей і племен Росії», призначення якого – «збирати та зберігати предмети побуту та мистецтва народностей»⁷. У 20–30-х роках ХХ ст. концепція музею поступово

змінювалася з ініціативи партійних органів. Основні сили співробітників музею були спрямовані на виставкову та експозиційну роботу. 1921 року була відкрита постійна експозиція предметів культури, побуту і праці народів України, Білорусі та зарубіжних слов'ян. Експедиції до Івано-Франківської області не здійснювалися, збиральницька діяльність була призупинена.

У 1934 році музей стає самостійним закладом під назвою «Державний музей етнографії народів СРСР». 1939 року був розроблений новий профіль музею, який надовго підпорядкував наукову, дослідницьку та збиральницьку діяльність пропаганді радянських цінностей і демонстрації успіхів соціалістичного суспільства. Стверджувалося, що «Державний музей етнографії є науково-дослідним та політико-просвітницьким закладом, основним завданням якого є накопичення та популяризація серед трудящих наукових знань із питань етнографії народів СРСР переважно шляхом улаштування виставок і постійних експозицій» (Отчет Государственного музея этнографии за 1939 год. Архив Русского этнографического музея. – Ф. 2, оп. 1, д. 167, л. б)⁸.

До кінця 1950-х років увагу збирачів старих етнографічних предметів було звернено на промислові досягнення у сільському господарстві та побуті народів, що демонстрували прогресивні зміни з приходом радянської влади. Традиційні предмети мистецтва менше цікавили збирачів, старі етнографічні речі вважалися застарілими пережитками минулого.

У 1950-х роках комплектування музейних фондів гуцульськими експонатами було пов'язано з іменем дослідника, завідувача відділу України, Білорусі і Молдавії Панаса Семеновича Бежковича. Згідно з новими музейними завданнями з підбору експонатів, головний акцент у його збиральницькій діяльності був зроблений на досягненнях прогресу ремісничої праці. За цей період фонди відділу поповнилися значними колекціями тогочасних предметів, що характеризують ремісничу майстерність гуцулів. Особливий інтерес для музею становили вироби гуцульських майстрів – членів художніх об'єднань, які вважалися більш прогресивною формою праці, ніж індивідуальна майстерність.

У 1953 році в артілі «Гуцульщина» (м. Косів, Івано-Франківська обл.) П. Бежкович придбав 39 предметів різьблення по дереву. Це були шкатулки, цукорниці, попільнички, письмове приладдя, рамки, портсигар, тарілки для хліба. Усі предмети орнаментовані в гуцульській традиції, однак не є предметами традиційного гуцульського побуту і на-

лежать до більш урбанізованої форми культури. В артiлі ім. Т. Г. Шевченка було закуплено вишиті сорочки і килими.

Серед придбань 1950-х років виділяються дві колекції майстра з Косова М. П. Тимкова, що представляє гуцульські традиції різьби по дереву. Це інкрустовані дерев'яні блюда і 8 таблиць орнаментів, поширених у середині ХХ ст., і більш ранні, які використовувались майстрами в Косові і селах Брустурів, Яворів та Річка. Кожна таблиця містить від 9 до 16 елементів з назвами і є насиченим джерелом інформації про гуцульську художню різьбу.

У 1956 році до фондів музею надійшли предмети, виготовлені відомими майстрами, котрі продовжували традиції косівської кераміки. Це вироби гончарів П. Цвілик, М. Тимяк і М. Совідранюка.

Крім експедицій, фонди поповнювалися експонатами шляхом купівлі вже сформованих колекцій у громадян. У 1959 році від В. І. Гінзбург до музею надійшла колекція із 43 предметів, зібрана в народних майстрів Л. М. Даценко, В. К. Тимченко і З. А. Сагайдачної. Колекція містить предмети жіночого та чоловічого одягу, зразки вишивки рукава, комірв, манішок і переду, прикрас, декоративного дерев'яного різьбленого посуду. Ці предмети були зібрані в Косові і селах Яворів, Снідавка, Плетень, Річка, Космач, Брустурів та Соколівка.

У 1960–1970 роках збиральницька діяльність активізувалася, оскільки музей, як і раніше, був орієнтований на інтенсивне відкриття виставок, експозицій та існувала необхідність збору нових експонатів. Однак поповнення етнографічних колекцій традиційними предметами і заповнення лакун у вже наявних знову стало актуальним завданням.

У 1962 році Н. М. Хазова під час поїздки до Івано-Франківської області збрала 273 предмети, час виготовлення більшості з яких належить до періоду побутування експонатів з перших гуцульських колекцій музею – кінця ХІХ – початку ХХ ст. Ця особливо цінна для музею колекція була придбана в З. А. Сагайдачної і містить предмети жіночого одягу – цікаві вишиті сорочки, головні убори, елементи взуття, головний убір нареченої, дерев'яні предмети домашнього начиння («качалка для тіста», «штовхач» – знаряддя для товчіння продуктів, «раховка» – коробочка для зберігання сиру, «купка» – посудина для товченого часнику, «гарчик» – ємність для кислого молока і масла, «бочівочка» – бочонок для квасу, «сільничка» – сільниця), кахлі і глиняні миски. У колекції широко представлені традиції вишивки сіл Верховинського району

(Криворівня – 12 предметів, Ферескула – 15, Верховина (Жаб'є) – 18, Голови – 16, Полянки – 12, Довге – 12, Ясенів – 16), Косівського району (Брустурів – 11 предметів, Пістинь – 1, Вербовець – 6, Річка – 17, Соколівка – 16, Яворів – 16, Старий Косів – 2, Кобаки – 1), Яремчанського району (Микуличин – 13 предметів), Яблунівського району (Мишин – 2 предмети).

У 1970–1980 роках співробітники відділу кілька разів виїжджали до Івано-Франківської області. Підсумками наукових відряджень було поповнення гуцульської колекції сучасними предметами культури і побуту, зробленими в традиційній манері, а також такими, що відображають зміну і сучасний стан традицій. Усього було зібрано близько 200 предметів.

У 1971 році Н. М. Хазовою та Е. Я. Тимофєєвою в ході наукового відрядження була зібрана унікальна колекція сирних іграшок майстрині Марії Матійчук із с. Брустурів. Тоді ж були придбані предмети, що розкривають традиції с. Кути: «феранки» – паперові прикраси з розписом, весільний вінок нареченої, букети – частини костюма «дружки».

Значну роботу з комплектування фондів предметами гуцульської культури в 1970-х роках здійснювала Людмила Борисівна Урицька. У цей час відбувається переосмислення критеріїв відбору експонатів. Як і раніше продовжують збирати сучасні речі, виконані в народних традиціях, однак пріоритет надається більш раннім.

У 1976 році з наукового відрядження до Івано-Франківської області Л. Б. Урицькою були привезені предмети жіночого одягу з сіл Вовчківці і Виженка, писанки з Космача, Яворова і Довгопілля та різні предмети з с. Красноїлля (келеф, топірець, чільце, форми і тигель для лиття, курильна трубка і дримби).

У 1978 і 1981 роках Л. Б. Урицька привезла предмети, які склали дві колекції загальною чисельністю 100 номерів. Це: предмети жіночого та чоловічого одягу, ткани скатертини, декоративні глиняні миски, глиняні та фаянсові тарілки, топірець, курильна трубка, щипці для розколювання горіхів, прикраси, скульптурна група «Гуцульська наречена» із сіл Великий Ключів, Верхній Вербіж і Переть Коломийського району, Бабин, Яворів та Брустурів Косівського району, Голови, Замагора та Красноїлля Верховинського району.

Крім збору речей співробітниками відділу, відрядженими до Івано-Франківської області, музей купував твори майстрів із виставок. Так, у

1876 році зібрання музею поповнилося колекцією розписів на папері роботи Параски Петрівни Хоми з Городенківського району Івано-Франківської області, придбаної з виставки художниці «Квіти рідного краю» в Ленінграді. 1983 року з виставки «Традиції українського народного одягу в сучасному моделюванні» у м. Коломиї музей придбав колекцію української художниці – дизайнера одягу Г. Вінтоняк.

У 1986 році після виставки в Державному музеї етнографії була куплена колекція ліжників В. І. Калинич, професійної майстрині і хранительки традицій цього промислу.

Найціннішим набутком стали предмети гуцульської кераміки, що надійшли від Г. Н. Ейсмонт і доповнили вже наявні музейні колекції. Це вироби керамістів П. Цвілик із Косова та кахлі середини ХІХ ст. – майстрів Д. Зінтюка (Косівський р-н) та В. Славицького (Коломийський р-н).

У 1990-х роках відповідно до методичних рекомендацій із наукового комплектування фондів, предмети, які збирають, мають відображати «специфічні сторони культури етносу, свідчити про культурну динаміку, характеризувати стан етнічної ситуації в регіоні», а також «відрізнитися етнічною своєрідністю» і «мати властивості етнографічного тексту та нести інформацію побутового характеру про самого себе»⁹.

Серед колекцій цих років особливо цінними та унікальними є надходження від колекціонерів. Колекція сирної іграшки була зібрана Д. Н. Гоберманом у 1950–1965 роках у Косівському районі. Складається вона з 58 невеликих скульптур, виготовлених кращими майстрами цього промислу середини ХХ ст. У 1990 році від колекціонера В. Г. Левіна до музею потрапила колекція кераміки з 293 предметів. Вона включає більше 200 кахлів, виготовлених упродовж 1840–1950 років у Старому Косові (Косівський р-н), 86 мисок і 13 глечиків («дзбанок») того ж часового періоду, що були поширені в м. Косові і с. Пістинь, а також велика кількість фляг «банька» і «калач». До колекції також входить близько 30 писанок (Івано-Франківська обл., час виготовлення – 1950–1970 рр.).

Фотоколекції, сформовані в ході експедицій дослідників на Україну, включають 11 колекцій негативів і відбитків, присвячених гуцулам. Найбільш ранні з них – це колекції негативів і відбитків Федора Вовка, зроблені ним у 1904–1905 роках під час поїздок до Австрії та Східної Галичини. Одним із його завдань було вивчення антропологічних типів. У результаті цих досліджень з'явилися світлини, на яких зображені

чоловіки і жінки різного віку в фас і профіль. Під час Великої Вітчизняної війни ці колекції зазнали значних пошкоджень, і тепер для вивчення доступна лише невелика частина негативів. Добре збереглася колекція, основні сюжети якої – базар у м. Коломиї, гуцульські споруди та господарство, похорон гуцула і кладовище.

1940 року К. М. Казанський під час поїздки на Україну зробив серію фотографій, що відображають життя українців-гуцулів на рубежі 1930–1940 років. Основні сюжети колекції: будинок, де жив і працював М. Коцюбинський (с. Криворівня), життя с. Жаб'є (Верховина), робота гуцулки-телефоністки в с. Жаб'є, весілля в с. Жаб'є, гуцули, господарство.

У 1980-х роках музей поповнився двома великими і тематично повними фотоколекціями, які на сьогодні є найціннішими документами про обряди, поширені серед гуцулів. 1981 року фотограф музею М. П. Семаго спільно зі співробітником відділу Л. Б. Урицькою їздили в наукове відрядження до м. Коломиї, сіл Замагора та Голови. За результатами їхньої роботи була складена колекція з 384 негативів і такої ж кількості відбитків. Більшу частину колекції складає докладно та поетапно відображене гуцульське весілля, починаючи з виготовлення весільного деревця і закінчуючи святкуванням у будинку нареченого. Характеристики світлин в описі забезпечені змістовними та широкими коментарями до кожної дії весілля. Розділи колекції: підготовка до весілля в будинку нареченої, виготовлення святкових калачів, приготування косиць, одягання нареченої, одягання дружки, прикрашання будинку нареченої, приготування весільної їжі, прихід гостей до будинку нареченої, зустріч нареченою та «дружками» гостей, «троїста музика», обряд «повниця», застілля в будинку нареченої, «весільний поїзд нареченого», обряди «осипання зерном», «ходіння за сонцем», частування «весільних чинів», від'їзд нареченої до будинку нареченого, уведення нареченого і нареченої до будинку нареченого, обряди «розплітання» і «покривання нареченої», танці в будинку нареченого, портрети учасників торжества. Колекція систематизована за розділами. Візуальна складова обряду доповнена найдокладнішим описом того, що зображено на знімках, що робить колекцію особливо цінною і зручною для наукового використання.

У 1985 році під час поїздки до Івано-Франківської області Є. М. Разумовською були зроблені фото, які склали колекцію зі 115 негативів і контрольних відбитків. Основні її сюжети: колядування в селах Грабовець та Ільці й присілку Грибково Верховинського району, учасники

групи ряджених із докладним описом обряду, одягу, атрибутів (з поясненнями до дій, відображених на знімках); колядування та група ряджених у с. Верхній Ясенів: «королі», «смерть», «жид», «козак», «чорт»; «плес»; обхід церкви колядниками після різдвяної служби в с. Ільці; «Маланка» у с. Бабаї (Косівського р-ну) з описом персонажів: «гуцул», «баба», «циганка», «молода», «коваль», «кут» (гончар), «дід»; група ряджених «Маланка» у с. Великий Ключів Коломийського району.

В архіві Російського етнографічного музею також ретельно зберігаються документи і матеріали, що мають відношення до гуцульської колекції. Це відомості про співробітників, збирачів і колекціонерів, польові щоденники, листування зі збирачами щодо придбання експонатів, звіти про експедиції та наукові відрядження, доповіді наукових співробітників.

Значимість усього комплексу речей і документів, що стосуються етнокультурної спадщини гуцулів, збережених Російським етнографічним музеєм, досить значна як для музею, так і для культурної спадщини загалом. Музей веде активну роботу зі збереження гуцульських колекцій у фондах. Предмети гуцульської культури представлені як на постійній експозиції культурної спадщини українського народу, так і на тимчасових виставках. Сусідство експонатів гуцульських колекцій із предметами інших народів зібрання Російського етнографічного музею складає значний науковий потенціал для етнографічних досліджень.

¹ Черунова Н. К. Ф. К. Волков и его работа по комплектованию коллекций этнографического отдела Русского музея // Из истории формирования этнографических коллекций в музеях России (19–20 вв.). – С.Пб., 1992. – С. 53.

² Там само. – С. 54–55.

³ Там само. – С. 60.

⁴ Тут і далі зазначено сучасні назви районів.

⁵ Украинцы: Каталог-указатель этнографических коллекций. – Ленинград, 1983. – С. 15.

⁶ Там само. – С. 27.

⁷ Российский этнографический музей: 1902–2002. – С.Пб., 2001. – С. 32.

⁸ Там само. – С. 40.

⁹ Дмитриев В. А., Калашиникова Н. М. Отражение этнической ситуации – ведущий принцип комплектования фондов этнографического музея // Научное комплектование фондов этнографического музея: методические рекомендации. – Ленинград, 1990. – С. 5.

ХРОНІКА

УКРАЇНА

Секретаріатом Міжнародної асоціації українців (МАУ) спільно з Національною асоціацією українистики (НАУ) та в координації з академічними державними науковими та освітніми установами, інституціями культури, громадськими, політичними організаціями проведено низку науково-практичних заходів – симпозіумів, круглих столів, конференцій, присвячених актуальним питанням сучасної української науки, освіти, культури; проблемам соціального та економічного розвитку суспільства. Інформацію про деякі з них подаємо в рубриці «Хроніка» презентованого увазі читача видання.

***

У листопаді 2008 року з ініціативи МАУ та за участю науковців гуманітарних інститутів НАН України було проведено круглий стіл на тему: «Русинство на Закарпатті – історико-етнографічні виміри та політичний контекст». У його роботі взяли участь відомі вчені-історики, мовознавці, етнологи зі столичних та регіональних наукових центрів (академік Академії мистецтв України Р. Пилипчук (Київ), чл.-кор. НАН України, професор-етнолог В. Наулко (Київ), чл.-кор. НАН України, професор-археолог В. Баран (Київ), чл.-кор. НАН України, етносоціолог В. Євтух (Київ), чл.-кор. НАН України, мовознавець В. Німчук (Київ), чл.-кор. Академії мистецтв України, етномузиколог С. Грица (Київ) та професори: Г. Кожолянко (Чернівці), С. Федака (Ужгород), В. Давидюк (Луцьк), В. Скляр (Харків), В. Щербак (Київ), О. Курочкін (Київ), А. Іваницький (Київ) та ін.), а також народні депутати та громадські діячі (І. Драч, П. Осадчук, М. Батіг, Ю. Костенко, В. Шовкошитний, С. Хмара, І. Заєць та ін.). Учасники круглого столу від імені громадських організацій (Міжнародної асоціації українців,

Конгресу української інтелігенції, «Просвіти» та ін.) звернулися до керівництва держави та громадськості із заявою, у якій висловили стурбованість з приводу неодноразових спроб певних політичних сил Закарпаття дестабілізувати політичну ситуацію в Україні та насадити в суспільній свідомості та практиці політику регіональної поляризації народу. Виступаючі осудили спроби adeptів політичного русинства надати місцевим закарпатським жителям – українцям-русинам – юридичного статусу окремої національності і тим самим політично дистанціювати їх від українства. Ці дії узasadнюються не на об'єктивній науковій основі, а на спекулятивних і протиправних рішеннях облради, спрямованих на розкол України. Адже намагання використати етнонім «русини» як підставу для кодифікації іншої, відмінної від українців нації, надаючи цьому етноніму характеру явища винятково закарпатського походження і побутування, не витримує жодної критики, позаяк донедавна (ще на початку ХХ ст.) чи не по всій етнічній території України цей термін використовувався або самостійно (Галичина), або ж паралельно з етнонімом «українці» (як його синонім) (Поділля, Волинь, Буковина, Південь України) для означення етнічності всіх українців. Учасники круглого столу вказали на неприпустимість підміни законного права громадян України на плекання й розвиток територіально-локальних особливостей культури й мовних діалектів протиправними діями на політичну дезінтеграцію і територіальний розлом країни. На зібранні було прийнято звернення до Президента України з вимогою вжити належних заходів з метою недопущення дезінтеграційних процесів та політичної дестабілізації в державі.

***

У рамках заявленої проблематики 27 листопада 2008 року з ініціативи МАУ було проведено Прес-конференцію на тему: **«Політичне русинство як фактор державної дестабілізації в Україні»**, участь у якій взяли відомі науковці, культурні та громадські діячі, серед яких – народні депутати Борис Олійник (голова Фонду культури), Лілія Григорович, Іван Заєць, Павло Мовчан (голова Товариства «Просвіта»); Ганна Скрипник (президент МАУ, директор ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України); Володимир Євтух (чл.-кор. НАН України); Всеволод Наулко (чл.-кор. НАН України); Сергій Федака (Ужгородський національний університет, професор); Юрій Бача (професор, Словаччина).

До висвітлення заходу були запрошені державні та приватні теле- і радіоагенції, а також редактори провідних газетних видань.

***

У липні 2009 року з ініціативи МАУ в гуманітарному корпусі інститутів НАН України було проведено круглий стіл на тему: **«Сучасне українське село: економіка, демографія, соціокультурні параметри»**. Його учасниками стали члени Президії НАН України: директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України та президент МАУ у 2005–2008 роках акад. Я. Яцків, почесний директор Інституту ботаніки НАН України акад. К. Ситник; голова Асоціації фермерів України, народний депутат ВР кількох скликань І. Томич; экс-міністр агрополітики О. Баранівський, экс-голова Фонду державного майна України В. Семенюк-Самсоненко; народний депутат І. Заєць; письменник, народний депутат Верховної Ради (далі – ВР) І скликання В. Шовкошитний, народний депутат ВР ІІ скликання М. Горбатюк, президент Київського міжнародного енергетичного клубу, проф. О. Тодійчук; урядовці (заступник Міністра будівництва та регіонального розвитку А. Ткачук, представники від Міністерства освіти і науки – В. Скиба, Міністерства юстиції України – О. Сухоруков, Міністерства аграрної політики – Б. Панчук, провідні фахівці Української академії аграрних наук (доктор наук С. Кваша); Національного аграрного університету (проф. М. Білинська, В. Пашенко, Г. Лоїк), Інституту політичних та етнонаціональних досліджень (політолог О. Дергачов). У засіданні також узяли участь керівники й представники різних управлінських структур та політичних партій з регіонів України – Одещини, Київщини, Кіровоградщини, Миколаївщини, Сумщини, Закарпаття, Рівненщини.

Висвітлити проблематику та зміст круглого столу для громадськості були запрошені представники ЗМІ: кореспонденти газет «Сільські вісті», «Голос України», комунікаційної групи ESGroup, програми Першого національного телеканалу «УТН», Київської державної регіональної телерадіокомпанії та всесвітньої служби «Радіо Україна».

Особливу увагу учасників круглого столу було приділено актуальним питанням стану й розвитку української економіки, аграрної та соціальної політики, державної підтримки українського села в контексті стратегічних завдань виживання нації. Обговорювалися проблеми

функціонування сільської школи, ролі інтелігенції у збереженні духовних надбань українського селянства, питання соціальної політики в сучасному селі та створення земельного кадастру тощо.

Учасники зібрання прийняли звернення до керівників законодавчої та виконавчої гілок влади України, відповідальних за нинішнє розорення села, а також до науковців та широкої громадськості із закликом створити програму державної підтримки сучасного українського села.

***

У серпні 2009 року секретаріат Міжнародної асоціації українців спільно із секцією суспільних наук НАН України на базі гуманітарного корпусу інститутів НАН України провели круглий стіл **«Уроки українського державотворення: здобутки та втрати»**. На запрошення президента МАУ, академіка НАН України Г. Скрипник у ньому взяли участь науковці, політики та громадські діячі: віце-президент Президії НАН України, директор Інституту економіки та прогнозування НАН України акад. В. Геєць, народний депутат Я. Кендзьор, поет та громадський діяч І. Драч, письменник, дипломат, д-р медичних наук Ю. Щербак, чл.-кор. Медичної академії наук України, экс-міністр охорони здоров'я М. Поліщук, голова Всеукраїнського товариства «Просвіта» П. Мовчан, директор Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України акад. М. Жулинський, правзахисник, народний депутат України І, II та IV скликань С. Хмара, заступник Міністра будівництва та регіонального розвитку А. Ткачук, д-р економ. наук, політик В. Черняк, директор Інституту демографії та соціальних досліджень Е. Лібанова, народний депутат ВР I скликання В. Шовкошитний та ін. У засіданні взяли участь також поважні зарубіжні гості – професор Римського університету О. Пахльовська, д-р наук, проф. П. Хом'яков.

Висвітлювали захід представники провідних українських теле- й радіоканалів та преси.

У доповідях учасників було відзначено неадекватність діяльності структур державної влади у вирішенні питань державотворення, розвитку культури; у регулюванні проблем соціального становища, економічного статку населення; висвітлювалася роль академічних установ у розробці перспективних напрямів комплексних досліджень у сфері модернізації українського суспільства, сучасний

стан гуманітарної сфери України; констатувалася невідповідність діяльності владних структур викликам часу. Під час круглого столу розглядалися також питання діяльності політичних, громадських організацій, роль інтелігенції у процесах консолідації українського соціуму й побудові громадянського суспільства. Особливо гострим було обговорення проблем свободи діяльності сучасних мас-медіа; права й можливостей участі академічних та громадських інституцій у щотижневому ефірі на Першому національному каналі. На думку учасників, так само актуальною, як і в перші роки незалежності, залишається проблема консолідації українського суспільства, розробка концептуальних засад національної ідеї, розбудова демократії в Україні. З приводу порушених проблем було оприлюднено заяву учасників зібрання.

***

З ініціативи НАУ в рамках відзначення **170-річчя з дня народження Павла Чубинського** разом з Міністерством науки та освіти України впродовж 2009 року на базі загальноосвітніх шкіл Київської, Кіровоградської та Рівненської областей було проведено ряд науково-практичних конференцій – **«Духовна спадщина народу в освітньому та виховному процесах сучасної школи»**.

***

19 серпня 2011 року відбулося **засідання секретаріату Міжнародної асоціації українців**, у якому, окрім українських учених, узяли участь відомі українці з Литви (Алдона Василяускене), Польщі (Василь Назарук), Словаччини (Микола Мушинка) та Росії, яка була представлена науковцями з різних її регіонів. Це, зокрема, Ігор Шульга (Саратов), Василь Бабенко, Денис Чернієнко, Юлія Сіренко (Уфа, Башкортостан), Ірина Скибіцька (Краснодар). Президент МАУ, акад. Ганна Скрипник поінформувала про проведену науково-організаційну роботу, спрямовану на виконання положень резолюцій VII конгресу МАУ: опублікування семи томів матеріалів цього конгресу, проведення циклу радіопередач (Київ) за участю 30 зарубіжних українців (з Польщі, Канади, Болгарії, Угорщини, Словаччини, Росії, США, Хорватії, Македонії, Ізраїлю та ін.), підго-

товка та опублікування низки україністичних праць спільно з українцями зарубіжжя: *«Українці Башкортостану»*, *«Україна – Кубань»*, *«Україністика в Росії: історія, стан, тенденції розвитку»* (М., 2010) та ін. Серед питань, винесених на розгляд секретаріату, були проблеми діяльності національних центрів україністики та координація напрямів наукових досліджень, яка, на думку учасників засідання, ускладнюється через відсутність інформаційно-аналітичного видання МАУ. Ухвалили рішення про створення концепції такого видання («Наукові записки МАУ») та підготовку до друку його перших випусків. Г. Скрипник винесла на обговорення питання про проведення чергового (VIII) конгресу Міжнародної асоціації україністів, наголосивши на труднощах його проведення у 2012 році, пов'язаних з проведенням в Україні Європейського чемпіонату з футболу. Була внесена пропозиція перенести проведення конгресу на 2013 рік, щоб уникнути організаційних проблем та фінансових труднощів. Учасники зібрання підтримали пропозицію голови Національної асоціації україністів Г. Бондаренко про перенесення VIII конгресу МАУ на друге півріччя 2013 року.

***

У жовтні 2011 року на науковому семінарі МАУ та ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України відбулася **зустріч українських учених-гуманітаріїв** з відомим польським україністом, професором, завідувачем кафедри української філології Варшавського університету (1990–2008) **Стефаном Козаком**, на якій була влаштована презентація щойно опублікованої його монографії «Християнство – романтичний месіанізм – сучасність. Статті, розвідки, лекції» та заслухано одноіменну доповідь проф. С. Козака.

Презентована монографія С. Козака охоплює практично всю історію вітчизняної літератури, відображає найяскравіші знакові явища у процесі її розвитку. До збірника ввійшло двадцять п'ять літературознавчих статей (опубліковані в різні роки впродовж тривалого часу), присвячених висвітленню позитивного впливу християнства на становлення української літератури; націєтворчого характеру козацького епосу, презентації літературних та мистецьких здобутків видатних діячів культури (І. Котляревського, М. Максимовича, Т. Шевченка, М. Грушевського, П. Житецького, І. Франка, О. Довженка тощо).

В обговоренні представленого видання взяли участь науковці та гості заходу. Зокрема, завідувач відділу мистецтвознавства та народної творчості зарубіжних країн Л. Вахніна у своєму виступі зацентрувала увагу на надзвичайній актуальності проблематики, піднятої Стефаном Козаком; підкреслила його дослідницьку й організаторську працю у славістичній сфері, згадала багатосерійне видання «Варшавські українознавчі зошити» (Польща), створене за ініціативи та під редакцією пана С. Козака.

Професор Стефан Козак відповів на низку питань українських науковців, а також повідомив про стан сучасної україністики в Польщі. Унаслідок кадрових змін, на його думку, не в кращий бік змінилася ситуація у Варшавському та Ягеллонському (Краків) університетах, де кафедри українознавства та україністики майже позбавлені автономного статусу (останній має кафедру україністики в Інституті східнослов'янської філології та кафедру українознавства на факультеті міжнародних відносин). В Університеті ім. Адама Міцкевича в Познані україністика представлена в рамках факультету полоністики. Песимістично, за словами С. Козака, виглядає ситуація в університеті ім. Марії Склодовської-Кюрі (Варшава) та Вармінсько-Мазур-

ському університеті (Ольштин), де найгостріше відчувається нестача фахівців, які б сприяли створенню належного наукового клімату для розвитку україністики. Кращі умови для функціонування українських студій створено у Вроцлавському університеті та Люблінському католицькому університеті Яна Павла II, де завзято працює когорта молодих польських науковців. З огляду на інформацію, надану проф. С. Козаком, відзначимо, що також негативно позначається на становищі україністики в Польщі складна соціально-економічна ситуація в Україні і недостатнє фінансування розвитку зарубіжного українознавства.

Президент МАУ, акад. Г. Скрипник у своєму виступі підсумувала висловлені пропозиції і зауважила: «Хто б нам що не пророкував, як би песимістично наші опоненти не окреслювали майбутнє України, проте доти, доки українство має у зарубіжжі таких, як проф. С. Козак, амбасадорів, які за будь-яких розкладів свого життя, без спонукань і підтримки з боку України обирають для себе служіння українській справі, Україна матиме перспективу. Дякувати Богу, що ми маємо в Польщі в особі проф. С. Козака свого саме такого вченого, який не лише сам працює для України й заохочує нас до роботи в цьому напрямі, але й створив у Польщі регіональний науковий центр україністів, що впевнено інтегрує україністику до європейського наукового простору». Акад. Г. Скрипник подарувала проф. Стефану Козаку перший том багатотомного видання «Українські народні думи» та підбірку номерів часопису «Народна творчість та етнологія» (у тому числі спецвипуск польського номера, присвячений висвітленню проблем етнології та фольклористики в Польщі).

З метою популяризації праць професора С. Козака в Україні і пошанування його подвижницької праці на ниві українознавства учасниками семінару було прийнято рішення – опублікувати у 2012 році в рамках видавничої програми МАУ його вибрані праці – «Шевченкознавчі та порівняльні студії. Статті. Розвідки. Лекції».

***

На початку квітня 2012 року відбулася зустріч Президента України Віктора Януковича з представниками української інтелігенції: акад. Іваном Дзюбою, директором інституту філософії, акад. Мирославом Поповичем, визначним громадським діячем і ме-

ценатом Богданом Гаврилишиним і директором ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, президентом МАУ, акад. Ганною Скрипник. Участь у зустрічі також брали радник Президента пані Ганна Герман та директор Інституту стратегічних досліджень Андрій Єрмолаєв. Учасники зустрічі висловили стурбованість з приводу поточної внутрішньополітичної ситуації у країні, спричиненої політичними переслідуваннями і репресіями. Представники інтелігенції заявили про занепокоєність з приводу ігнорування держслужбовцями мовного законодавства та загроз державності української мови; закликали главу держави вжити заходів до реалізації політики реальної європейської інтеграції України.

Президент МАУ Г. Скрипник також закликала керівництво держави вжити заходів до припинення в рамках країни політики, спрямованої на згорання національної складової освітньої сфери через вилучення з освітніх програм важливих фактів національної історії; скорочення україномовних шкіл та масове закриття середніх освітніх закладів у сільській місцевості. Подібна освітня політика, на її думку, суперечить демократичним засадам рівності прав громадян на освіту і професійну самореалізацію. Вона висловила Президенту України аргументи проти прийняття антиукраїнського за суттю законопроекту про запровадження російської мови як офіційної в ряді регіонів України і заявила, що подібні законопроекти не сприятимуть загальнонаціональній консолідації, а множитимуть дезінтеграційні настрої і практики в державі.

***

Науковці-гуманітарії опротестували **на зборах та вчених радах** гуманітарних інститутів Національної академії наук України ухвалення в першому читанні законопроекту «Про засади державної мовної політики» Колісниченка – Ківалова від 5 червня 2012 року. Зокрема, на засіданні вченої ради Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України 7 червня 2012 року було опротестовано рішення частини депутатів Верховної Ради щодо мовної політики і кваліфіковано їх як такі, що ведуть до конфронтації в українському суспільстві, до його розколу на окремі ланки й анклав за етнічним принципом. Реалізація подібної політики, на думку науковців, спричиниться до розбрату між різними етнічними групами і до упослі-

дження та витіснення української мови на задвірки суспільно-політичного й культурного життя.

Науковці ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України вказали, що подібні рішення Верховної Ради є не чим іншим, як деструктивними спробами «штучно зупинити використання і розвиток української мови як державної і замінити її російською в усіх сферах функціонування мови на великих географічних обшарах України» – від Автономної Республіки Крим до цілих областей Сходу і Півдня країни. За реалізації таких принципів державної політики виникають загрози для функціонування не російської, а української мови.

У заяві, яку було оприлюднено й опубліковано в газеті «День» (№ 100 від 13 червня 2012 р.) директором Інституту, президентом МАУ Г. Скрипник, зазначається, що прийняття подібних законопроектів – це згубна для України законотворча політика, яка працюватиме на далекоглядні плани чужих сусідніх держав, вестиме до експансії російської мови та звуження сфери функціонування української як чинника державної консолідації соціуму.

***

Фахові оцінки засад мовної політики зробили також **науковці-мовознавці**, які проаналізували міжнародні правові документи з мовної сфери і констатували, що хартію про меншинні мови в Україні було ратифіковано з порушенням Конституції України. Мовознавці зазначили, що законопроект «Про засади мовної політики» «передусім суперечить Конституції України, містить положення, що мають на меті утвердження офіційної двомовності, пропонує норми, що порушують права громадян України... Прийняття такого закону спричинить загострення мовного питання в країні, воно може спричинити непорозуміння між громадянами і навіть сутички на мовному ґрунті, а в разі спокійного розвитку ситуації та послідовного виконання положень закону призведе до поступової втрати українською мовою статусу державної, зведе її до положення однієї з регіональних мов, унаслідок чого Україна може втратити статус національної держави» (див. статтю: «Хартію було ратифіковано з порушенням Конституції України» завідувача відділу соціолінгвістики Інституту української мови НАН України д-ра філол. наук Світлани Соколової (газета «День», 13 червня 2012 р.)).

04.07.2012 12

*Учені-гуманітарії опротестовують антиукраїнський мовний законопроект.
Фото С. Довганя*

*Учені-гуманітарії опротестовують антиукраїнський мовний законопроект.
Фото С. Довганя*

***

3 ініціативи секретаріату МАУ та керівництва ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України в грудні 2012 року було проведено круглий стіл на тему: «**Етнокультурні трансформації та міжкультурні взаємини в умовах пограниччя**», участь у якому взяли, окрім вітчизняних науковців, учені з Литви, Росії, Білорусі, Польщі та Угорщини. Жвавий інтерес викликала доповідь проф. А. Чайковської (Польща) «Від кресів до пограниччя. Польська література ХІХ та ХХ ст. на шляхах полікультурності». Привернули увагу важливістю порушуваних проблем, пов'язаних з функціонуванням культури поліетнічного середовища, виступи професора, керівника Центру етнології Інституту етнології та археології Польської академії наук Мирослави Дрозд-Пясецької і заступника директора Інституту антропології та етнології ім. М. Миклухо-Маклая Російської академії наук, проф. Марини Мартинової. Увагу присутніх привернули також доповіді дослідників з Литви, зокрема завідувача відділу етнології Інституту історії Литви Жальвітіса Шакніса (про проблеми дослідження полікультурних середовищ гуманітаристикою посттоталітарної доби), науковця й громадського діяча Алдони Васіляускене («Увічнення пам'яті видатних українців у Литві»); відомого дослідника з Росії (Уфа) Василя Бабенка («До історії вивчення фольклору українців Башкортостану: стан, проблеми та перспективи») та Анатолія Авраменка (Краснодар, Росія) («Історико-географічні дослідження культурної спадщини українців Кубані») тощо.

***

4–5 грудня 2012 року в Києві відбулася міжнародна наукова конференція «**Мовні права в сучасному світі**», організована Інститутом мовознавства ім. О. О. Потебні й Українським бюро лінгвістичних експертиз НАН України.

Конференцію задумано як своєрідний діалог мовознавців і представників правничої професії. Це природно, бо дослідження самого предмета – мовних прав – потребує міждисциплінарного підходу. На запрошення оргкомітету відгукнулися судді Конституційного Суду України В. Шишкін та П. Стецюк, які виступили з науковими доповідями і взяли активну участь у дискусії. Загалом у роботі конференції – пленарному та секційних засіданнях, а також у дискусіях за круглим

столом – взяли участь близько 50 лінгвістів, юристів, соціологів, політологів, серед них науковці з Німеччини, Італії, Польщі, Австрії, відомі мовознавці з Києва, Львова, Чернівців, Ужгорода.

Ініціатор конференції – відділ мов України Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. Захід став своєрідним продовженням дискусії, розпочатої у 2009 році на конференції «Екологія мови в сучасному суспільстві», також проведеної з ініціативи цього відділу. Актуальними, як і три роки тому, залишаються питання інтерпретації та імплементації Європейської хартії регіональних або міноритарних мов, проблеми експертного обґрунтування порушення мовних прав, механізм їх забезпечення і т. ін.

Концептуальним і загальнотеоретичним проблемам було присвячено доповіді «Мова як складова державотворення» (В. Шишкін), «Мовні права як категорія соціолінгвістики» (Б. Ажнюк), «Право на екологію мови як одне з мовних прав» (С. Соколова), «Якість офіційного мовлення як об'єкт правового захисту» (Л. Ажнюк), «Етномовна спільнота як суб'єкт мовних прав» (О. Михальчук).

Про актуальні проблеми мовної політики в Україні та інших державах ішлося в доповідях «Захист мовних прав громадян Конституційним Судом України» (П. Стецюк), «Мовні права і реалії мовної політики в Україні» (Т. Кияк), «Актуальний історизм і проблема мовних прав в Україні» (Я. Радевич-Винницький), «Відношення між мовами та їхні права в Україні» (С. Дель Гаудіо), «Статус української та російської мови у дзеркалі громадської думки киян» (Г. Залізник), «“Русинський язык” у Закарпатті: реалізація мовних прав чи соціолінгвістична містифікація» (Л. Белей), «Буковинський досвід реалізації мовних прав місцевого населення: історія і сучасність» (Л. О. Ткач), «Право на читання в системі мовних прав дитини» (О. М. Данилевська) та ін.

Міжнародному досвідові мовної політики були присвячені виступи «Ефективність Європейської хартії регіональних або міноритарних мов як знаряддя захисту мовних прав у слов'янських країнах» (Ю. Бестерс-Дільгер), «Геополітичний та національний вимір мовної ситуації в Україні» (В. Василенко), «Загальна декларація мовних прав» і права мовних меншин» (В. Пономаренко), «Захист офіційної мови в національній державі: досвід Франції» (О. Чередниченко), «Специфіка мовної лояльності на пострадянському просторі» (Г. Яворська).

Низку важливих питань, що обговорювалися на конференції, було висвітлено під час прес-конференції «Мовна політика: українські проблеми і європейський досвід», яку провели проф. Б. Ажнюк (Київ) і проф. Ю. Бестерс-Дільгер (Фрайбург, ФРН) 5 грудня 2012 року в прес-центрі інтернет-видання «Обозреватель».

Матеріали конференції буде опубліковано в окремому збірнику.

УКРАЇНА – РОСІЯ

Національна асоціація українців разом із секретаріатом МАУ провела низку заходів на підтримку проектів наукового дослідження культурної спадщини української діаспори в Росії, зокрема, вивчення народної культури та побуту українців Башкирії. Протягом 2009 –2011 років у Києві відбулися робочі наради з керівництвом та науковцями Центру україністики Уфимської філії Московського державного педагогічного університету ім. М. Шолохова (директором Центру В. Бабенком, заступником Д. Чернієнком, Ю. Сіренко). Було узгоджено методику комплексного етносоціологічного дослідження сучасного стану культури українців Башкортостану в місцях їх компактного проживання, розроблено концепцію спільного наукового видання «Українці Башкортостану». Результатом спільної наукової праці стала монографія «*Українці Башкирії. Дослідження і документи*» (К., 2011), опублікована в рамках видавничої програми МАУ.

***

6 листопада 2009 року в Російському державному гуманітарному університеті (РДГУ) відбулося **організаційне засідання, присвячене діяльності Російської асоціації українців (РАУ)**. Участь у заході взяли: ректор Державного гуманітарного університету, чл.-кор. РАН Юхим Пивовар, заступник директора по науковій роботі Інституту загальної історії РАН Віктор Іщенко, директор Центру українських досліджень Інституту Європи РАН Віктор Мироненко, радник з культури і освіти Посольства України в Російській Федерації Ольга Дарибогова, директор Бібліотеки української літератури в Москві Наталія Шарина, заступник Генерального директора Українського культурного центру

в Москві Людмила Гільманова, доцент МДІМВ і РДГУ Галина Лесная, проректор по науковій роботі РДГУ, проф. Дмитро Бак та інші провідні фахівці вишів Росії. На злові дня, як зазначалося у виступі ректора РДГУ Ю. Пивовара, було об'єднання зусиль російської науково-педагогічної спільноти задля комплексного і всебічного професійного вивчення української проблематики, підготовки спеціалістів-україністів у різних гуманітарних сферах, популяризації знань про Україну в Росії, сприяння зміцненню російсько-українських науково-освітніх зв'язків. На засіданні обговорили та прийняли за основу ключові положення статуту РАУ, а також обрали членів правління й координаційної ради РАУ. Президентом Російської асоціації україністів було обрано доцента МДІМВ і РДГУ Галину Лесную, а головою Координаційної ради РАУ – ректора Державного гуманітарного університету, чл.-кор. РАН Юхима Пивовара.

***

На розширеному засіданні секретаріату МАУ (за участю голови україністів Башкортостану В. Бабенка та інших членів делегації з Башкирії) було обговорено та узгоджено формат і умови проведення спільно україністами Росії, і зокрема Башкортостану, та секретаріатом МАУ Міжнародної конференції **«Україністика в Росії: історія, стан, тенденції розвитку»**. Було визначено місце (Москва) та час (11–12 листопада 2009 р.) проведення цього поважного наукового зібрання, узгоджено склад та розподіл обов'язків оргкомітету конференції, досягнуто домовленості про опублікування матеріалів (матеріали конференції опубліковані у 2010 р.).

***

Упродовж 2010–2012 років за участю секретаріату МАУ помітно активізувалася співпраця в галузі україністики між науковими академічними інституціями України та Росії. **У рамках спільних наукових проектів** вітчизняні україністи та вчені Інституту етнології та антропології ім. М. Миклухо-Маклая РАН провели дослідження сучасних факторів впливу на процеси національної ідентифікації українців у районі українсько-російського порубіжжя та за межами України, ролі конфесійних, етнокультурних чинників у їхньому житті. Українські вчені Л. Артюх, Г. Бондаренко, Л. Вахніна, О. Піскун

провели дослідження окремих анклавів українського населення в Росії (зокрема на Кубані, Белгородщині, Брянщині тощо), установили контакт з українознавчими осередками на місцях. Російські колеги, канд. іст. наук Т. Лістова, Р. Григор'єва та І. Снежкова здійснили експедиційні виїзди до Чернігівської й Сумської областей та в АР Крим. Сподіваємося, що зібраний ними етносоціологічний матеріал сприятиме об'єктивній презентації сучасного етнокультурного зрізу українського суспільства в російських наукових виданнях. Традиційним стало проведення спільних робочих нарад науковців Києва та Москви.

***

Улітку 2012 року відбулося чергове засідання українських і російських учених. Керівники українсько-російських проектів (акад. НАН України, директор ІМФЕ ім. М. Т. Рильського Г. Скрипник та заступник директора Інституту етнографії та антропології РАН проф. М. Мартінова) досягли домовленості про подальший розвиток українознавчих студій. Пріоритетним напрямом дослідження було визначено вивчення української діаспори в Росії і прийнято рішення в річницю реалізації публікаційних проектів МАУ із цієї проблематики – сприяти опублікуванню в 2013 році праці *«Матеріали до “Енциклопедії української діаспори. Росія”»*.

***

Відновилися втрачені раніше зв'язки з науковими осередками та українцями Санкт-Петербурга. Старший науковий співробітник Російського етнографічного музею Олена Дьякова в липні 2012 року взяла участь у роботі комплексної етнографічної експедиції ІМФЕ у Верховинському районі Івано-Франківської області. Підготовлений нею матеріал «Гуцульська колекція у зібраннях Російського етнографічного музею» публікується в цьому випуску «Наукових записок МАУ».

***

У рамках українсько-російського наукового співробітництва на культурологічному семінарі МАУ та ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України відбулася **зустріч вітчизняних українців з антропологами із Санкт-Петербурга** – кандидатом історичних наук, доцентом, завідувачем відділу європеїстики Музею антропології та етнографії ім. Петра Великого РАН (Кунсткамери) Олександром

Новіком та науковим співробітником цього відділу канд. іст. наук Денисом Єрмоліним.

Зацікавлено й активно учасниками семінару обговорювався досвід російських науковців з організації і методики польових етнографічних та етнолінгвістичних досліджень в Україні, які щорічно ними проводяться (починаючи з 1998 року) переважно в Приазов'я й Північне Причорномор'я. З-поміж інших дослідницьких проблем, пов'язаних з Україною, колеги з Росії особливу увагу приділяють етнографічному вивченню багатоетнічного за складом населення сіл Дніпропетровської та Донецької областей України. Під час засідання відбулася презентація й обмін фаховими виданнями наукових інституцій Росії та України.

УКРАЇНА – ПОЛЬЩА

2008–2012 роки стали особливо результативними в справі активізації українсько-польського наукового співробітництва й контактів МАУ та польських українців. Постійними учасниками наукових заходів у Києві стали представники Кафедри україністики Варшавського університету (далі – ВУ) – іноземний член НАН України, багаторічний керівник та організатор кафедри, проф., д-р габ. Стефан Козак, книжки якого широко відомі в Україні; д-р габ. Василь Назарук, відомий дослідник та перекладач Б.-І. Антонича (нині професор Українського вільного університету в Мюнхені); проф., д-р габ. Валентина Соболев, автор унікальних видань з давньоукраїнської літератури й польсько-українських культурних взаємин від найдавніших часів, невтомні пошуки якої в архівах Польщі та Франції принесли нові рукописні знахідки про українських діячів минулого – Пилипа Орлика, Данила Туптола. З коротким візитом відвідала Інститут нинішній керівник Кафедри україністики ВУ, проф., д-р габ. Ірена Митник, під керівництвом якої нині розпочато підготовку до **60-річного ювілею** цього одного з найбільших у Європі україністичного закладу.

***

Краківська україністика займає особливе місце на мапі Польщі. Сьогодні тут відкрито дві українознавчі кафедри, діють Українська

фундація, Український дім та ресторан українських страв. Давнє місто, що розташоване на перехресті культур, завжди було приязним до України та українців. Проф. Божена Зінкевич-Томанек з Кафедри україністики Ягеллонського університету в Кракові (яка готує спільно з Інститутом мовознавства імені М. Потебні НАН України новий українсько-польський та польсько-український словник) в авторській радіопередачі акад. Г. Скрипник **«Наукові обрії»** (радіо «Культура») розповіла про найважливіші аспекти діяльності українців Кракова, унікального міста, пов'язаного з діяльністю Василя Стефаника, Богдана Лепкого, Василя Маланюка та багатьох інших.

***

Учасником і доповідачем **на семінарі МАУ**, а також поважним гостем авторських радіопередач акад. Г. Скрипник був завідувач кафедри компаративістики Університету імені Адама Міцкевича, проф., д-р габ. Богуслав Бакула, який ще з часів «Солідарності» належав до промоторів українства та України в Європі. Блискуче володіння українською мовою дозволяє йому здійснювати нові наукові проекти з дослідження явищ постколоніалізму в колишніх соціалістичних країнах на матеріалі сучасних культурних і літературних процесів. Не випадково про проф. Б. Бакулу вміщено статтю в «Енциклопедії сучасної України» (автор – акад. І. Дзюба). Його лекційні виступи та підручники, видані в Україні, привертають увагу не тільки студентської молоді, а й науковців. Б. Бакула – постійний автор видань ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, зокрема збірника наукових праць **«Українсько-польські культурні взаємини»**.

***

Активним учасником польсько-українського наукового дискурсу став також **проф., д-р габ. Збігнев Ясевич**. Українська тематика (у галузі етнології та польсько-українських етнологічних взаємин) є пріоритетною в колі його наукових зацікавлень. Його публікації в українських часописах («Народна творчість та етнологія», щорічнику «Слов'янський світ») є високо інформативними й актуальними для розвитку сучасної україністики. На спільному семінарі МАУ та ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України було апробовано проект З. Ясевича, присвячений розвитку етнології в Україні та Польщі.

***

Кілька **наукових зустрічей** вітчизняних українців з колегами з Польщі відбулося впродовж 2011–2012 років. Одна з них пройшла за участю д-ра Анни Возняк з Відділу етнології та антропології сучасності Інституту археології та етнології ПАН. У ході зустрічі досягли домовленостей щодо співпраці, зокрема – проведення спільної конференції, присвяченої проблемі сучасних трансформаційних процесів на українсько-польському пограниччі. Відбувся обмін новими науковими виданнями.

***

Жвавий науковий інтерес викликала **зустріч українських учених зі співробітниками краківського філіалу Інституту археології та етнології ПАН**, яка відбулася 4 грудня 2012 року в Києві. З польської сторони участь у культурологічному семінарі взяли проф., д-р габ. Ружа Годула-Венцлавовіч, д-р Марія Годинь, д-р Ева Баньовська-Копач. Пані Ружа Годула-Венцлавовіч ознайомила аудиторію з ключовими аспектами своїх досліджень з антропології міста, зокрема сучасної міської обрядовості та ритуалів, міфології міських локусів.

Цікавою інформацією про вивчення історичних джерел, у тому числі заповітів селян другої половини XVIII – початку XIX ст. (так званих тестаментів), які збереглися в рукописних архівах Польщі, поділилася Ева Баньовська-Копач. Особливе зацікавлення аудиторії викликали відомості про взаємодопомогу й громадське життя мешканців сіл Західних Карпат, зібрані польською дослідницею в ході експедиційних студій.

Суголосними науковій тематиці, що розробляється українськими вченими, виявилися дослідження польської колеги Марії Годинь, присвячені студіюванню культури територій, що зазнали природних, техногенних чи соціальних катаклізмів, так званих «культур зон ризику». Ідеться, зокрема, про вивчення культури людності, примусово переселеної в 1960–1980-х роках з постійного місця проживання у зв'язку із затопленням територій для будівництва гідроелектростанцій на річці Дунаєць (с. Маньови Малопольського воєводства). Дослідниця здійснила фіксацію наративів від переселенців, проаналізувала категорії суспільної пам'яті, явища «культурної травми», процеси міфологізації та переоцінки цінностей унаслідок примусового переселення.

***

З-поміж численних наукових контактів з польськими колегами, що відбулися у 2010–2012 роках, особливо результативною з погляду обговорення україністичних досліджень у Польщі була **зустріч з проф. Галиною Корбич**. Вона – активний організатор україністичних студій і популяризатор української культури в Познані, професор, доктор габілітований Університету імені Адама Міцкевича, дослідниця українсько-польських літературних взаємин, викладач української мови й літератури кафедри україністики відділення неоліології.

Зацікавлене обговорення тематики семінару за участю Г. Корбич викликали такі проблеми:

- 1) розвиток україністики в Познані;
- 2) історія організації та функціонування кафедри україністики як складової Інституту російської філології;
- 3) рівень забезпечення студентів кафедри українськими джерелами та літературою;
- 4) вивчення польськими студентами етнологічних аспектів української культури;
- 5) традиційна культура в контексті сучасної польської культури;
- 6) самоідентифікація лемків, які були переселені на західні та північні землі під час операції «Вісла»;
- 7) ставлення влади до національних меншин у Польщі;
- 8) роль конфесійного фактора в житті української меншини Польщі.

Кафедра україністики в Познанському університеті, як повідомила Г. Корбич, утворилася в 1991 році в Інституті російської філології і до цього часу залишається його складовою частиною. Однак упродовж останніх років робляться активні спроби надати кафедрі статусу самостійної структурної одиниці. Польські студенти-україністи мають можливість вивчати не лише українську мову, але й культуру України, елементи народознавства, що розширює їхню обізнаність у царині українознавства, а отже – і перспективи їхньої професійної зайнятості, пов'язаної з Україною.

Доповідачка наголосила, що однією з не вирішених проблем залишається відсутність достатньої кількості україномовної літератури, і це

ускладнює роботу викладачів кафедри україністики, а відтак – і всеохоплююче вивчення культури України студентами Познанського університету.

Пані Галина Корбич є одним з організаторів у Познані фестивалю культури «Українська весна», який проходить у травні вже шостий рік поспіль. Програма цього фестивалю включає низку заходів, присвячених українській культурі, зокрема виступи художніх колективів з України та Польщі, інсценізації творів М. Гоголя, ярмарок української сувенірної продукції тощо.

Цікавим є той факт, що етнічна культура (як українська, так і польська), зі слів доповідачки, в останні десятиліття почала викликати більший інтерес у населення, у тому числі й у студентів. Так, переконливим виявом маніфестації престижності української етнокультури в польському середовищі є зростання інтересу до українських народно-мистецьких виробів, зокрема вишиванок. І зовсім не випадково в репертуарі колядників Познанської філармонії можна почути українські колядки.

Обмін інформацією із зарубіжними колегами засвідчив зростання наукових зацікавлень україністикою серед наших слов'янських сусідів. Інститут мистецтвознавства передав україністичній кафедрі Познанського університету бібліотечку українознавчої літератури.

УКРАЇНА – СЛОВАЧЧИНА

Про реалізацію положень резолюції VII Міжнародного конгресу україністів ішлося під час **зустрічей секретаріату МАУ зі словацькими україністами** (Юрієм Бачею, Миколою Мушинкою та віце-президентом МАУ п. Мирославом Сопологию), що відбулися впродовж 2009–2012 років. Зокрема, у контексті обговорення підготовки видання «Історія зарубіжної україністики» (матеріали до якого, за відомостями секретаріату МАУ, від національних асоціацій надходять дуже повільно, незважаючи на неодноразові звертання секретаріату), п. Юрій Бача запропонував перевидати своєрідну міні-енциклопедію: **«Чому, коли і як?»** – розвідку про україністику в Словаччині (співавтором якої є Ю. Бача), що вперше була опублікована 1968 року в Пря-

шеві. На тлі активізації сепаратистських дій представників політично-го русинства на Закарпатті, на думку Ю. Бачі, перевидання цієї праці, як ніколи, на часі. Книга мала кілька перевидань, останнє з яких було здійснене в Ужгороді. Частина тиражу Ю. Бача передав Національній бібліотеці України ім. В. Вернадського для розповсюдження в обласні бібліотеки та вищі навчальні заклади, проте, на його думку, наклад надто малий, з огляду на важливість висвітлюваної проблеми. На зустрічі ухвалили рішення про здійснення ще одного перевидання праці Ю. Бачі, А. Ковача, М. Штеця «Чому, коли і як?» у рамках видавничих проєктів МАУ.

***

Протягом останніх років у рамках **наукових семінарів МАУ** відбулася низка зустрічей представників вітчизняної україністики та дослідників-україністів зі Словаччини. Серед доповідачів і почесних гостей був іноземний член НАН України видатний учений-україніст Микола Мушинка (Словаччина). Київською науковою громадою його було пошановано зі славним 75-річним ювілеєм. Він та його дружина пані Магда передали в дар бібліотекам столиці цілу низку нових видань. Під час зустрічі в Києві М. Мушинка виступив з доповіддю, у якій порушив актуальні питання функціонування етнокультурних традицій, збереження й захисту від сучасних глобалізаційних та асиміляційних процесів народознавчих пам'яток української культурної спадщини Словаччини.

***

За участі поважних учених зі Словаччини, зосібна громадського діяча, багаторічного директора Музею української культури у Свиднику, визначного вченого-етнолога **професора Мирослава Сополиги**, на засіданнях секретаріату МАУ розглядалися питання активізації діяльності МАУ та можливості підготовки комплексної праці «*Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку*».

Секретаріат МАУ запропонував М. Сополізі стати координатором словацької частини цього видання, на що отримав згоду українського вченого зі Свидника. Англійська та українська версії праці в рамках видавничих проєктів МАУ будуть опубліковані в першій половині 2013 року.

***

Міжнародна асоціація українців спільно зі Словацькою асоціацією українців підготували до друку **нове видання фольклористичної спадщини** відомого чеського українця, професора Карлового університету **Ореста Зілинського** (у двох книгах).

Працю упорядкував іноземний член НАН України, видатний учений М. Мушинка (Словаччина), який є активним ініціатором популяризації праць О. Зілинського в Україні з нагоди його 90-річчя. Дослідження чеського українця протягом багатьох років були маловідомі для широкого загалу мовознавців, літературознавців, фольклористів та етнологів, тому видання його вибраних праць з народознавства, яке здійснюється мовою оригіналу (чеська, німецька, польська), буде важливим і для науковців, і для студентів-славистів. У книзі містяться розвідки О. Зілинського з історії фольклористики; статті, присвячені окремим жанрам фольклору, зокрема думам, баладам, а також віршам анонімних і народних поетів, народним іграм, календарній обрядовості.

Окрему увагу приділено політичним віршам галицьких селян-емігрантів початку ХХ ст. Одну з рубрик складають рецензії О. Зілинського.

Презентація книги, що видається силами МАУ, відбудеться 22 березня 2013 року у Слов'янській бібліотеці (Прага) під час Міжнародного симпозіуму, приуроченого **90-річчю з дня народження О. Зілинського**.

УКРАЇНА – БІЛОРУСЬ

Ситуація в Білоруській асоціації українців та перспективи її розвитку стали предметом обговорення секретаріату МАУ та **п. Дмитра Карєва** – завідувача кафедри економічної теорії Гродненського державного університету ім. Я. Купали. Характеризуючи сучасний стан у цій національній асоціації українців, п. Карєв зауважив, що її діяльність є недостатньо координованою, позаяк відсутня систематична організована співпраця. При цьому, наголосив він, потенціал регіонів майже не задіяний. У ході розмови обговорили низку пропозицій,

спрямованих на активізацію діяльності Білоруської асоціації. Ішлося, зокрема, про ідею проведення під егідою МАУ на базі Гродненського університету засідання круглого столу з проблем україністики та з метою налагодження подальшої роботи. Д. Карев погодився взяти на себе організацію такого круглого столу на тему: «Білорусь і Україна: діалог культур».

На думку гостя, україністика в Білорусі матиме майбутнє тільки за умови створення належної науково-організаційної бази, для чого передусім необхідно запровадити проведення регулярних круглих столів, налагодити видання спеціалізованого щорічника гуманітарного профілю та координацію наукових і культурно-освітніх українсько-білоруських проєктів у Білорусі. Особливу увагу, за словами п. Карева, слід приділити фаховій підготовці молодих науковців-україністів, започаткувавши навчальні спецкурси при вищих навчальних закладах – такий формат найбільш раціональний та реальний і може здійснюватися під егідою Білоруської асоціації україністів.

У ході зустрічі також розглядалося питання про можливість створення видання «Історія зарубіжної україністики». Д. Карев наголосив на актуальності такої комплексної праці та водночас зазначив, що станом на час зустрічі – це надскладне завдання, оскільки з білоруської сторони такі дослідження фактично не велися, отже, усю роботу в цьому напрямі потрібно починати «з нуля». Проте у віддаленішій перспективі, на його думку, це може стати реальністю.

***

Аналогічні питання порушувалися також під час **семінарів і зустрічей** керівництва МАУ з іншими **білоруськими колегами** (В. Новак, О. Станкевич, О. Морозов). Президент МАУ Г. Скрипник поінформувала білоруських учених про виконання положень резолюцій МАУ у частині редакційної підготовки й опублікування матеріалів VII Міжнародного конгресу україністів. Вона запевнила, що робота триває й до наступного конгресу МАУ всі сім томів матеріалів вийдуть друком. На семінарі йшлося також про потребу об'єднання зусиль українських і білоруських учених у дослідженні українсько-білоруського пограниччя, вивченні негативних наслідків впливу аварії на ЧАЕС на соціокультурні параметри життя українського й білоруського населення з уражених територій.

УКРАЇНА – США

ОБРАНО НОВОГО ГОЛОВУ АМЕРИКАНСЬКОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНІСТІВ

AMERICAN ASSOCIATION FOR UKRAINIAN STUDIES (AAU)

На черговому засіданні AAU 12 листопада 2009 року під час щорічного з'їзду Американської асоціації славістів у Бостоні відбулося обрання нового голови асоціації. Ним став літературознавець, проф., **д-р Віталій Чернецький** з Університету Маямі (штат Огайо), який змінив на цій посаді проф. Олександру Грицак, котра головувала в асоціації впродовж 2006–2009 років.

Серед близько 40 учасників у засіданні взяли участь закордонні гості – віцепрезиденти Міжнародної асоціації українців Джованна Броджі-Беркофф (Італія), Роман Сенькусь (Канада), Алоїз Вольдан (Австрія), Марко Павлишин (Австралія), Франк Сисин (Канада) та Ярослав Грицак (Україна).

Бажаємо пану Віталію Чернецькому успіхів у справі розвитку україністики у США!

***

У період, що триває після VII конгресу українців, секретаріт МАУ провів низку засідань і зустрічей із зарубіжними колегами-україністами, на яких ішлося про нагальні проблеми розвитку україністики у світі. Так, під час зустрічі президента МАУ академіка Ганни Скрипник з представницею Американської асоціації українців проф. Мирославою Знаєнко та українським музикантом зі США Юліаном Китастиком було порушено ряд питань, що торкаються різних організаційних аспектів діяльності МАУ.

Пані М. Знаєнко наголосила на необхідності вдосконалення інформаційної діяльності МАУ та підвищення ефективності й узгодження організаційних заходів. Ішлося про потребу інформаційно урізноманітнити та наповнити веб-сторінку МАУ, удосконалити процес організації та формат проведення конгресів МАУ. Пані М. Знаєнко підкреслила, що, на її думку, МАУ повинна не тільки популяризувати україністику на академічному рівні, але й розповсюджувати україністичні праці серед фахівців широкого профілю.

Юліан Китастий висловив сподівання, що МАУ більше уваги приділятиме діяльності як зарубіжних науковців, так і тих, хто популяризує українську культуру за кордоном, та урізноманітнюватиме інформаційні можливості організації через свій інтернет-ресурс.

На пропозиції зарубіжних гостей Г. Скрипник зауважила, що зарубіжна україністика на сучасному етапі помітно відрізняється від попередніх періодів свого становлення, насамперед тим, що переживає час зміни поколінь, а проблеми українознавства дедалі частіше стають предметом зацікавлення не лише науковців-етнічних українців але й іноземних дослідників (у річищі стратегічних завдань держав, які вони представляють). Відтак на нинішньому етапі особливо актуальним є питання збереження досвіду україністичних студій, здійснених представниками старшого покоління. Вона погодилася з висловленими пропозиціями й зауваженнями, водночас указавши на обмежені можливості МАУ (організація – громадська структура, науково-популяризаторська діяльність якої не фінансується). Г. Скрипник поінформувала, що зусилля секретаріату МАУ будуть спрямовані на опублікування україномовної та англomовної версій праці «Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку»; указала також на потребу реалізації прийнятого рішення про підготовку періодичного видання «Наукові записки Міжнародної асоціації україністів», у якому б висвітлювалися питання історії зарубіжної україністики та проблеми її сучасного розвитку.

Наприкінці зустрічі пані Г. Скрипник передала гостям у дарунок видання ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України: «Українські народні думи» (у друкованому примірнику та на електронному носії), «Історія декоративного мистецтва України» та «Історія українського мистецтва» на компакт-дисках.

УКРАЇНА – КАНАДА

Важлива подія для розвитку канадської україністики відбулася в Едмонтоні. На **перших загальних зборах** було засноване Альбертське товариство сприяння українським студіям. Воно створене з метою підтримки наукових та освітніх програм Канадського інституту українських студій Альбертського університету, серед найбільших здобутків якого – проекти Методичного кабінету української мови, підтримка таких фундаментальних видань, як п'ятитомна *Encyclopedia of Ukraine*, переклад «*Історії України-Руси*» Михайла Грушевського, а також електронна версія *Encyclopedia of Ukraine*. Новостворене Товариство взяло на себе зобов'язання здійснювати посередництво у зв'язках між цією установою та українською громадою й канадською спільнотою. Крім визначення основних завдань, на зборах обрали правління, раду директорів та аудиторський комітет. Головою Товариства було обрано професора-емерита д-ра Богдана Медвідського, відомого своєю науковою та громадською діяльністю. До складу правління нині входять Іван Шалева (заступник голови), Світлана Мельник (секретар), Дейвід Біско (скарбник), Микола Сорока, Богдан Вальків, Василь Кобиліук, Радомир Білаш і Сюзанна Британ.

***

Канадський інститут українських студій здійснює широку програму гуманітарних досліджень – **Програму дослідження Східної України ім. Ковальських, Програму дослідження релігії і культури, Програму дослідження Голодомору** та ін. Зокрема, етнограф Наталя Кононенко, проф. Іван-Павло Химка та історик Френцис Свиріпа реалізують проект, спрямований на збереження і документування сільських православних храмів у провінціях Альберта, Саскачеван та Монітоба. Фотографуючи українські церкви в Канаді, дослідники намагаються закарбувати (принаймні на фотозображеннях) інтер'єр та екстер'єр церков, деталі оздоблення, церковну атрибутику та предмети релігійних богослужінь. Незважаючи на брак коштів та волонтерів, ученим уже вдалося задокументувати на плівках понад 85 тис. знімків – 600 україн-

ських та російських церков у канадських преріях. За свідченнями літніх прихожан церков, молодь нині мало цікавиться релігією. Саме тому вони не певні, що в майбутньому буде кому взятися за справу з догляду за церквами. Тим-то нинішня ініціатива науковців видається як ніколи актуальною й потрібною.

***

На високому науковому рівні в Канадському інституті українських студій провадиться **вивчення проблем Голодомору 1932–1933 років** в Україні. На 27–28 листопада 2013 року заплановано провести у Торонто наукову конференцію з нагоди 80-річчя трагедії українського народу. Про невідомий інтерес до тематики Голодомору і глибокий та справді науковий підхід до дослідження цієї трагічної сторінки історії України свідчить створення при Канадському інституті українських студій (КІУС) Університету Альберти дослідно-освітнього консорціуму з вивчення Голодомору. Як задекларували ініціатори цього проекту, його основним завданням є дослідження, опублікування та поширення правдивої інформації про Голодомор в Україні 1932–1933 років, з тим, «щоб українська трагедія була ширше визнана в канадському суспільстві і була представлена в шкільних програмах з історії та геноциду». До реалізації цього завдання будуть залучені Центр досліджень історії України ім. Петра Яцика та Методичний центр української мови при КІУСі, а також відомі на Заході і в Україні науковці з університету Торонто, Ратгерського, Стенфордського, Гарвардського університетів та Інституту історії України (Київ). Реалізація в Канаді цього проекту стала можливою завдяки фінансовому внеску Джеймса Темертея, котрий народився в Донецькій області, у родині, яка пережила Голодомор. Як розповів знайий дослідник трагедії 1932–1933 років професор Станіслав Кульчицький, ця фінансова підтримка буде використана також для забезпечення «перекладу англійською мовою тих праць, які вийшли в Україні. Громадськість західних країн, діаспора дуже багато знають про Голодомор, але причини і суть його для багатьох з них залишаються досі не до кінця з'ясовані, оскільки канадські науковці не знають наших архівів. Тому публікації українських учених із цієї тематики зарубіжні колеги збираються перекладати і англійською мовою, друкувати і поширювати на Заході. Про це я довідався, коли перебував у відрядженні в Канаді. У жовтні минулого року в Канаді вийшов дайджест сторінок на 500 на тему Голодомору, де було зібрано як матеріали з Інтернету, так і перекладені матеріали з праць українських

учених. Зокрема, серед них і моя книжка – “Почему Сталин нас уничтожал”, яка була перекладена в багатьох країнах, також була розміщена в Інтернеті в англійській версії».

С. Кульчицький повідомив, що проблемою Голодомору займаються також науковці – представники української діаспори США. Учений розповів, що зараз «розпочалося виконання другого Гарвардського проекту – це записи спогадів, на основі яких Джейм Мейс організував роботу комісії Конгресу США. Учасники проекту роблять інтерактивну карту місць Голодомору з відповідними вказівками на певні спогади, оскільки не залишилося письмових спогадів і свідчень про конфіскацію в Україні більшовиками всіх продуктів харчування, бо сама конфіскація проводилася на основі усних вказівок. Таким чином, буде створена інтерактивна карта, яка підтвердить, що свідчення (тобто спогади осіб), набудуть документального характеру. Іноді нам кажуть, що спогади чи свідчення – це не документ, а відтепер – на карті буде представлено розпорядження перших осіб держави Молотова, Постишева, Кагановича і інших осіб щодо вилучення всіх харчових продуктів. Карта підтвердить реальність їхніх розпоряджень і постанов».

***

Вийшов друком ювілейний збірник *«The Paths of Folklore. Essays in Honor of Natalie Kononenko»*, присвячений науковій творчості відомої фольклористки Наталі Кононенко, яка вже майже півстоліття досліджує усну традицію багатьох народів світу. Український фольклор посідає значне місце в її творчих зацікавленнях; багато років вона очолює кафедру української етнографії імені Кулів університету провінції Альберта.

До укладання збірника значних зусиль доклала талановита учениця Наталі Кононенко – Світлана Кухаренко, українка з походження, яка гідно представляє вітчизняну науку на теренах Канади, а також Пітер Головей – колега, співавтор та помічник Наталі Кононенко.

Учениця Альберта Лорда, Наталя Кононенко поєднує у своїх працях теоретичну наснаженість з інтересом до живого побутування традиції, її реальних виявів у минулому й сьогодні. Працюючи в університетах США та Канади, вона впродовж кількох років здійснювала експедиційні дослідження в багатьох країнах, зокрема в Україні. Її власні та здійснені за

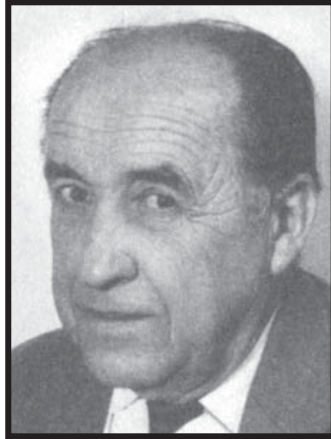
її участю записи опубліковані в низці українських видань, а також наявні в електронних джерелах (див.: <http://projects.tapor.ualberta.ca/UkraineAudio/>).

Український фольклор посідає істотне місце в колі наукових зацікавлень дослідниці. Особливу увагу Н. Кононенко приділила публікації дум та вивченню творчості їх виконавців (*Kononenko N. Ukrainian Minstrels: And the Blind Shall Sing.* – Armonk ; New York ; London : M. E. Sharpe, Inc., 1998. – 360 p.); її перу належать і студії про сучасний стан української традиції.

Інтерес Н. Кононенко до слов'янського фольклору мав наслідком її багаторічну працю як головного редактора журналу «Folklorica» (SEefa Journal) та опублікування навчального посібника зі слов'янського фольклору (*Kononenko N. Slavic Folklore: A Handbook.* – Westport ; Connecticut ; London : Greenwood Press, 2007. – 209 p.).

ВІДЙШЛИ У ВІЧНІСТЬ...

Богдан Осадчук

(1.08.1920 – 19.10 2011)

19 жовтня 2011 року на 91-му році пішов із життя видатний український громадський діяч, відомий учений, історик, публіцист, політолог, професор Вільного Університету Берліна, Українського Вільного Університету в Мюнхені та дійсний член Наукового товариства імені Шевченка Богдан Осадчук.

Професор Б. Осадчук належить до того покоління західноукраїнської еліти, яка у вирі важкого воєнного лихоліття опинилася на Заході і завдяки своєму талантові, освіченості, патріотичній позиції зуміла створити спадщину, яка посідає важливе місце в українському та європейському культурному світі.

Б. Осадчук народився 1 серпня 1920 року в Коломиї в українській учительській сім'ї. Його дитинство минуло в Польщі під Сандомиром, у селах Боцинек і Пшибениці, де змушений був працювати його батько. Навчався в Державній гімназії міста Піньчув (нині – місто Свентокшиського воєводства, Польща), 1941 року закінчив німецьку середню школу в Кракові. Тоді ж почав працювати в Українському допомого-

вому комітеті (м. Холм) та кореспондентом у газеті «Краківські вісті». Одночасно заочно навчався в Українському Вільному Університеті в Празі та Високій школі політичних наук у Подебрадах (Чехія).

У 1941 році розпочинається визначальний – берлінський – період його життя. Тут він навчався в Берлінському університеті, де вивчав міжнародне право, східні мови та під керівництвом професора А. Гаусгофера студіював історію балканських країн і політичні науки. У цей час співпрацював з низкою періодичних видань, з-поміж яких – газети «Волинь» (Рівне), «Краківські вісті» (Краків), «Український вісник» (Берлін). Підтримував зв'язки з польським підпіллям, відомими українськими діячами У. Самчуком, Ю. Шевельовим, Ю. Косачем, М. Поршем, А. Луцівим та ін.

По закінченні війни працював у Польській військовій місії (бриганська окупаційна зона в Берліні), а від 1947 року здійснював активну діяльність як журналіст і публіцист, співпрацював з багатьма періодичними виданнями – «Die Neue Zeitung», «Die Zürcher Zeitung», «Віднова», «Сучасність», «Українські вісті» і, зокрема, зі впливовою швейцарською газетою «Die Neue Zurcher Zeitung». У цей же час він веде інтенсивну педагогічну діяльність. З 1955 року викладає у Високій школі політичних наук при Вільному Університеті в Берліні, від 1966 року Б. Осадчук – професор новітньої історії країн Східної Європи; у 1972 році габелітувався як доктор в Історичному інституті при цьому самому університеті. У 1983–1985 роках викладав право та соціальні науки в Українському Вільному Університеті, від 1985 року – його проректор. У 1965 році в Мюнхені Б. Осадчук захистив докторську дисертацію «Національна політика Радянського Союзу від Леніна до Хрущова», а в 1950 році взяв участь у берлінському антикомуністичному конгресі «Вільна Культура», де познайомився з Єжи Гедройцем та Юзефом Чапським. Відтоді він публікує матеріали у відомому паризькому часописі «Kultura» (1947–2000), головним редактором якого був Єжи Гедройц. Спільно з ним Б. Осадчук опублікував у польському виданні працю «Українська еміграція. Листи 1950–1982», що дало можливість оприлюднити інформацію про життя й діяльність української діаспори за кордоном.

Від 1950-х років Б. Осадчук підтримував тісні зв'язки з польською еміграцією, був учасником Міжнародних конгресів істориків у Відні, Сан-Франциско, Бухаресті, Штутгарті.

Зі здобуттям Україною незалежності він активно співпрацював з періодичними виданнями «Високий замок», «День», «Критика», «Політика і культура», «Час – Time» та ін. З 2000 року Б. Осадчук був заступником голови та виконуючим обов'язки президента Німецької асоціації українців.

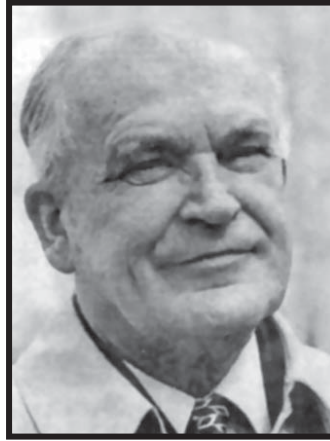
Б. Осадчук є автором численних статей про становище СРСР та країн так званої народної демократії в Східній Європі, студій з історії українсько-польських взаємин, публіцистичних статей-репортажів для німецької, польської, швейцарської, української преси та ін. Він належав до визнаних фахових експертів зі східно-європейських проблем. Як прихильник ідеї українсько-польського примирення він упродовж усього свого життя систематично висвітлював українсько-польські взаємовідносини в контексті складного спільного історичного минулого та з погляду сучасної культурної та суспільно-політичної проблематики.

Крім згаданих публікацій та ґрунтовних розвідок і статей у пресі, перу Б. Осадчука належать книги «Розвиток комуністичних партій Східної Європи (німецькою мовою), а також «Der Sovjetkommunismus – Dokumente» (1964) (у співавторстві).

У 1995 році він удостоєний ордена «За заслуги» 3-го ступеня; нагороджений польським орденом Білого орла (2001), орденом Ярослава Мудрого 5-го ступеня (2006) тощо, відзначений Почесним дипломом Європейського колегіуму польських і українських університетів у Любліні (2005), почесним докторатом Донецького національного університету, нагородою ім. Є. Гедройця (2007). Б. Осадчук є почесним громадянином міста Коломиї (2001).

Сьогодні перед науковою громадськістю України стоїть завдання осмислити різноманітну наукову і політологічну спадщину Богдана Осадчука – цього славетного українця ХХ ст., видатного гуманіста й модерного мислителя, чий життя і діяльність стали символом безкорисливої праці в ім'я Батьківщини.

Вічна слава і пам'ять великому подвижнику українства.

Василь Маркусь
(27.12.1922 – 15.10. 2012)

15 жовтня 2012 року пішов із життя видатний український учений та громадський діяч Василь Васильович Маркусь¹. Як би було не складалося його життя і куди б не закидала доля, він залишався вірним сином України, якій безкомпромісно й самозречено служив цілий свій вік. Народився В. Маркусь у с. Бедевля Тячівського району Закарпатської області в селянській родині, навчався у Хустській гімназії. Про свою патріотичну позицію заявив ще в молоді роки – за участь у роботі молодіжного націоналістичного підпілля на Закарпатті у травні 1942 року був засуджений угорським військовим судом до п'яти років ув'язнення. Звільнившись у 1943 році, вступив на філологічний факультет Будапештського університету. В. Маркусь був учасником Першого з'їзду народних комітетів Закарпатської України (листопад 1944 р.), підписував Маніфест про возз'єднання Закарпаття з Україною.

Змушений залишити Україну через переслідування комуністичним режимом за національно орієнтовану діяльність, В. Маркусь проживав у Німеччині, Швейцарії, Франції, США (Чикаго). Здобув освіту юриста та політолога, викладав політичні науки в університеті Лойоли м. Чикаго.

---

¹ До 1945 року – Маркуш.

Значний внесок В. Маркусь зробив у розвиток зарубіжних україністичних студій: його перу належить опублікована 1956 року в Бельгії монографія «Приєднання Закарпатської України до Радянської України, 1944–1945 рр.», виконана на основі докторської дисертації. Ця праця в українському перекладі з'явилася 1993 року. У 1959 році в Парижі вийшла друга (франкомовна) монографія вченого – «Міжнародні відносини на Радянській Україні, 1918–1923 рр.». В. Маркусем у співавторстві з Я. Пеленським в Америці було випущено українською мовою книгу «Питання національної політики СРСР». В Ужгороді 1993 року В. Маркусь видав працю «Політична і державно-правова еволюція Українського Закарпаття», яка набула особливої актуальності в контексті активізації впродовж останніх років антиукраїнських настроїв adeptів політичного русинства. Ще одна ґрунтовна праця вченого – «Берестейська унія із сучасної перспективи» – вийшла друком 1995 року в Києві. Того самого року в Ужгороді побачила світ поетична збірка В. Маркуся (псевдонім – Василь Марко) «Спомин (літературні спроби – публікації 40-х років)».

Окрім написаних і опублікованих ученим понад 300 статей, рецензій, оглядів, багато праці ним було вкладено у видання одинадцятитомної «Енциклопедії українознавства» та підготовку семитомної «Енциклопедії української діаспори» (опубліковано два томи), журналу «Українська діаспора» (з 1993 р., Київ) та «Український самостійник» (Мюнхен).

Своє життя Великий патріот України Василь Маркусь все без останку присвятив збереженню правдивої історії та культури рідного народу. Його життєвий поступ, високо оцінений сучасниками, безперечно, слугуватиме прикладом і нащадкам, запевняючи вічну славу і пам'ять видатному вченому.

ДОВІДКОВИЙ МАТЕРІАЛ ПРО УКРАЇНІСТИКУ В ЗАРУБІЖНИХ ЗАКЛАДАХ ТА УСТАНОВАХ

Канада

У Канаді діють такі науково-навчальні структури з вивчення питань українознавства:

– Альбертський університет. Місто Едмонтон, провінція Альберта. Діють дві структури: 1. Департамент славістичних та східноєвропейських студій – навчальна установа з відділенням україністики; 2. Канадський інститут українських студій (KIUC) – науково-дослідна установа.

– Манітобський університет. Місто Вінніпег, провінція Манітоба. 1. Департамент славістики, відділ україністики – навчальна структура; 2. Колегія святого апостола Андрія – науково-навчальна установа з вивчення історії Української Православної Церкви, цивільної історії України, української культури, мистецтва, літератури.

– Торонтський університет. Місто Торонто, провінція Онтаріо. Департамент славістики з відділенням україністики – науково-навчальна структура.

– Наукове Товариство імені Шевченка в Канаді. Управа – у м. Вінніпезі, провінція Манітоба. Філії – у всіх столицях провінцій. Науково-дослідна установа.

– Музей Цивілізацій. Місто Оттава – столиця Канади. У складі музею є відділ «Культура й етнографія українців Канади».

– Монреальський університет. Місто Монреаль, провінція Квебек. Департамент славістики, відділ українознавчих студій.

Серед перелічених закладів провідним щодо українознавчих досліджень є Канадський інститут українських студій у м. Едмонтоні, провінція Альберта. Він має низку великих дослідницьких та видавничих проєктів, зокрема, видання англійською мовою багатотомної «Історії України-Руси» Михайла Грушевського. В Інституті постійно стажуються науковці з України, у тому числі з ІМФЕ ім. М. Т. Рильського

НАН України (д-р мистецтвознавства, проф. Дмитро Степовик прочитав піврічний курс лекцій з історії українського образотворчого мистецтва, а також написав і видав в Україні монографію про визначного канадського скульптора, автора багатьох пам'ятників Тарасові Шевченку, Леоніда Григоровича Молодожанина («Лео Мола») – «Скульптор Лео Мол: Життя і творчість»). За останні роки КІУС видав (або фінансово сприяв виданню) такі наукові праці:

Каппелер Андреас, Козут Зенон, Сисин Франк, фон Гатен Марк. Культура, Нація, Ідентичність: Українсько-російські взаємини 1600–1945 років. – Едмонтон, 2011. – 382 с. (англійською мовою);

«Особые папки» Сталіна і Молотова про національно-визвольну боротьбу в Західній Україні в 1944–1948 роках / упоряд. Я. Дашкевич, В. Кук. – Л., 2010. – 594 с.;

Цінко Сергій. Українці в Аргентині: 1897–1950 роки: Творення спільноти. – Едмонтон, 2010. – 400 с. (англійською мовою);

Козут Зенон. Творення України: Студії з політичної культури, історичного нарративу та ідентичності. – Едмонтон, 2011. – 249 с. (англійською мовою);

Степовик Дмитро. Новий ренесанс: Ікони Андрія Дем'янчука. – К., 2012. – 368 с.;

Потічний Петро, Астер Говард. Українсько-єврейські відносини в історичній перспективі. – Едмонтон, 2011. – 300 с. (англійською мовою);

Федорук Ярослав. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза і Україна у середині XVII століття. – К., 2011. – 623 с.

Сполучені Штати Америки

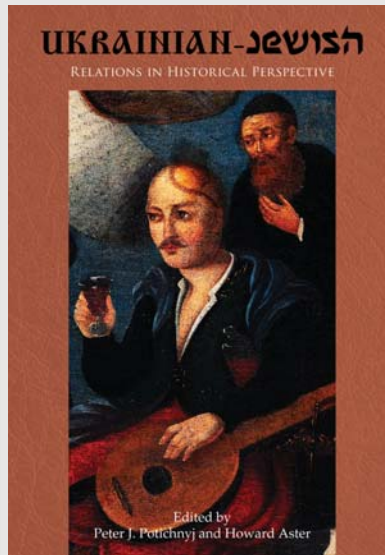
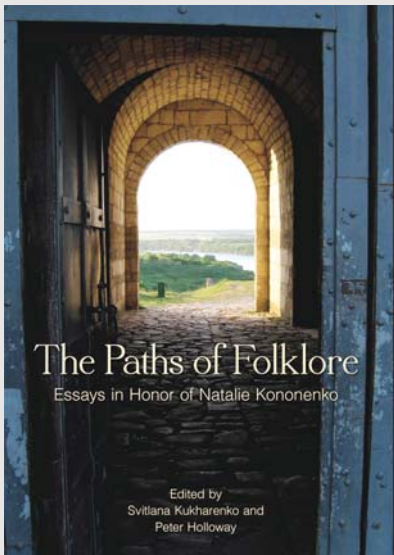
Структури, у яких провадяться українознавчі дослідження у США:

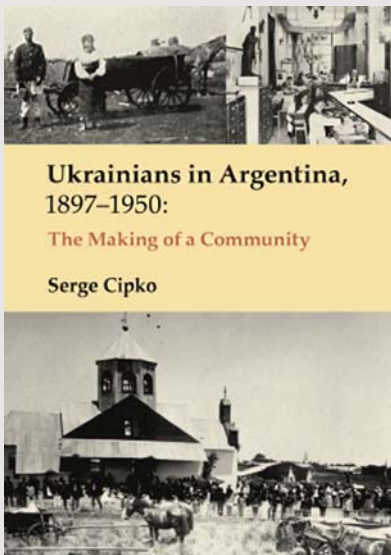
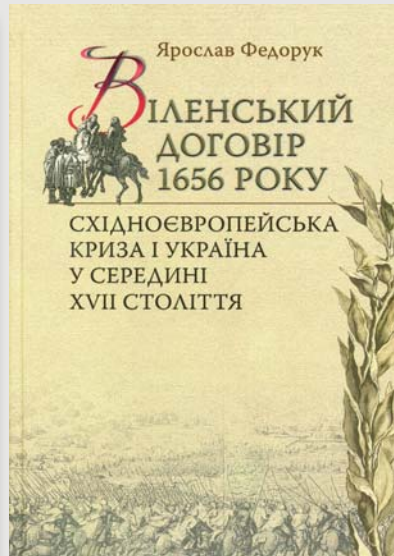
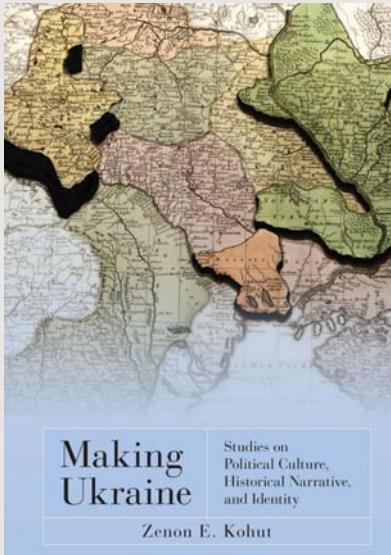
– Українська Вільна Академія наук і мистецтв (УВАН) у США з резиденцією в м. Нью-Йорку;

– Наукове Товариство імені Шевченка (НТШ) у США з резиденцією в м. Нью-Йорку;

– Український науковий інститут Гарвардського університету; штат Массачусетс, м. Кембрідж, заснований 1973 року професорами Ігорем Шевченком та Омеляном Прицаком;

– Український музей у Нью-Йорку;

-
- Іллінойський університет у м. Чикаго, штат Іллінойс. Департамент славістики, відділ україністики;
  - Бібліотека Конгресу США у столиці США Вашингтоні; відділ україністики;
  - Клівлендська Публічна Бібліотека, м. Клівленд, штат Огайо; український відділ з фондом, який містить 20 тис. книг;
  - Український музей-архів у м. Клівленді, штат Огайо, з кількома сотнями експонатів – творів мистецтва; етнографічна колекція родини Мирослава й Анни Гнатюків (народний одяг, писанки, кераміка, вишивки, різьблення, народні музичні інструменти);
  - Українська Православна Духовна Семінарія святої Софії Української Православної Церкви у США – з науковим Інститутом, музеєм, бібліотекою, Архівом; м. Саут Бавнд Брук, штат Нью-Джерсі;
  - Українська Греко-Католицька Семінарія в столиці США м. Вашингтоні – з фондовою бібліотекою та архівом.

***

Члени МАУ – співробітники ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України співпрацюють з УВАН, НТШ, Українським музеєм у Нью-Йорку. Результатом дев'ятимісячного стажування в Українському музеї в Нью-Йорку провідного наукового співробітника, д-ра мистецтвознавства, проф. Дмитра Степовика (ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України), стали написані й видані ним книги про визначних художників США українського походження:

- Мистецька збірка Стецькових. – Сарасота, штат Флорида, США, 1992. – 146 с.;
- Скульптор Михайло Черешньовський: Життя і творчість. – К., 2000. – 224 с.;
- Українська ікона: Іконотворчий досвід діаспори. – К., 2003. – 260 с.;
- Яків Гніздовський: Життя і творчість. – К., 2003. – 224 с.;
- Сучасна українська ікона: з іконотворчості Христини Дохват. – К., 2005. – 304 с.;
- Пробуджені царівни Якова Гніздовського. – К., 2007. – 64 с.;
- Ліричне імпресіо Олекси Булавицького. – К., 2008. – 112 с.;
- Патріарх Мстислав: Життя й архіпастирська діяльність. – К., 2007. – 448 с.

Італія

Українознавчі заклади в Італії:

- Римський університет «Сапієнца» – кафедра українознавства, створена доктором філології, професором Оксаною Пахльовською;
- Університет Венеції, кафедра славістики з відділенням україністики;
- Український Католицький університет у Римі;
- Український Інститут святої Покрови в Римі;
- Українська папська колегія святого Йосафата в Римі;
- Генеральна курія отців Василіан на Авентіно в Римі – з науково-дослідним центром, бібліотекою та архівом;
- Архів держави Ватикан – з великим фондом документів про Україну;
- Папський Східний інститут у Римі – науково-навчальна установа в Римі з архівом та бібліотекою, у яких є великий корпус матеріалів про Україну;
- Український дослідницький центр при храмі святих Сергія і Ваха на П'яцца Мадонна де Монті;
- Конгрегація Східних церков держави Ватикан з відділом «Українська Греко-католицька церква», з поважним корпусом документації про Україну та її церковне, політичне і суспільне життя.

Франція

Українознавчі заклади у Франції:

- Інститут живих східних мов та цивілізацій, заснований декретом президента Франції Шарля де Голля; першою завідувачкою кафедри україністики була дослідниця українських народних дум професор Марія Шеррер; професором історії України був Аркадій Жуковський. Інститут функціонує в Парижі;
- Паризька Бібліотека імені Симона Петлюри – з фондом книг, який містить 50 тис. томів і корпусом архівних документів про українську еміграцію.

Німеччина

Українознавчий заклад у Німеччині:

– Український Вільний Університет у Мюнхені. Заснований 1921 року у Відні. Потім переїхав до Праги. Від 1945 року – у Мюнхені. Єдиний вищий україномовний навчальний заклад на Заході, якому дано офіційне право приймати до захисту й видавати магістерські, докторські та докторські габілітовані дипломи (декрет Міністерства освіти Баварії від 16 вересня 1950 року № XI-60710). Унікальна бібліотека, архів, збірка періодичних видань української діаспори. Університет за 92 роки видав сотні книг з україністики з різних галузей знань.

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Міжнародної асоціації українців

**Research Papers
of the International Association
of Ukrainian Studies**

Випуск №1

Редактор-координатор: *О. Щербак*

Комп'ютерна верстка: *С. Шевцова*

Редактори: *Н. Ващенко, Н. Джумаєва, Л. Ліхнівська,
К. Перконос, Л. Тарасенко, Л. Щириця*

Оператори: *І. Матвєєва, С. Маховська, Е. Пустова*

Науково-бібліографічний пошук: *О. Роєнко, Т. Кравченко,
В. Ліщенко, І. Гузняєва*

Формат 60 × 84/16

Умовн. друк. арк. 13,4. Обл.-вид. арк. 15,1.

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського НАН України
01001 Київ, вул. Грушевського, 4